



Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Juridiska Institutionen
HT 2006

Våld i nära relationer

- Om mäns och kvinnors våld mot varandra

Av: Louise Danielsson

Tillämpade studier, Straffrätt, 20 poäng
Handledare: Universitetslektor Gösta Westerlund

Förord

Syftet med denna uppsats är att ge en bredare och mer nyanserad bild av ett svårt och viktigt område inom juridiken, nämligen våld i nära relationer. Om detta finns det idag mycket skrivet material och en ständigt pågående debatt, åtminstone om kvinnomisshandel. Om man, som sig bör, innefattar även mansmisshandel i begreppet råder dock en närmast total avsaknad av undersökningar, litteratur, debatt och möjligen också intresse från många håll. Min förhoppning är att även förståelsen för de kvinnor och barn som dagligen misshandlas kan öka, genom att bredda bilden av begreppet våld i nära relationer och innefatta även de män som blir misshandlade och de kvinnor som utövar någon form av våld. Teoretiskt innebär detta inte att begreppet våld i nära relationer ges en bredare innebörd, utan snarare att det används på ett korrekt sätt. Rent praktiskt används begreppet dock fortfarande ofta synonymt med kvinnomisshandel. De som börjat ta allt större plats i diskussionen är barnen och stundtals omnämns även våld i samkönade relationer. De män som misshandlas av kvinnor i nära relationer är dock fortfarande i det närmaste osynliga. Det övergripande syftet med denna uppsats är således att även låta dessa män ta plats och att undersöka huruvida man lägger krokben på sig själv genom att se problemet med våld i nära relationer enbart ur ett feministiskt perspektiv.

Dessutom finner jag det både intressant och i många fall nödvändigt att den juridiska delen av dessa problem belyses inte enbart på ett juridiskt plan, utan att också den kunskap som finns inom angränsande discipliner, så som t.ex. psykologi och sociologi, faktiskt används inom juridiken. För bästa möjliga rättstillämpning är det viktigt att se människan bakom offer respektive gärningsman och inte enbart reducera dem till en fråga om brott och straff. Naturligtvis är det sistnämnda i viss mån redan en del av den juridiska metoden, men det kan inte nog betonas att ett bredare perspektiv är en tillgång för varje jurist som i sin yrkesroll kommer i kontakt med dessa människor, det är jag övertygad om.

Det kan också ifrågasättas huruvida likhet inför lagen kan sägas råda om de män som faktiskt råkar illa ut har svårare att få rätt på grund av att de tillhör en liten och ovanlig grupp, vars liv inte ser ut som de flesta mäns liv gör. Jag kan tänka mig att manliga offer för våld råkar i kläm, eftersom det vanligaste då en man är inblandad i en partnermisshandel är att han intar rollen som förövare och att det därför kan vara svårt att föreställa sig honom i rollen som offer.

Slutligen vill jag här passa på att rikta ett stort tack till min sambo som stått ut med en *både gravid och uppsatsskrivande flickvän*, till min mamma som läst igenom materialet och kommit med synpunkter, samt till min handledare Gösta Westerlund, som alltid tagit sig tid när jag kommit och knackat på för att få råd och hjälp. Tack till de personer som i sina yrken kommer i kontakt med våld i nära relationer och som delat med sig av sina erfarenheter i frågan om mäns och kvinnors våld mot varandra i dessa sammanhang. Tack också till min lilla dotter som ständigt påminner mig om vad som är viktigare än allt annat i livet och som givit mig perspektiv på tillvaron då jag arbetat med mitt examensarbete.

Sammanfattning

Syftet med detta examensarbete är att rikta uppmärksamhet på ett problem som kanske inte är ett stort samhällsproblem, men som likväl är ett problem för dem som drabbas, nämligen de män som utsätts för våld av en kvinna som de lever i en nära relation med. Tanken med detta är naturligtvis att synliggöra dessa män, men också att eventuellt synen på orsaker och framförallt lösningar även för andra grupper som utsätts för våld i nära relationer kan vidgas och på sikt bli mer flexibel.

Till en början tar jag upp kvinnors brottslighet i allmänhet och i samband med detta olika teorier om denna. Därefter handlar det lite mer ingående om just våldsbrottslighet i de fall då förövaren är en kvinna. Sedan behandlas våld i nära relationer och i slutet av detta avsnitt lyfter jag fram den kunskap som finns rörande de män som råkar ut för detta våld. Slutligen diskuteras frågan om likhet inför lagen och huruvida könsaspekten kan tänkas påverka hur vi blir bemötta och hur vårt ärende bedöms inom rättsväsendet.

Tack vare kvinnorörelsen på 1970-talet började kvinnomisshandel att diskuteras. Idag används istället benämningen våld i nära relationer allt oftare, eftersom denna kan innefatta även andra drabbade än kvinnor. Dessa andra grupper som idag tar plats i debatten är framförallt barnen, men även i viss mån offer för våld i samkönade relationer. Att män kan vara offer för en kvinnlig förövare i dessa sammanhang hör man dock fortfarande sällan talas om. Kort sagt verkar det vara så att det förekommer, men att ingen vet i vilken omfattning, vilken typ av misshandel det rör sig om, vilka män som drabbas och vilka kvinnorna som utsätter dem är. Historiskt sett har detta sina förklaringar dels i våra svårigheter att se kvinnan som något annat än "den goda modern" samt parallellt med detta våra svårigheter med att se mannen som ett offer. Med andra ord är en kvinna en icke ideal gärningsman samtidigt som en man dessutom är ett icke idealt offer.

De män som utsätts upplever att de har svårt att bli tagna på allvar, samtidigt som det upplevs som oerhört genant och omanligt att vara ett offer. Generellt är det mer socialt accepterat att en kvinna misshandlar en man än tvärt om och de former av misshandel som kvinnor använder är också mer socialt accepterade. Kvinnor använder i högre grad olika psykiska former av misshandel, ekonomiskt utnyttjande, förtal av mannen inför de gemensamma barnen osv., medan män oftare använder fysiskt våld. Ofta ses kvinnors våld mot män som att kvinnan handlar i självförsvar.

Människans sätt att fungera kognitivt gör henne mindre öppen för det som bryter mot mönstret och de invanda föreställningarna om världen och människorna i den. Om vi inte är medvetna om detta riskerar vi att saker och ting inte ses för vad de är, utan bedöms slentrianmässigt utifrån vårt stereotypa och många gånger fördomsfulla sätt att tänka. En ökad medvetenhet om detta kan förhoppningsvis leda till en ökad likhet inför lagen, innefattande även icke ideala gärningsmän och icke ideala offer, samt till nya möjligheter att bekämpa allt våld i alla nära relationer oavsett hur offer- och gärningsmannakonstellationerna ser ut.

Vad som slutligen kan konstateras är att det återstår mycket arbete och forskning för att fylla de kunskapsluckor som fortfarande finns rörande våld i nära relationer, särskilt vad gäller de fall då en man är offer för en kvinnlig förövare. Ett första steg mot en ökad sådan kunskap är förmodligen att erkänna att problemet finns. Det gäller att inse att detta,

som jag ser det, inte betyder att kampen för ökad jämställdhet inte kan fortsätta. Inte heller betyder det att man samtidigt med ett sådant erkännande förringar det lidande kvinnor och barn dagligen utsätts för i form av våld i nära relationer.

1. INLEDNING	1
1.1. SYFTE.....	1
1.2. FRÅGESTÄLLNINGAR.....	1
1.3. METOD.....	2
1.4. DISPOSITION OCH PRESENTATION.....	3
1.5. AVGRÄNSNINGAR	4
1.6. DEFINITIONER	4
1.7. FÖRKORTNINGAR	5
2. BAKGRUND	6
2.1. HISTORIK	6
2.2. SOCIALPSYKOLOGI.....	9
2.2.1. Social kategorisering.....	11
2.3. VIKTIMOLOGI.....	13
2.3.1. Det ideala brottsoffret.....	14
2.3.2. Offerskapets baksida.....	17
3. KVINNORS BROTTSLIGHET I ALLMÄNHET	18
3.1. FÖREKOMST	18
3.2. TEORIER OM KVINNORS BROTTSLIGHET	19
3.2.1. Könroller	19
3.2.2. Socialiseringsprocessen.....	19
3.2.3. Föräldrarna som identifikationsobjekt.....	20
3.2.4. Kontroll och övervakning.....	21
3.2.5. Tillfällesteorin.....	21
3.2.6. Kamratinflytande	22
3.2.7. Alkoholvanor.....	22
3.2.8. Biologiska faktorer.....	22
3.2.9. Utstötningsteorin.....	23
3.2.10. Relativ social maktlöshet	23
3.3. FINNS DET EN TYPISK KRIMINELL KVINNA?	24
3.4. SKULD OCH SKAM	24
3.5. KVINNORNA SJÄLVA TAR AVSTÅND FRÅN OFFERSTÄMPELN.....	24
4. KVINNORS VÅLDSBROTT	26
4.1. ORSAKER TILL OCH SYFTET MED KVINNORS VÅLD	27
4.2. KVINNORS VÅLDSBROTT INOM FAMILJEN.....	28
4.3. KVINNOR SOM FÖRÖVARE AV DÖDLIGT VÅLD	28
4.3.1. Psykosociala bakgrundsfaktorer hos kvinnliga förövare i jämförelse med manliga förövare... ..	29
5. VÅLD I NÄRA RELATIONER	31
5.1. DEN ONDA CIRKELN	32
5.2. NORMALISERINGSPROCESSEN	33
5.2.1. Ur männens perspektiv.....	35
5.2.2. Ur kvinnornas perspektiv.....	36
5.3. KVINNOR SOM BLIR MISSHANDLADE I NÄRA RELATIONER	38
5.3.1. Männen som misshandlar	39
5.3.2. Processen som föregår våldet.....	40
5.3.3. När våld mot kvinnor ses som en konsekvens av det patriarkala samhället	41
5.3.4. En helhetssyn	41
5.3.5. Bortförklaringar och förnekanden	42
5.3.6. Hjälp även till mannen.....	43

5.3.7. Den djupare innebörden av mansrollen.....	44
5.4. MÄN SOM BLIR MISSHANDLADE I NÄRA RELATIONER.....	45
5.4.1. Kvinnor som anses handla i nödvärn.....	45
5.4.2. Förekomst	46
5.4.3. Socialt accepterat våld.....	47
5.4.4. Fyra typer av mansmisshandel.....	48
5.4.5. Männens upplevelser.....	50
5.4.6. Pojkmottagningen – En parallell pojkar – män.....	52
5.5. MANLIGT OCH KVINNLIKT.....	53
5.5.1. Manligt och kvinnligt språk	53
5.5.2. Kvinnojourer, Mansjourer och Kriscentra.....	54
5.5.3. Jämställdhet.....	56
6. LIKHET I LAGEN ELLER LIKHET INFÖR LAGEN?	58
6.1. GÄLLANDE RÄTT.....	58
6.2. LAGENS UTFORMNING OCH TILLÄMPNING.....	60
6.3. OLIKA UPPTÄCKTSRISK FÖR OLIKA GRUPPER	62
6.4. POLISEN OCH BROTTSOFFER.....	63
6.5. FELKÄLLOR OCH STEREOTYPTÄNKANDE VID RÄTTSTILLÄMPNINGEN.....	63
6.5.1. En kort parallell med vårdnadstvister.....	65
6.5.2. Trovärdighet och tillförlitlighet hos vittnen.....	66
7. ANALYS OCH AVSLUTANDE KOMMENTARER.....	70
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	75

1. Inledning

Enligt åklagarens gärningsbeskrivning tog gärningsmannen struhtag på sitt offer och band sedan dess hals och handleder. Därefter hällde gärningsmannen bensin över sitt offer och antände kroppen med hjälp av en cigarett efter att först ha tagit sig några bloss. Därefter satte sig gärningsmannen i bilen och körde från platsen och såg på väg därifrån i backspeglarna hur eld flammade upp. Obducenten fann det mest troligt att offret avlidit till följd av förbränning, men det kan inte uteslutas att strypning kan vara dödsorsaken. Gärningsmannen döms av Högsta Domstolen för grovt vållande till annans död till två års fängelse, eftersom det inte kan uteslutas att gärningsmannen, som det påstås, tänt eld på kroppen i tron om att offret redan avlidit.¹

1.1. Syfte

Förhoppningen med detta examensarbete är, som jag redan nämnt i förordet, att rikta uppmärksamhet på ett problem som inte är så välkänt och inte alltid tas på så stort allvar. Min uppfattning är att de flesta talar tyst om dess förekomst och att det i feminismens tidevarv nästan är lite fult att tala om något annat än att det är kvinnor som blir utsatta och män som utsätter. Detta är naturligtvis framförallt ett problem för de män som själva drabbas, men jag tror också att det är ett problem som drabbar andra grupper som utsätts för våld i nära relationer. Detta eftersom problemet tenderar att ses allt för ensidigt, ofta med könsroller som enda förklaringsmodell. Jag tror att viktig kunskap kan gå om intet genom bristen på öppenhet inför olika typer av bakomliggande förklaringar. Därmed, än viktigare, riskerar metoder för att lösa problemen och minska våldet att gå förlorade.

En låsning vid könsstrukturer som orsak till våld i nära relationer utesluter således offergrupper så som män utsatta av sina kvinnor, men också barn utsatta för våld av mamma eller pappa, samt våld i samkönade relationer. Risken med att fokusera för mycket på varför och träta om vem som är mest förtryckt och vilken förklaringsmodell som är den mest gångbara är att det allra viktigaste, som ju borde vara hur vi skall minimera våldet, hamnar i skymundan. Att även se saken ur vad som skulle kunna kallas ett omvänt perspektiv hoppas jag kan belysa detta och på sikt kanske en mer flexibel syn kan leda till nya lösningar.

1.2. Frågeställningar

Examensarbetet och de frågeställningar som intresserat mig kan sägas ha sin utgångspunkt i ett fridsperspektiv som innefattar alla människor. För kvinnorna finns en speciell straffrättslig reglering av detta i och med införandet av brottet grov kvinnofridskränkning. För de män som råkar ut för våld i nära relationer blir det mer allmänt riktade brottet grov fridskränkning det som kan komma att bli aktuellt i

¹ NJA 1990 s370

motsvarande situationer. Min utgångspunkt är alltså alla människors rätt till frid, oavsett kön.

- *Kvinnliga brottslingar i allmänhet; Är det så att kvinnor begår färre brott, i synnerhet våldsbrott, i jämförelse med män? Vad kan det i så fall bero på?*
- *Kvinnors våldsbrott; Skiljer sig kvinnors våldsbrottslighet från mäns? På vilket sätt i så fall?*
- *Våld i nära relationer; Hur skall man definiera våld i nära relationer egentligen? Vilka mekanismer ligger bakom våldet och våldsprocessen? Tar sig kvinnors våld mot män i nära relationer annorlunda uttryck jämfört med mäns våld mot kvinnor i nära relationer? Vad kan det tänkas bero på i så fall? Hur vanligt förekommande är det att kvinnor och män utövar våld mot varandra i nära relationer? Varför hör man så sällan talas om den typ av våld i nära relationer som kan benämnas mansmisshandel?
*Männens upplevelser; Hur upplever män som utsatts för våld i nära relationer att de blir bemötta av samhället och inom rättsväsendet? Blir de tagna på allvar? Hur ser och reagerar omgivningen på deras problem?**
- *Likhet inför lagen; Är män och kvinnor i dessa sammanhang lika inför lagen? Blir deras gärningar bedömda på samma sätt? Är handlingarna jämförbara? Är det lättare att vara offer av ett visst kön i dessa sammanhang? Har gärningsmän av ett visst kön lättare att komma undan med mer än gärningsmän av det andra könet? Kan vårt sätt att fungera kognitivt påverka likheten inför lagen?*

1.3. Metod

Den naturliga början är förstås att sondera terrängen inom området. Jag letade efter rättsfall från Högsta Domstolen och bland publicerade Hovrättsavgöranden och fann ganska snart att de var få till antalet. Därutöver har jag mailat till Göteborgs Tingsrätt, Mölndals Tingsrätt och Hovrätten för Västra Sverige för att be dem om tips på någon dom rörande våld i en nära relation, som de kan dra sig till minnes, där en man varit målsägande och kvinnan tilltalad. På detta fick jag två svar från Hovrätten. Detta säger ju egentligen inte någonting om förekomsten, vilket inte heller var avsikten med min förfrågan. De fall jag tipsades om har också fått begränsad betydelse för min uppsats, just eftersom de är så få till antalet. Detta eftersom det inte går att dra några slutsatser utifrån ett så magert underlag.

Jag har också per telefon tagit kontakt med personer som på olika sätt skulle kunna tänkas ha kommit i kontakt med dessa fall. Brottsofferjouren i Göteborg, Kriscentrum för Män i Göteborg samt Kriscentrum för Kvinnor i Göteborg. Dessutom kontaktade jag Institutionen för Sociologi i Göteborg och en lärare jag haft i Rättspsykologi vid Psykologiska Institutionen i Göteborg i syfte att få tips om kunskaper inom deras ämnesområden som kunde vara av intresse för min uppsats. Utöver detta har jag utbytt lite tankar per mail med en advokat i Stockholm med erfarenhet av att ha försvarat kvinnliga våldsbrottslingar.

Ett av de ovan nämnda telefonsamtalen ledde till en intervju med socionom Carl-Johan Collin som är verksam vid Kriscentrum för Män i Göteborg. I övrigt kom kontakterna framför allt att utgöra en bekräftelse av hur lite kunskap det finns om dessa män och kvinnor och hur få yrkesverksamma som kommer i kontakt med de utsatta männen osv. Min gamla lärare vid Psykologiska Institutionen gav dock ett användbart tips om två norska forskare som studerat känslouttryckens betydelse för hur ett vittnes trovärdighet uppfattas. Min tanke var att detta kunde vara intressant då man kan tänka sig att förmågan att uttrycka känslor generellt skiljer sig åt mellan män och kvinnor.

Jag har med andra ord sökt kunskap, inte bara inom juridiken, utan även från olika områden inom psykologin och sociologin för att kunna belysa saken utifrån så många synvinklar som möjligt. Då det gäller litteratur finns det idag en hel del om kvinnor som blir misshandlade och även lite om kvinnliga brottslingar. Skrivet material om män som utsätts för våld i nära relationer visade sig dock, föga oväntat, vara ytterst sällsynt. Ett examensarbete i Sociologi som tar upp frågan är det enda jag funnit i detta avseende.

1.4. Disposition och presentation

Efter en kort historik om i huvudsak kvinnliga brottslingar görs en övergripande socialpsykologisk redogörelse av betydelse för förståelsen för resterande resonemang. Därefter tas bl.a. frågan om synen på idealoffer och den ideala gärningsmannen upp i ett avsnitt om viktimologi. Sedan beskrivs kvinnors brottslighet i allmänhet och deras våldsbrottslighet i synnerhet. De olika teorierna kring varför kvinnor begår brott tas i samband med detta upp.

Efter detta börjar avsnittet som handlar om våld i nära relationer. Det diskuteras först utifrån perspektivet att kvinnan är offret och sedan med utgångspunkten att mannen är offret. Här efter följer ett kortare avsnitt om manligt och kvinnligt, t.ex. avseende språk, jämställdhet samt i samband med olika hjälpinsatser till behövande från samhället eller utifrån frivilliga initiativ.

Slutligen behandlar jag frågan om likhet inför lagen ur ett könsperspektiv, både ur brottsofferperspektiv och ur gärningsmannaperspektiv. Här tas också sådant som gällande rätt, lagens utformning och tillämpning upp, samt felkällor som kan förekomma i samband med rättstillämpningen och hur vi bedömer trovärdighet och tillförlitlighet hos vittnen.

Områden så som kvinnlig brottslighet, viktimologi, kvinnor som offer för våld i nära relationer osv. får med nödvändighet ett förhållandevis stort utrymme. När slutligen den grupp som denna uppsats avsåg att synliggöra behandlas, nämligen de utsatta männen, blir den stora kunskapslucka som finns kring dem som grupp tydlig. Detta kan visserligen sägas vara en kunskap i sig.

1.5. Avgränsningar

Våld i nära relationer är ett stort och viktigt område. Som titeln anger handlar detta arbete endast om vuxenvåld i nära relationer mellan män och kvinnor. Det nog så viktiga området våld mot barn i nära relationer ryms med andra ord inte inom denna ram. Inte heller vuxnas våld mot varandra i samkönade relationer får något utrymme i denna uppsats.

Eftersom syftet med uppsatsen är att lyfta fram även kvinnors våld mot män i nära relationer fokuserar jag i historiken på kvinnlig brottslighet genom tiderna. Av samma anledning behandlas avsnittet rörande teorier kring brottslighet ur perspektivet om den kriminella kvinnan, ofta visserligen i jämförelse med mannen, som kan sägas utgöra normen i dessa sammanhang.

Då jag skriver om våld i nära relationer i allmänhet är det oftast ur perspektivet med kvinnan som offer och mannen som gärningsman, eftersom det är så rollerna är fördelade i den litteratur som finns på området. I vilken mån denna kunskap är direkt överförbar på de omvända situationerna får framtida forskning och kunskap om dessa offer- och gärningsmannakonstellationer utvisa.

1.6. Definitioner

Jag använder i uppsatsen de båda begreppen misshandel och våld synonymt. Definitionen av vad som skall anses vara misshandel varierar. Vad de flesta först tänker på är förmodligen fysiskt våld. Den juridiska definitionen återfinns i BrB 3:5 och avser både fysisk och psykisk misshandel, eftersom det kan handla om att tillfoga någon smärta, kroppsskada eller sjukdom eller om att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Den vidaste definitionen av misshandel utgår från den subjektiva upplevelsen av situationen på så sätt att man anses bli misshandlad om man själv upplever att man blir det, oavsett vilka uttryck misshandeln tar sig.

Det är inte bara vad som skall innefattas i begreppet misshandel i stort som varierar. Även vad som skall innefattas i fysisk respektive psykisk misshandel är en definitionsfråga. Olika forskare inom olika discipliner innefattar mer eller mindre i de olika begreppen och där det är befogat låter jag detta framkomma i det aktuella sammanhanget. Det definitionsmässigt svåraste är framförallt den psykiska misshandeln, eftersom den är mer abstrakt, diffus och lämnar färre synbara spår jämfört med den fysiska misshandeln.

Vad gäller begreppet gärningsman har jag valt att använda detta även då det handlar om kvinnliga sådana, eftersom det är det allmänt vedertagna begreppet i sammanhanget. Att istället benämna kvinnorna som gärningskvinnor känns för mig aningen tillskruvat och hemmasnickrat, åtminstone i dagsläget. Man skulle alternativt kunna tänka sig att använda sig av begreppet gärningsperson istället, men jag valde att inte göra det av den enkla anledningen att det idag helt enkelt inte är det naturliga ordet för mig personligen att bruka. Detta är egentligen inte konstigare än att en god

man, upphovsman, förman eller vad det vara månde kan vara en kvinna såväl som en man.

1.7. Förkortningar

BrB	Brottsbalken
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen

2. Bakgrund

2.1. Historik

I Birger Jarls kvinnofridslagar från 1256 gjordes kvinnorov och våldtäkt av kvinnor till brott under förutsättning att förövaren tillhörde en annan familj än kvinnans egen. Gärningarna kunde bestraffas med fredlöshet. Dessa kvinnofridslagar syftade dock egentligen inte till att skydda de enskilda kvinnorna, utan snarare till att skydda eller återupprätta hennes familjs och släkts ära och heder. Att skydda familjens kvinnor från våld utövat av andra släkters män och att skydda kvinnornas kyskhet var mannens uppgift och hans heder och identitet påverkades därmed av hur han lyckades med detta.²

Våld var mer vanligt förekommande förr i tiden jämfört med vad det är idag och detta gäller även kvinnors våldsutövande. Det faktum att inte aga av vare sig hustru eller barn var kriminaliserat förrän en bit efter 1800-talets mitt, gör brottsligheten förr ännu högre med dagens definition av våld.³

År 1858 blev det förbjudet att aga sitt tjänstefolk. År 1864 förbjöds även husagan, som gav familjens överhuvud, dvs. mannen, rätt att aga barn och hustru för att upprätthålla ordning och reda i familjen. Rätten, som nu avskaffades, var dock så länge den gällde begränsad så till vida att de som bestraffades inte fick utsättas för fysiskt våld som var så allvarligt att det kunde leda till bestående kroppsliga men eller döden.⁴

Det finns inte så mycket forskning om kvinnliga brottslingar, även om området uppmärksammas något mer under senare år. Förmodligen hade dock forskning som syftat till att finna orsakerna till varför människor begår brott tjänat på att studera även den halvan av befolkningen som inte begår brott.⁵ Att kvinnor inte studerats i dessa sammanhang beror dock inte bara på att de inte begått brott i samma utsträckning som män, utan också på att de överhuvud taget, historiskt sett, inte ansetts vara så intressanta som studieobjekt i några sammanhang. Den svenska kriminologiska forskning som trots allt finns rörande kvinnor har oftast utgått från ett offerperspektiv.⁶

Lagbrott har varit och är fortfarande en utpräglad manlig företeelse. De är inte vanliga, men det finns trots detta en del äldre teorier om kvinnlig brottslighet. Sven-Åke Lindgren refererar i sin bok till Carol Smart som är en av dem som har studerat de tidiga kriminologiska teorierna om kvinnors brottslighet. Smart menar att dessa genomsyras av en sexistisk bias. Kvinnorna tillskrivs vissa egenskaper, som man anser är biologiskt grundade.⁷

² Eliasson, Mona, i Heimer, Gun, Posse, Barbro s 18

³ Brå-rapport 1999:15, s 31

⁴ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 18f

⁵ Brå-rapport 1999:15, s 7

⁶ Brå-rapport 1999:15, s 9

⁷ Lindgren, Sven-Åke, s 86

Suzanne Kordon och Anna Wetterqvist beskriver Cesare Lombrosso som en av dem vars teorier kan hänföras till denna typ. Han var italiensk läkare på 1800-talet och utvecklade teorier om brottslingar i största allmänhet. Dessa gick ut på att det gick att identifiera dem enbart genom att iaktta vissa yttre och inre särdrag hos dem. Detta gällde dock inte kvinnor eftersom de var så passiva och därmed så sällsynta i dessa sammanhang att några särdrag inte kunnat utvecklas hos dem. Den typ av kriminalitet som kvinnor ansågs utöva var framför allt begränsad till aborter och prostitution och det som Lombrosso kallade riktiga kvinnliga brottslingar var ytterst sällsynt. Det stred mot den kvinnliga naturen att begå brott så till den grad att de kvinnor som trots allt gjorde detta snarare var att betrakta som monster än som kvinnor.⁸

Lombrosso hävdade att de kvinnor som trots allt var kriminella var mer maskulina än män och detta menade han berodde på moraliska och biologiska brister hos dessa kvinnor. Kriminella kvinnor tänker som män och är i vissa avseenden starkare än män och är bättre än män på att utstå smärta, menade han. Kvinnor som var sanna mot sin natur var laglydiga. Kriminella kvinnor betraktade han som abnormala.⁹

Lombrossos lära ifrågasattes redan i sin samtid, men fick trots detta stor betydelse för kriminologins utveckling, så också i Sverige.¹⁰

Vid sidan av Lombrosso fanns det samtidigt forskare som menade att kvinnor visst begick lika många brott som män. Det var snarare så att de inte upptäcktes i lika hög grad, eftersom brotten ägde rum utanför den offentliga miljön. Dessutom, menade man, var kvinnor till sin natur falska och därför bättre på att dölja sin brottslighet.¹¹ De brott som kvinnor gjorde sig skyldiga till begicks ofta i deras roll som lärarinna eller sjuksköterska, eller inom hemmets fyra väggar. Att kvinnor var mer falska än män förklarade dessa forskare med att de lärt sig denna falskhet i sexualakten, där de hade större möjlighet än män att simulera tillfredsställelse och där de också lärt sig att detta var något som det lönade sig att göra.¹²

Sven-Åke Lindgren nämner därutöver några andra som också intresserade sig för kvinnors dolda brottslighet och vars teorier likt Lombrossos kan sägas ta utgångspunkt i en sexistisk bias och vara biologiskt grundade. En av dem är Otto Pollak. Han menar att kvinnor är hämndlystna, speciellt under menstruationsperioden. Falska anklagelser ansågs vara ett brott som exemplifierade detta. William Thomas kan också hänföras hit. Han analyserade visserligen inte kvinnors brottslighet utifrån biologi utan utifrån sociologiska och psykologiska termer, men talade ändå om dem som goda respektive dåliga kvinnor. Också Sigmund Freud och hans uppfattning att kvinnor är underlägsna på grund av att de saknar penis, nämns av Sven-Åke Lindgren i detta sammanhang. Avsaknaden av det manliga attributet ger enligt Freud upphov till så kallat penisavund, vilket gör flickor och kvinnor hämndlystna.¹³

⁸ Kordon, Suzanne, Wetterqvist, Anna, s 12

⁹ Lindgren, S.-Å., s86f

¹⁰ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 12

¹¹ Kordon, S., Wetterqvist, A., s12f

¹² Walldén, Marja, s17

¹³ Lindgren, S.-Å., s 86f

De dominerande kvinnobrotten var fram till 1950-talet barnamord och fosterfördrivning.¹⁴ Barnamord var ett vanligt brott för hundra år sedan, men förekommer mycket sällan idag. Detta har sina förklaringar i en rad faktorer så som den förändrade synen på barn och dess människovärde, på kvinnor och deras sexualitet samt synen på utomäktenskapliga barn. Dessutom spelar de förbättrade försörjningsmöjligheterna och de sociala förhållandena en viktig roll i denna förändring. Då det gäller fosterfördrivning är detta något som tidigare var att betrakta som ett brott, men idag är det avkriminaliserat.¹⁵

Det är egentligen först på 1970-talet som icke-sexistiska teorier om kvinnors brottslighet börjar dyka upp. Sven-Åke Lindgren lyfter i detta sammanhang fram Freda Adler, som menar att kvinnors ökade inträde på arbetsmarknaden skapar tillfällen och ökar risken för kvinnor att bli lika giriga, brottsinriktade och våldsamma som män. Hon menar alltså att ett ökat deltagande förändrar könsrollerna och förväntningarna på manligt och kvinnligt beteende.¹⁶

De olika teorier som idag är uppe till diskussion i dessa sammanhang kommer att behandlas närmare under ett särskilt avsnitt nedan, nämligen 3.2. *Teorier om kvinnors brottslighet*.

Christina Ericson har undersökt förekomsten av kvinnor dels i egenskap av förövare och dessutom i egenskap av brottsoffer i kriminalpolitiska motioner under perioden 1971-2000. Generellt visar hennes studie att kvinnor förekommer i mycket högre grad i egenskap av brottsoffer, jämfört med i egenskap av förövare.¹⁷ Under 1970-talet låg fokus, i de fåtal motioner som lades fram med koppling till kvinnor och kriminalitet, på de kvinnliga lagöverträdarna. De handlar om kvinnliga interners villkor och att dessa ansågs vara sämre än manliga interners dito.¹⁸ Under 1980-talet kommer istället allt fler motioner att handla om kvinnor i egenskap av brottsoffer. I de relativt få fall där kvinnliga lagöverträdare diskuteras handlar det fortfarande om situationen för dem på landets anstalter och man menar att kvinnliga interner är utsatta för kvinnoförtryck.¹⁹ Under 1990-talet har antalet motioner som behandlar kvinnors situation i dessa sammanhang ökat än mer. Liksom under föregående decennium är det dock framförallt kvinnor i egenskap av brottsoffer som diskuteras. Då det gäller kvinnor som lagöverträdare diskuteras samma saker som tidigare, nämligen deras villkor i fängelset.²⁰ På detta sätt kan man enligt min uppfattning se hur man hela tiden tenderar att se kvinnor som offer och framställa dem som sådana. Även i de fall då kvinnorna inte är offer, utan gärningsmän, beskriver man deras villkor och relaterar dem till männens och pekar på att de har det sämre än männen. Diskussionen om kvinnliga gärningsmän kommer därmed återigen att handla om kvinnor som en utsatt grupp i förhållande till männen. Kvinnliga gärningsmän framställs som offer.

¹⁴ Brå-rapport 1999:15, s 21

¹⁵ Brå-rapport 1999:15 s 31

¹⁶ Lindgren, S-Å., s 87ff

¹⁷ Ericson, Christina, i Lander, Ingrid, Pettersson, Tove, Tiby, Eva, s 238

¹⁸ Ericson, C., i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 247f

¹⁹ Ericson, C., i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 250f

²⁰ Ericson, C., i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 255f

2.2. Socialpsykologi

När saker och ting skall förklaras, speciellt sådant som rör människor, är detta ofta så komplicerat att flera teoretiska verktyg måste användas för att det viktiga skall nås/kommas åt. Genom att se på en och samma sak utifrån skilda perspektiv vrider och vänder vi på saken och ser den från olika håll, vilket ofta leder till en mer fullständig bild av den jämfört med då bara en enda teori används. Ett sådant eklektiskt, samlande, synsätt är viktigt för att fånga helheten, eftersom varje perspektiv för sig kan beskriva saken så olika att man kan tro att det inte är samma företeelse eller människa som beskrivs.²¹ Att ha en stor verktygslåda eller, om man så vill flera olika verktygslådor, då man skall ta itu med olika slags problem, gör att man är väl rustad för uppgiften.²²

Nedan skall vi, som en allmän grund för avsnittet om teorierna kring varför en människa begår brott, titta närmare på sex olika sådana perspektiv, som Björn Nilsson tar upp i sin bok och som alla har betydelse för socialpsykologin:²³

Det biologiska perspektivet har på senare år fått något av en renässans, mycket på grund av den snabba utvecklingen inom detta området.²⁴ Idag ser man ofta på ärftliga (och även miljöbetingade) orsaker som att de kan göra vissa beteenden mer eller mindre sannolika eller bidra till att styra utvecklingen i en viss riktning.²⁵ Det handlar således inte om att vi skulle styras av vår biologi, utan snarare om att den har betydelse. Detta gäller framförallt då det handlar om aggression, sexualitet och omsorg.²⁶

Det psykoanalytiska perspektivet betonar tidiga erfarenheter i barndomen, som viktiga för hur resten av livet kommer att te sig. I korthet menar man att individens beteende kan förklaras utifrån drifter som man tänker sig verkar inom honom eller henne.²⁷ Knud Cedergvist-Aagard beskriver Freuds teorier som bl.a. innehåller resonemanget om att en livsdrift (libido) och en dödsdrift (thanatos) verkar inom varje människa.²⁸ Till en början intresserade sig Freud framförallt för människans sexualdrift, men så kom första världskriget och hans intresse riktades mot människans aggressivitet. Freud utvecklade en teori om att aggressionen är dödsdriften hos människan, men riktad mot andra än den egna personen, eftersom den hos individen själv hindras av livsdriften.²⁹

Inlärningsteoretiker menar att vårt sociala beteende till största delen är inlärt. Man tittar på miljöns inverkan på vårt beteende och även på hur andra människor fungerar som modeller för hur vi själva beter oss.³⁰ Den viktiga frågan inom social inlärningsteori är snarare hur än varför. Nilsson beskriver hur imitation betraktades av Dollard och Miller som avgörande för inläringen. Imitation är ett inlärt socialt

²¹ Nilsson, Björn, s 129

²² Nilsson, B., s 130

²³ Nilsson, B., s 130f

²⁴ Nilsson, B., s 130f

²⁵ Nilsson, B., s 133

²⁶ Nilsson, B., s 130f

²⁷ Nilsson, B., s 130f

²⁸ Cedergvist-Aagard, Knud, s 141

²⁹ Cedergvist-Aagard, K., s 150f

³⁰ Nilsson, B., s 130f

beteende. Det lilla barnets utvecklingsanpassning och socialisation är till stor del just en fråga om imitation av de vuxna. Imitationen fungerar belönande, barnet får uppskattning och sin självbild bekräftad.³¹

Nilsson nämner vidare Bandura som var den som sedan utvecklade Dollars och Millers teorier och talade om så kallad modellinlärning eller observationsinlärning. Denna skiljer sig från imitation på så sätt att man menar att människans beteende är alltför komplext för att bara kunna handla om upprepning eller efterapning. Barn lär sig och tar efter oavsett om beteendet förstärks, dvs. om barnet får uppskattning för det, eller ej. Enbart genom att observera tar de efter och gör som de vuxna gör, både vad gäller bra och dåliga beteenden. Man kan med hjälp av Banduras teori förklara hur barn lär sig mer komplicerade saker som värderingar och sociala färdigheter. Detta sker genom att barnet observerar och deltar i det sociala livet. Man kan t.ex. på detta sätt förklara varför barn som får stryk lär sig att vara aggressiva, trots att de instinktivt ogillar denna form av bestraffningar.³²

Psykologen Barbro Lennéer-Axelsson påpekar att våldsamt beteende inte så enkelt låter sig förklaras som att det lärs in via observation och att resultatet av denna inlärning är en hög aggressiv beredskap i konflikter. Den pojke som bevittnar hur pappa slår mamma lär sig också kvinnoförakt. Dessutom blir rädsla, skuld och aggressivitet en del av hans manliga identitet.³³

Utbyte- och rättviseperspektivet betonar att människan i det sociala samspelet söker efter utbyte, beräknar kostnader och insatser och strävar efter det samspel där kostnaderna är lägst och vinsterna högst.³⁴ Rötterna till utbytes- och rättviseteorier finns i utilitarismen. Inom utbyteteorin ses människan som en rationell varelse som strävar efter att maximera sina egna fördelar genom utbyte med andra på en marknad. Människan hanterar det sociala livet som en affär och livet kan på detta sätt ses som en marknadsplats.³⁵

Rättviseteorin är en variant av utbyteteorin, med skillnaden att människan inte bara ser till sitt eget utbyte, utan även till vad motparten satsar och erhåller. Man menar att människor försöker få ett rättvist resultat. Det som gör att olika människor väljer olika rättvisenormer har att göra med t.ex. sociala könsroller, målet med samspelet, den bild vi vill att andra skall få av oss och vår inställning till samarbete och konkurrens.³⁶ Nilsson exemplifierar rättviseteorin med hjälp av den amerikanske psykologen Melvin Lernalers teorier om att vi har behov av att tro att världen är rättvis och att varje människa så att säga får vad hon förtjänar, eftersom allt annat hotar vår invanda trygghet. I rättsliga sammanhang riskerar också människor med ett otrevligt utseende att få strängare straff.³⁷

Inom *det kognitiva perspektivet* står individens tankar, känslor och åsikter i fokus. Man tänker sig att människan har avsikter med sitt beteende och att hon handlar

³¹ Nilsson, B., s 150ff

³² Nilsson, B., s 150ff

³³ Lennéer-Axelsson, Barbro, s 232

³⁴ Nilsson, B., s 130f

³⁵ Nilsson, B., s 153

³⁶ Nilsson, B., s 156f

³⁷ Nilsson, B., s 158

utifrån tidigare erfarenheter för att tolka nya situationer.³⁸ Kognition handlar om hur människor organiserar inkommande information genom att kategorisera och tolka den på olika sätt. Man ser människan som en tänkande, rationell och medveten varelse, som konstruerar sin bild av verkligheten utifrån sina egna erfarenheter. Strävan efter mening och struktur är central.³⁹

För att kunna fatta beslut eller kunna tolka en situation behöver vi förutom att rationellt utnyttja den information som finns också med hjälp av jämförelser sätta in den i ett sammanhang.⁴⁰ När vi försöker skapa oss en bild av hur andra människor är drar vi ofta fel slutsatser, detta kallas för attributionsfel. Vi har t.ex. en tendens att se andra människors beteende som egenskapsstyrt, medan vårt eget i högre grad ses som situationsstyrt. Dessutom jämför vi med acceptabla sociala beteendemönster då vi drar slutsatser om någon annan. Om ett beteende uppfattas som konstigt av någon anledning tenderar vi att lägga orsaken hos personen, medan orsaken till vanliga normala beteenden ofta tillskrivs situationen. Vi letar också oftast bara efter orsaker då något går fel, men inte då allt förlöper som det skall. Det normala behöver inte förklaras, eftersom det har blivit det förväntade. En annan felkälla är att vi är mycket bättre på att bedöma enskilda människor än hela grupper. När vi väl bildat oss en uppfattning om andra ändrar vi oss ogärna, det så kallade bekräftelsefelet. Totalt sett är vi ganska dåliga på att bedöma andra människor, men vi blir bättre ju mer vi lär känna personen i fråga.⁴¹

Det interaktionistiska perspektivet slutligen fokuserar på kommunikation, samspel och relationer människor emellan. Man tittar på roller, förväntningar på beteende, familjens relationsmönster, hur vi påverkas av andras uppfattningar om oss själva osv.⁴² För interaktionsteoretikerna ligger fokus på samspel, identitet, kommunikation, relationer och symboler. Den centrala driften hos människan är att vara en social varelse, både människa och samhälle förutsätter varandra. Människan har olika roller och om andra känner till de roller vi har väntar de sig ett visst beteende av oss och ett förväntanstryck och en drivkraft till konformitet uppstår. Att man spelar en roll innebär i detta sammanhang inte att man luras eller låtsas. Rollerna är något naturligt och självklart för rollinnehavarna och rollteorin kan beskrivas som ett sätt att benämna en social regelbundenhet.⁴³

Stämplingsteorin är en slags interaktionsteori som förklarar avvikande beteende. Man menar att avvikande, t.ex. kriminella eller galna, personer är offer för ett samhälle som kategoriserar dem som just avvikare.⁴⁴

2.2.1. Social kategorisering

Som en ytterligare grund för fortsättningen följer här en närmare, men mycket kort och översiktlig socialpsykologisk beskrivning av informationshanteringen hos oss människor och vad detta kan leda till i form av attityder, stereotyper och fördomar.

³⁸ Nilsson, B., s 130f

³⁹ Nilsson, B., s 161f

⁴⁰ Nilsson, B., s 163

⁴¹ Nilsson, B., s 168f

⁴² Nilsson, B., s 130f

⁴³ Nilsson, B., s 174f

⁴⁴ Nilsson, B., s 180

För att hantera den enorma mängd information som vi ständigt utsätts för använder vi oss av så kallad social kategorisering, som tycks vara ett grundläggande drag i vårt sociala tänkande. Funktionen med den är att förenkla vardagen för oss. Utan denna möjlighet skulle vårt kognitiva system snabbt bli överbelastat och samvaron med andra skulle bli lidande, eftersom den bara skulle bli ett stort kaos av osäkerhet, stress och missförstånd.⁴⁵

Kategoriseringar är således viktiga för vår identitet, men kan missgynna minoriteter eller överhuvudtaget människor som tillhör andra grupper än vad vi själva gör.⁴⁶ De stereotypa uppfattningar som med tiden byggs upp kring de olika grupperna kan tillsammans med känslorna rörande gruppens egenskaper sägas utgöra det vi kallar fördomar.⁴⁷ Det viktiga är att man inom rättsväsendet är medveten om dessa mekanismer och var och en om sina egna fördomar.⁴⁸

Låt oss för en stund återvända till rättsfallet⁴⁹ jag presenterade i inledningen och titta på det lite närmare:

Kerstin⁵⁰ hade varit gift med den man som ovan beskrivs och de hade en son tillsammans. Mannen var en flitig konsument av alkohol och vid tillfällena då han druckit hade det tidigare förekommit att han misshandlat henne. Efter skilsmässan hade de fortfarande kontakt och gemensam ekonomi. Den aktuella kvällen ringde mannen för andra dagen i rad i berusat tillstånd till Kerstin och beordrade henne att hon skulle komma till honom, vilket hon denna gång lovade att göra. Han bad henne också om pengar och hon uppfattade honom som hotfull. När hon kom till husvagnen där han vid tidpunkten bodde var han dock inte där, varför hon lämnade platsen igen. På tillbakavägen såg hon honom från sin bil promenera tillsammans med en annan kvinna, varpå hon stannade bilen. Då han klivit in i hennes bil och de kört iväg tillsammans frågade hon varför han ringt henne då han nu var tillsammans med en annan kvinna. Han riktade då ett knytnävsslag mot henne och träffade hennes tinning och sparkade därefter henne sedan de åter stannat till och klivit ur bilen. Därefter försökte han att våldta henne. Hon gjorde först inget motstånd, men råkade sedan i panik och började skrika och försökte skjuta honom ifrån sig genom att putta mot hans axlar. Men mannen som var mycket större och tyngre fortsatte att slita i hennes kläder och då tog hon tag med fingrarna runt hans hals. När han rosslande föll ihop trodde hon först att han somnat, men då inga livstecken kom från honom råkade hon i panik, släpade ut honom ur bilen, band honom och tände eld på honom innan hon lämnade platsen.

Detta är ett av de få fall, där gärningsmannen är en kvinna och offret en manlig (före detta) partner till henne, som jag funnit då jag sökt bland avgöranden från Högsta Domstolen samt bland publicerade Hovrättsavgöranden. Jag har valt att ta upp det

⁴⁵ Lindholm, Torun, i Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun och Pettersson, Tove, s 395ff

⁴⁶ Lindholm, T., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 398

⁴⁷ Lindholm, T., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 404

⁴⁸ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 384

⁴⁹ NJA 1990 s 370

⁵⁰ Namnet är fingerat.

och presentera det på detta sätt framför allt för att försöka illustrera vårt stereotypa sätt att tänka.

2.3. Viktimologi

Både brott och offer är ord som använts sedan lång tid tillbaka i det svenska språket. Sammansättningen, brottsoffer, började däremot inte användas förrän så sent som i början av 1970-talet.⁵¹

Under 1700-talet var det själva brottet som stod i fokus. Brottslingen bakom brottet uppmärksammades först under 1800-talets slut och började då granskas utifrån en rad olika perspektiv inom olika discipliner. Det var alltså först närmare hundra år senare som forskning, politik och samhället i stort började att intressera sig för brottsoffren.⁵²

Att stödja, skydda och hjälpa brottsoffer är inte något som i första hand skall göras för att det ”är synd” om dem eller för att man skall vara snäll. Ytterst handlar det om att alla brottsoffer skall tillförsäkras sina grundläggande mänskliga rättigheter, så som rätt till personlig frihet och integritet, rätt till ersättning och medicinsk, psykologisk och social hjälp, samt rätt till information om det egna ärendet.⁵³

Det är av stor betydelse att klargöra vem som skall anses vara brottsoffer och vem som inte skall det, eftersom det ofta är först då man fått så kallad brottsofferstatus som man kan få tillgång till psykologisk och medicinsk hjälp och annan behandling samt kan erhålla ekonomisk ersättning.⁵⁴

Vem som åtnjuter brottsofferstatus och vem som inte gör det är föränderligt över tid. I det så kallade ättensamhället var synen på vem som var att anse som brottsoffer t.ex. annorlunda. Då ansågs ett brott begånget mot en person inom en viss ätt vara begånget mot hela ätten, som således hade brottsofferstatus.⁵⁵ I och med att ansvaret för att skydda medborgarna och skipa rättvisa så småningom övergick från brottsoffret självt och dennes familj till staten kan brottsoffret till stor del sägas ha uteslutits från deltagande i sin egen konflikt.⁵⁶ Magnus Lindgren refererar till Niels Christie som menar att dagens brottsoffer därför kan vara dubbla förlorare, nämligen både gentemot gärningsmannen och gentemot staten, eftersom rättssystemets professionella aktörer stulit konflikten från brottsoffret.⁵⁷

Brottsofferbegreppet är inte närmare definierat i svensk lagtext. Den juridiska term som används är målsägande⁵⁸, som i RB 20:8 st 4 definieras på följande sätt;

⁵¹ Brottsofferarbetet inom polisen, s 5

⁵² Lindgren, Magnus, (2004), s 89

⁵³ Brottsofferarbetet inom polisen, s 7

⁵⁴ Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke, Hägglund, Bo, s 27

⁵⁵ Lernestedt, Claes, i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 33

⁵⁶ Lindgren, M., (2004), s 43

⁵⁷ Lindgren, M., (2004), s 43

⁵⁸ Lindgren, M., Pettersson, K. -Å., Hägglund, B., s 27

”Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada.”

Förutom denna juridiska definition finns en rad andra definitioner, som är mer eller mindre snäva. Det juridiska synsättet innefattar i begreppet brottsoffer dem som utsatts för en i lagens mening brottslig handling. Ett sociologiskt synsätt är vidare och enligt detta innefattas i begreppet brottsoffer även djur, miljö, samhällen och stater som blivit utsatta för brott eller något som kan uppfattas som brott. Det psykologiska synsättet slutligen tar utgångspunkt i individens upplevelse av det han eller hon varit med om för att definiera vem som är ett brottsoffer och bortser från huruvida handlingen i lagens mening är brottslig eller ej.⁵⁹

Grupper som idag av somliga betraktas som brottsoffer, men som ännu inte i Sverige har full brottsofferstatus, är t.ex. djur, vuxna som blir mobbade, samt barn som bevittnar våld i hemmet. Ofta krävs det en stark avsky från samhällets sida och påtryckningar från olika intressegrupper för att en ”ny” grupp skall erhålla brottsofferstatus. Ett typexempel på detta är att kvinnor som utsatts för våld och/eller sexuella övergrepp i hemmet, inte erhöll brottsofferstatus förrän på 1970-talet, efter det att påtryckningsgrupper drivit denna fråga.⁶⁰ Detta innebär med andra ord att definitionen av brottsofferbegreppet ytterst är en politisk fråga.⁶¹

Även om intresset för brottsofferfrågor ökat menar Magnus Lindgren att resultatet av hans avhandling, som utöver en genomgång av tidigare forskning inom området bygger på empiriska studier omfattande ett stort antal brottsoffer, visar att det i princip är samma frågor som diskuteras idag som för tio år sedan. För polisens del handlar det om att de inte uppfyller sin informations- och underrättelseskyldighet gentemot brottsoffren, samt att de bemöter brottsoffer olika beroende på den egna uppfattningen om offret. Då det gäller åklagaren handlar kritiken om att brottsoffret inte får chans att möta denna förrän vid själva huvudförhandlingen. Dessutom tvingas brottsoffren fortfarande inför huvudförhandlingen vänta i samma väntrum som den tilltalade och kanske eventuellt även kompisar till denne. På samhällsnivå saknas engagemang, kunskap och förståelse för brottsoffren och deras situation och frågor som rör detta område ses ofta som mjuka arbetsuppgifter ämnade för särskilt intresserade och snälla jurister, poliser och socialarbetare samt för ideella organisationer.⁶²

2.3.1. Det ideala brottsoffret

Det kan sägas råda en schabloniserad bild i samhället av hur ett brottsoffer skall vara. Magnus Lindgren m.fl. hänvisar till Christies klassiska beskrivning av detta så kallade idealoffer så som en äldre dam som, då hon är på väg för att hjälpa sin sjuka syster, blir rånad av en vuxen, manlig narkotikamissbrukare. Detta exempel visar på de egenskaper som det så kallade idealoffret bör ha. Ett idealoffer skall vara svagt, involverat i en respektabel aktivitet, samt på väg till en plats som hon/han inte kan förebrås för. Till detta är bilden av den ideala gärningsmannen kopplad och denna skall sakna relation till och vara okänd för offret, samt vara i överläge i förhållande

⁵⁹ Lindgren, M., (2004), s 27

⁶⁰ Lindgren, M., Pettersson, K. -Å., Hägglund, B., s 30

⁶¹ Lindgren, M., (2004), s 27ff

⁶² Lindgren, M., (2004), s 311

till offret och kunna beskrivas i allmänt negativa termer. För att som brottsoffer få upprättelse krävs det, utöver att han eller hon själv och gärningsmannen passar in i schablonbilden, av offret att detta har tillräckligt med inflytande för att kunna hävda sin offerstatus.⁶³

Idealoffret har också sin motsats, av Christie beskrivet med exemplet om den unge berusade mannen som på en tvivelaktig bar blir rånad av några han slagit sig i slang med. Ett annat typexempel är den prostituerade kvinnan.⁶⁴

Bilden av brottsoffer som svaga och oskyldiga stämmer i många fall dåligt överens med verkligheten. Det förekommer ofta ett överlapp mellan vem som är offer och vem som är gärningsman och samma individ kan ibland ha båda rollerna. För att ta ett exempel är det vid gatuvåld ofta en slump, vem som slutligen blir offer och vem som blir gärningsman.⁶⁵

I det rättsfall jag ovan beskrivit (NJA 1990 s370) om kvinnan som blev attackerad av mannen i bilen och slutligen band och brände honom syns ett tydligt exempel på ett icke idealt offer. Han har misshandlat henne i deras tidigare relation, han är alkoholiserad och bor vid tillfället i en husvagn och han försöker, enligt kvinnans egen berättelse, våldta henne i bilen, efter det att han slagit henne med ett knytnävslag. Dessutom är han man. Och till detta kommer att gärningsmannen är en kvinna.

Ofta har offrets agerande vid den inträffade händelsen betydelse både för t.ex. utbetalning av försäkringsersättning och för hur domstolen ser på saken. Faktorer som kan påverka är t.ex. huruvida offret varit berusat vid brottstillfället eller om offret ansetts provocera gärningsmannen.⁶⁶ Polisen gav i SOU 1995:60 "Kvinnofrid" uttryck för en slags offerskala, där de kvinnor som utsatts för våld av sin partner och som framstår som mest oskyldiga och hjälplösa får flest poäng. De kvinnor som tiger och får stryk, är gravida eller har sina barn närvarande vid händelserna samt invandrarkvinnor, är exempel på kvinnor som ofta får höga poäng, eftersom de anses vara extra utsatta, sårbara och hjälplösa.⁶⁷ Verklighetens brottsoffer har dock en större spännvidd än så och omfattar allt från dem som kan sägas vara delaktiga i det som hänt till dem som är helt oskyldiga.⁶⁸

Att en våldsutsatt kvinna uppfattas som svag, underlägsen och försvarslös kan, enligt Monica Burman, vara en nödvändighet för att hon i straffrättsliga sammanhang skall betraktas som ett riktigt brottsoffer. Det finns enligt Burman en stor risk att kvinnor som utsatts för våld och som i samband med detta gjort motstånd, inte nödvändigtvis fysiskt, men kanske genom att skrika och på olika sätt ifrågasätta mannens agerande, inte kommer att betraktas av domstolen som kvinnor som gör motstånd, utan som medagerande kvinnor. Detta kan i så fall påverka fördelningen av straffrättslig skuld. På detta sätt riskerar man i så fall att skuldbelägga kvinnor som gör motstånd då de

⁶³ Lindgren, M., Pettersson, K. -Å., Hägglund, B., s 31

⁶⁴ Lindgren, M., s 31

⁶⁵ Lindgren, M., s32

⁶⁶ Lindgren, M., s33

⁶⁷ Lindgren, M., s33

⁶⁸ Lindgren, M., s 34

blir utsatta för våld.⁶⁹ Jag skulle här vilja påpeka att ett aktivt motstånd däremot ofta är nödvändigt för en fällande dom i fråga om våldtäktsmål, eftersom passivitet från kvinnans sida i dessa sammanhang kan tolkas som samtycke från kvinnans sida. Sammantaget visar detta på den bild vi har av hur ett brottsoffer i en given situation skall bete sig och hur det förväntade beteendet varierar utifrån vilken typ av brott offret utsätts för.

De grupper som brukar omnämnas utöver kvinnor så som extra sårbara är barn, äldre, funktionshindrade, resenärer och socialt utslagna och kriminellt belastade offer, samt offer för rasistiska och homofobiska brott.⁷⁰ I detta sammanhang är det intressant att titta på begreppet sårbar respektive utsatt. Sårbar är ett vidare begrepp som kan sägas innefatta tre dimensioner. Den första har att göra med gruppens utsatthet, att människor tillhörande en viss grupp löper en extra stor risk att utsättas för brott. Den andra dimensionen har att göra med konsekvenserna av brottet, t.ex. hatbrott utgör förutom brottet i sig även en kränkning av offrets hela historia, livsstil osv. Ett annat exempel är då brottet begås av någon man känner och litar på och på en plats där man egentligen borde känna sig som tryggast, t.ex. i hemmet. Den tredje dimensionen rör gruppens sociala, politiska och ekonomiska möjligheter att ta tillvara på sina möjligheter och göra sin situation känd och hävda sin rätt till hjälp osv. Detta handlar således om att det inte alltid är de som behöver mest hjälp som får mest hjälp, utan att hjälpen kanske går till dem som av olika ekonomiska, sociala eller politiska anledningar bäst kan hävda sin rätt. Dessa grupper får mer hjälp, ibland på bekostnad av mer svaga grupper. Grupper som uppfyller ett eller flera av de nu beskrivna kriterierna kan sägas vara extra sårbara.⁷¹ Jag menar att misshandlade män utifrån detta resonemang kan sägas vara en extra sårbar grupp, eftersom det på grund av sociala och politiska skäl inte kan anses vara korrekt att hävda just detta. En man kan ha svårare att hävda sin offerstatus, just eftersom han är man och därmed faller utanför ramen för idealoffret. Detta förstärks ytterligare av att gärningsmannen också faller utanför ramen, eftersom hon är kvinna. Män är kanske inte en extra utsatt grupp, men kanske en extra sårbar sådan då de väl blir utsatta.

I polisens handlingsplan rörande brottsofferarbete poängterar man dock vikten av att även så kallade icke-idealoffer får ett gott bemötande⁷², samt att det aldrig är accepterat att behandla vissa brottsoffer bättre eller sämre, oavsett hur sårbara eller ej de i allmänhet anses vara.⁷³ Som Magnus Lindgren påpekar är det inte särskilt svårt att vara professionell och empatisk i sitt bemötande av ett idealt brottsoffer. Det är däremot då offret kan sägas vara medskyldigt eller av andra anledningar faller utanför den schabloniserade bilden av hur ett brottsoffer skall vara som svårigheterna med att vara empatisk och professionell visar sig.⁷⁴

Ericson menar att kvinnor genomgående i de motioner på området som hon undersökt beskrivs som goda och männen som onda. Med ovanstående terminologi kan man säga att kvinnorna beskrivs som idealoffer och männen som ideala gärningsmän. Dessa två idealtyper är också beroende av varandra, på så sätt att ju

⁶⁹ Burman, Monica, i Granström, Görel, Mannelqvist, Ruth, Weinehall, Katarina, s 20f

⁷⁰ Lindgren, M., Pettersson, K. -Å., Hägglund, B., s 91ff

⁷¹ Lindgren, M., (2004), s 308

⁷² Brottssofferarbetet inom polisen, s 4

⁷³ Brottssofferarbetet inom polisen, s 9

⁷⁴ Lindgren, M., (2004), s 297f

mer idealt offret är desto mer ideal framstår gärningsmannen och vice versa. Ericson ifrågasätter huruvida åtgärdsförslag baserade på denna svartvita, schabloniserade verklighetsbild är de idealiska om man vill åstadkomma förändringar.⁷⁵

2.3.2. Offerskapets baksida

Ericson tar också upp det som av Christie beskrivits som offerskapets baksida. Christie menar t.ex. att ämnesområdet våld mot kvinnor har fastnat i ett slags dilemma på så vis att kvinnor, genom sin offerstämpel, som visserligen är en nödvändighet för att få upprättelse, samtidigt tvingas in i en fortsatt underordning i förhållande till männen. Om kvinnorna skulle beskrivas som starka skulle den samhälleliga sympatin, åtminstone delvis, gå förlorad och därmed också många viktiga resurser och stödåtgärder. Samtidigt reproduceras deras underordning om de fortsätts beskrivas som svaga.⁷⁶

Den generaliserade bild, som ovan beskrivits, av förövaren av våld i nära relationer som en heterosexuell man och offret som en heterosexuell kvinna utestänger dessutom alla andra former av förövare och offer. I Socialstyrelsens rapport 2001:33 poängterar man att det blir svårare för dem som inte tillhör denna snäva bild att ta plats i diskussionen. Det har visat sig att människor som utsätts för våld i nära relationer, men som inte passar in i mallen, kan därmed komma att få ett annat bemötande inom sjukvården än de som följer mönstret.⁷⁷ Jag menar att man kan tänka sig att dessa skillnader i bemötande av brottsoffer är överförbart även till andra situationer än just sjukvården, så som t.ex. rättsväsendet.

⁷⁵ Ericson, C., i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 263f

⁷⁶ Ericson, C., i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 262f

⁷⁷ Palmberg, Camilla, Wasén, Heidi, s 13

3. Kvinnors brottslighet i allmänhet

Det män kan vinna på att begå brott är ett erkännande, som i vår kultur ges till maskulinitet i sig. Dessa män underordnar sig visserligen andra män genom att begå brott, men de upprätthåller ändå en viss status och erhåller fördelar i och med att de genom brottet upprätthåller sin maskulinitet. Kvinnor som begår brott däremot, uppnår enbart en fördjupad exkludering från en social, kulturell och ekonomisk kontext och dessutom från gruppen värdiga, respektabla kvinnor.⁷⁸

3.1. Förekomst

Kvinnors brottslighet har ökat med tiden. Antalet misstänkta kvinnor har under tjuugoårsperioden 1975-1995 fördubblats. Även kvinnors benägenhet att använda våld har ökat. Fortfarande är de dock starkt underrepresenterade i förhållande till männen.⁷⁹

Kvinnobrottet framför andra är butiksnatterier. Antalet misstänkta för detta brott utgörs till en tredjedel av kvinnor. Vad gäller stöld, ärekränkning, bedrägeri och osant intygande utgör antalet misstänkta kvinnor en fjärdedel av samtliga misstänkta. Då det handlar om våldsbrott är antalet misstänkta kvinnor mycket liten.⁸⁰

År 2004 misstänktes 29 kvinnor och 326 män för mord eller dråp.⁸¹ Generellt är de som faller offer för kvinnors våld de som stått eller borde ha stått kvinnan nära.⁸² Ungefär 80 % av alla kvinnor som begår våldsbrott med dödlig utgång har någon form av familjrelation till offret. Motsvarande siffra för männen är 30 %.⁸³

Ofta har de kvinnor som utövar våld övergått från att ha varit offer till att bli förövare.⁸⁴ Detta är också det vanligaste sättet att betrakta den kvinnliga brottslingen på, vilket delvis har sin förklaring i den uppmärksamhet som sedan 1970-talet riktats mot våldsutsatta kvinnor. Att kvinnan genom detta fått en mycket stark offerstatus påverkar även synen på henne som gärningsman. Man har en tendens att leta efter ursäakter och förklaringar i hennes historia och livssituation, eftersom hennes brott bryter mot våra föreställningar om hur en kvinna skall bete sig. Om man betraktar henne som ett offer i viss bemärkelse trots hennes brott blir hon mindre hotfull, dels för sin omgivning men också i förhållande till de normer som råder om kvinnlighet.⁸⁵

⁷⁸ Kolfjord, Ingela, s 22

⁷⁹ Brå-rapport 1999:15, s 8

⁸⁰ Brå-rapport 1999:15, s 7

⁸¹ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 25

⁸² Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 213

⁸³ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 33

⁸⁴ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 213

⁸⁵ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 8f

3.2. Teorier om kvinnors brottslighet

3.2.1. Könroller

Det finns ingen allmän teori om kvinnors brottslighet. Den mest utbredda förklaringen har att göra med könroller och förväntningar på ett kvinnligt sätt att vara. Kvinnor förväntas vara mer passiva, samt mindre initiativrika, maktlystna och aggressiva och dessutom ha större respekt för lagar och normer. Med andra ord står inte brottslighet i lika stor kontrast till könrollens förväntningar för en man som vad det gör för en kvinna. För män kan brottsliga handlingar till och med vara förstärkande för den manliga identiteten.⁸⁶

Begreppet könroll avser det sociala könet och innefattar dels könrollsattityder, med andra ord vår inställning till manligt och kvinnligt och dels könrolls beteenden, dvs. förväntningar och normer förknippade med hur en man respektive kvinna bör bete sig.⁸⁷

Socialpsykologer pekar på könrollernas betydelse för brottsligheten och menar att en så kallad riktig kvinna inte använder våld, medan en man mycket väl kan göra det och ändå eller till och med på grund av våldsanvändandet vara en riktig man. Dessutom kan kvinnor generellt lättare känna empati och sätta sig in i andra människors behov och känslor, samt känna omsorg om andra.⁸⁸

3.2.2. Socialiseringsprocessen

Socialiseringsprocessen, som framförallt sker inom familjen och i skolan, har stor betydelse för att traditionella könroller reproduceras. Könrollsstereotyper överförs från föräldrar till barn. Eftersom vi har föreställningar om att pojkar och flickor är olika behandlar vi dem olika och de kommer därmed att bete sig olika och välja olika lekar, filmer, böcker osv.⁸⁹

Aggressivitet ses alltför ofta som något destruktivt, men har från början positiva språkliga rötter och innebär en form av självhävdelse.⁹⁰ Teorier som har med socialiseringsprocessen att göra pekar på det faktum att man redan i tidiga åldrar kan se att flickors aggression ofta uttrycks på ett psykologiskt eller socialt plan, genom intrigmakeri, att man retas osv. I vuxen ålder fortsätter sedan kvinnor att visa sin makt på liknande sätt genom att t.ex. skvallra och sprida elaka rykten. Denna form av aggression är för kvinnor mer socialt accepterad, medan det socialt accepterade sättet för pojkar och män att uttrycka sin aggression på tar sig mer fysiska uttryck.⁹¹ Carl-Johan Collin, som arbetar som socionom vid Kriscentrum för Män i Göteborg, tycker att det ibland verkar vara sorg och djup förtvivlan som finns bakom det som uttrycks genom bl.a. aggressioner.⁹²

⁸⁶ Brå-rapport 1999:15, s 7

⁸⁷ Lennéer-Axelsson, B., s 92

⁸⁸ Brå-rapport 1999:15, s 18

⁸⁹ Walldén, M., s 19

⁹⁰ Lennéer-Axelsson, B., s 229

⁹¹ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 39

⁹² Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

När kvinnor går över gränsen och använder våld blir det ibland mycket brutalt. Kvinnor kan låta det gå väldigt långt och sedan rinner allt över. Collin menar att detta kan ha att göra med att pojkar uppfostras att hantera sin aggressivitet och internaliserar detta. Pojkar får höra att de skall "gå ut och avreagera sig" osv. och får därför träning i att hantera sina aggressioner i stället för att trycka bort dem, så som kanske många flickor tvingas göra. Att aggressioner är mer tillåtet hos en pojke skulle i så fall inte bara vara av ondo, eftersom de därmed också lär känna denna sida hos sig själva och får lära sig att hantera den. Samtidigt tycker Collin att man kan ana att skillnaderna mellan pojkar och flickor nog håller på att förändras och suddas ut mer och mer i detta avseende bland unga idag.⁹³

Att vi tolererar mer aggressiva yttringar och fysiskt våld bland pojkar och män än vad vi gör bland flickor och kvinnor är förmodligen ett faktum som de flesta håller med om. Vad det beror på kanske inte är lika självklart. Mona Eliasson menar att det bottnar i en könshierarki. Överordnade personer har alltid större frihet att uttrycka sitt missnöje på olika sätt.⁹⁴ Eliasson beskriver hur båda könen, enligt en avhandling i pedagogik av Månsson, anammar normerna om hur flickor respektive pojkar skall bete sig. Flickor kan tillsammans med pojkar fördöma andra flickor, något som de ofta tjänar mer på än att solidarisera sig med de utsatta flickorna.⁹⁵

Redan från tidiga åldrar utsätts och utsätter sig pojkar och flickor själva således för olika slags intryck, som skiljer sig åt avseende aggressivitet, spänning och möjlighet till empatisk förmåga. Generellt skiljer sig flickors och pojkars lek, intryck och upplevelser åt och därmed utvecklar de också olika beteenden och känslor.⁹⁶

Att spädbarn tycks visa lika mycket ilska oavsett kön kan sägas tala till fördel för teorierna om att socialiseringen har stor betydelse för att forma människan. Någon förklaring i att pojkar redan från födseln är mer aggressiva än flickor tycks med andra ord inte stå att finna.⁹⁷

3.2.3. Föräldrarna som identifikationsobjekt

Det lilla barnet lever i symbios med modern. För flickornas del fortsätter modern att vara både kärleks- och identifikationsobjekt, medan hon för pojkarna endast förblir ett kärleksobjekt. Fadern blir istället identifikationsobjekt för pojkarna, eftersom de tillhör samma kön och pojkar måste därmed separera sig från modern och det som har med kvinnlighet att göra. På detta sätt blir manlighet det som inte är kvinnlighet. Eftersom fäder ofta inte är lika känslomässigt tillgängliga försvåras pojkars identitetsutveckling generellt och blir mer sårbar, vilket använts som förklaringsmodell till varför fler män än kvinnor blir kriminella eller på andra sätt utslagna.⁹⁸

Flickorna tillåts bygga upp en mer långsam och tillitsfull könsidentitet eftersom de inte behöver byta identifieringsobjekt så som pojkar behöver. Detta bidrar till att göra

⁹³ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

⁹⁴ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 40f

⁹⁵ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 41

⁹⁶ Brå-rapport 1999:15, s 14

⁹⁷ Brå-rapport 1999:15, s 18

⁹⁸ Lennér-Axelsson, B., s 97

flickor mer empatiska och lyhörda för andras behov och känslor, samt utvecklar deras förmåga att känna igen sig i andra människor. Man kan säga att kvinnor på detta sätt blir mer relationsinriktade än män. Samtidigt utvecklar pojkar olika försvar mot känslor, eftersom detta förknippas med något kvinnligt, samtidigt som bindningen till modern lever kvar, om än kringgärdad av skuld och skam. Samma mönster, menar Lennéer-Axelson, upprepas i den vuxne mannens relation till kvinnor. Han blir via förälskelsen djupt beroende av sin kvinna, men har samtidigt ett behov av att hålla henne på känslomässigt avstånd, för att maskera beroendet. Beroendet, som oftast varit något som inte ens mannen själv varit medveten om, visar sig ofta i samband med en separation, då starka känslor kan välla fram och t.ex. ta sig uttryck i att mannen gråter eller slåss.⁹⁹

3.2.4. Kontroll och övervakning

Dessutom tycks det vara så att föräldrar har varmare relationer till sina döttrar än till sina söner, vilket man tror har betydelse för framtida benägenhet att begå brott. Till detta kommer det faktum att föräldrar ofta övervakar sina döttrar mer än sina söner och effekten av denna övervakning tycks kvarstå även efter det att övervakningen upphört.¹⁰⁰ I Kolfjords studie visade det sig dock att många av de idag kriminella kvinnorna en gång flytt från en alltför kontrollerande hemmiljö.¹⁰¹

Både teorin om kontroll och övervakning av flickor samt könsrollsteorierna förklarar mer varför kvinnor begår så få brott, än varför de begår de brott de faktiskt gör.¹⁰²

3.2.5. Tillfällesteorin

Vissa forskare menar att könsrollsförväntningar i kombination med att kvinnor traditionellt inte rört sig lika mycket i det offentliga rummet gör att hon generellt inte begår lika många brott som vad män gör. Idag ser vi dock att kvinnors brottslighet är mycket låg i förhållande till männens även i de många länder där kvinnor numera rör sig utanför hemmet i lika stor utsträckning som männen, varför denna så kallade tillfällesteori verkar ha begränsad betydelse i förklaringshänseende.¹⁰³

Att kvinnor idag begår fler brott än tidigare, men fortfarande mycket färre än männen, har således förmodligen framförallt att göra med förändringar i förväntningar på kvinnligt beteende. Det faktum att kvinnor bjuds lika många tillfällen till att begå brott som vad män gör, genom att de rör sig ute i samhället i lika stor utsträckning spelar troligen inte en lika stor roll.¹⁰⁴ Könsrollsförväntningarna har med andra ord inte ändrats i samma snabba takt som tillfällena för kvinnorna att faktiskt kunna begå brott och detta medför en slags eftersläpning, vilken jag menar kan peka på den stora betydelse könsrollsförväntningarna förmodligen faktiskt har.

⁹⁹ Lennéer-Axelson, B., s 98f

¹⁰⁰ Brå-rapport 1999:15, s 14

¹⁰¹ Kolfjord, I., s 251

¹⁰² Kolfjord, I., s 248f

¹⁰³ Brå-rapport 1999:15, s 7

¹⁰⁴ Brå-rapport 1999:15, s 15f

Kolfjords studie, där hon intervjuat kriminella, droganvändande kvinnor, visar dessutom att de nära relationerna och ansvaret för hem och barn inte alls behöver avhålla från att begå brott, utan tvärt om kan vara en källa till ohälsa för många kvinnor. Ohälsan kan leda till självmedicinering i form av drogbruk som följs av brottslighet för att kunna finansiera detta.¹⁰⁵

3.2.6. Kamratinflytande

En annan faktor som diskuterats i samband med orsaker till brott är inflytande av kamrater. Det är dock svårt att veta om man blir kriminell på grund av sina kamrater eller om man väljer kriminella kamrater för att de passar ens livsstil.¹⁰⁶ Jag tycker att denna teori därför lätt hamnar i ett slags cirkelresonemang liknande det om hönan och ägget.

3.2.7. Alkoholvanor

Då det gäller teorierna kring varför kvinnor begår färre våldsbrott än män diskuteras dessutom skillnader i alkoholvanor hos män och kvinnor.¹⁰⁷ Forskning visar att uppskattningsvis 70 till 80 % av alla gärningsmän och 40 till 50 % av alla offer i samband med våldsbrott är påverkade av alkohol vid gärningstillfället.¹⁰⁸ Skillnaderna i detta avseende håller såvitt jag förstått idag på att jämnas ut alltmer, precis som skillnaderna vad beträffar tillfällena för kvinnorna att begå brott som diskuterades ovan.

3.2.8. Biologiska faktorer

Då det gäller olika slags biologiska faktorer har tesen att kvinnor som begår brott skulle ha högre halter av det manliga könshormonet testosteron förts fram, men man har inte kunnat påvisa att så är fallet. Kvinnor som begår brott kan inte sägas uppvisa mer manliga drag än kvinnor i allmänhet. Samtidigt kan man då det gäller män se att deras våldsbrottslighet samvarierar med testosteronkurvan, som når sin topp i tjugoårsåldern.¹⁰⁹

Forskare har föreslagit att hormonella förändringar skulle vara inblandade då det gäller kvinnors brottslighet och detta är också något som använts i praktiken som förklaring till kvinnors brottslighet. Under 1980-talets början dömdes ett antal kvinnor i Storbritannien till mildare straff med hänvisning till att de lidit av allvarliga personlighetsförändringar orsakade av premenstruellt syndrom, så kallat PMS. I ett av fallen menade domstolen att besvär av detta slag utgjorde en förmildrande omständighet på så vis att de gjort kvinnan till ett, som man uttryckte det, rasande odjur och att hon därför dödat sin arbetskamrat. Påföljden blev skyddstillsyn med föreskrift om hormonbehandling. Ett annat av exemplen utgörs av en kvinna som körde på och dödade sin älskare. Även denna kvinna dömdes till skyddstillsyn. Föreskriften i hennes fall innebar att hon skulle inta regelbundna måltider, eftersom domstolen menade att det faktum att kvinnan vid brottstillfället inte ätit på nio

¹⁰⁵ Kolfjord, I., s 251

¹⁰⁶ Brå-rapport 1999:15, s 15

¹⁰⁷ Brå-rapport 1999:15, s 8

¹⁰⁸ Brå-rapport 1999:15, s 19

¹⁰⁹ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 13f

timmar i kombination med premenstruella besvär sänkt blodsockernivån och höjt adrenalinnivån i kroppen. Enligt experterna led hon vid tillfället av extrem PMS. Dessa biologiska förklaringar till kvinnors brottslighet kan dock utgöra ett hinder för att se andra orsaker relaterade till sociala, politiska och ekonomiska faktorer.¹¹⁰ Jag skulle som kommentar till detta vilja påpeka att detta gäller samtliga förklaringsmodeller, såvida man inte ser dem som en delförklaring utan som hela sanningen. Olika förklaringsmodeller kan ha olika stor betydelse för olika individer och därför tycker jag att det är viktigt att lyfta fram dem allihop då man talar om orsaksmekanismer på ett mer allmänt, generellt plan.

3.2.9. Utstötningsteorin

Sven-Åke Lindgren beskriver hur Cecilie Højgård delar in de mer moderna teorierna om kvinnors brottslighet i fyra olika grupper. De första utgörs av könsrollsteorierna, som betonar skillnader i förväntningar på individen beroende på om det är en man eller en kvinna. De andra är deltagandeteorierna, som betonar att ökat deltagande, framförallt i arbetslivet, men även t.ex. genom tillgång till egen bil osv., ökar möjligheterna för kvinnor att begå brott. De tredje är kontrollteorierna, som pekar på det faktum att kvinnor på olika sätt kontrolleras i högre utsträckning än män. Detta gäller både informellt, i form av familj och släkt, och formellt i form av socialtjänst, skola, rättssystem osv.¹¹¹

Förutom könsrollsteorierna, deltagandeteorierna (som ligger nära tillfällesteorin) och kontrollteorierna som alla i huvudsak behandlats ovan bidrar Højgård själv med vad hon kallar utstötningsteorin. Denna teori menar att förklaringen till kvinnors brottslighet ligger i spänningsfältet mellan kön och klass. Samhällsordningen erbjuder både en ökad möjlighet till frigörelse, men har också en förtryckande sida, eftersom kvinnor fortfarande har huvudansvaret för arbetet i hemmet för familjen. Dessutom fungerar kvinnor fortfarande i hög utsträckning som arbetslivets reservarmé, menar Højgård och syftar på de typiska kvinnoyrkena och den höga andelen deltidsarbetande kvinnor. Med den ökade möjligheten till deltagande som finns, följer en ökad risk för utslagning bland kvinnor, vilket skulle kunna förklara den ökade kvinnobrottsligheten.¹¹²

3.2.10. Relativ social maktlöshet

Sven-Åke Lindgren nämner också Steven Box som är brittisk kriminolog. Box har en teori, närliggande de ovan beskrivna om tillfällena, deltagande och kontroll, som går ut på att kvinnor på grund av sin relativa sociala maktlöshet inte kommer att vara i sådana positioner att de så att säga är fria att begå mer allvarliga brott. Han menar att kvinnornas resurser och möjligheter inte räcker till och dessutom hindrar övervakning och social kontroll detta. Detta innebär inte att den relativa sociala maktlösheten är något värt att bevara, den måste tvärtom bekämpas eftersom den ger upphov till andra former av sociala avvikelser i form av prostitution, alkoholism, drogmissbruk, psykiska besvär och suicidal benägenhet. Dessutom formar maktlösheten underordnade kvinnor och passiva offer för mäns kränkningar.¹¹³

¹¹⁰ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 14f

¹¹¹ Lindgren, S. -Å., s 88ff

¹¹² Lindgren, S. -Å., s 88ff

¹¹³ Lindgren, S. -Å., s 91f

3.3. Finns det en typisk kriminell kvinna?

Daly har i studier kring kvinnors väg in i brottslighet kunnat finna fem olika kategorier av kvinnor, vilka samtliga beskrivs av Kolfjord i hennes bok. Den första är den så kallade gatukvinnan, som antingen redan som barn eller i vuxen ålder varit utsatt för mycket fysisk och psykisk misshandel. Hon finansierar ofta sitt drogbruk med prostitution, stölder samt försäljning av droger. Den andra kategorin är *den kränkta/kränkande kvinnan*. Hennes barndom karaktäriseras av övergrepp eller försummelse. Hon är utåtagerande och har som ung betraktats som ett så kallat problembarn. Alkohol gör henne våldsam och hon attackerar andra p.g.a. sin ilska. Till skillnad från den första kategorin bor hon dock inte på gatan. Den tredje kategorin är *den misshandlade kvinnan* som skadar eller dödar sin våldsamme man i självförsvar. Kategori nummer fyra är *den drogrelaterade kvinnan*, som använder och säljer droger som ett resultat av kontakten med barn, mor eller närstående man. Hennes erfarenhet av droger är inte så lång, utan består mer i att t.ex. låna ut lägenheten till drogsäljande pojkvän, stjäla sina föräldrars silver för att finansiera sitt och pojkvännens drogbruk osv. Den femte och sista kategorin utgörs av *den ekonomiskt motiverade kvinnan, samt "de andra"*. Kvinnorna i denna sista kategori har ingen historia av övergrepp, alkohol eller droger.¹¹⁴

Kolfjords studie ger stöd för uppfattningen att det inte finns en typisk kriminell kvinna. Avsikterna med kvinnors brott skiljer sig också stort åt. Det kan handla om gemenskap, identitetsbildning, flykt från ångest, våld och smärta, ett sätt att orka med vardagen, finansiering av droger etc. Gemensamt för kvinnorna verkar dock vara ohälsa och sociala problem av olika slag.¹¹⁵

3.4. Skuld och skam

Många av de kvinnor Kolfjord intervjuat i sin studie uttrycker skuld och skam över att de missbrukar och/eller begår kriminella handlingar. Flera av de yngre kvinnorna uttrycker skuld och skamkänslor gentemot sina föräldrar och tar på sig skulden för sjukdomar eller separationer som drabbat föräldrarna. Barnen är ofta sporren för dem som har några. De kvinnor som är mödrar försöker skapa en bild av sig själva som mödrar som på bästa sätt tar hand om sina barn. Detta skulle kunna ses som ett försök att skapa en motbild till den rådande kulturella normen, nämligen att normbrytande kvinnor är det samma som dåliga mödrar.¹¹⁶

3.5. Kvinnorna själva tar avstånd från offerstämpeln

Det framkommer i Kolfjords studier att kvinnorna själva försöker upprätta sig som handlande, väljande subjekt. De vill inte bli betraktade som offer för omständigheterna eller att någon skall tycka synd om dem. De tillbakavisar tesen om

¹¹⁴ Kolfjord, I., s 31

¹¹⁵ Kolfjord, I., s 252

¹¹⁶ Kolfjord, I., s 252f

”taskig barndom och inga leksaker” som orsaken till sin kriminalitet. Vägen in i missbruk och kriminalitet är mycket mer komplicerad och kantad av många fler samverkande faktorer än en så kallad taskig barndom.¹¹⁷

¹¹⁷ Kolbjord, I., s 268f

4. Kvinnors våldsbrott

Utvecklingen under perioden 1975-1995 visar på en ökning¹¹⁸ med ungefär 60 % bland antalet kvinnor misstänkta för våldsbrott av det totala antalet misstänkta för denna typ av brott.¹¹⁹

Collin menar att man kan beskriva skillnaderna i mäns och kvinnors brottslighet och utsatthet för brott utifrån olika perspektiv, allt beroende på, som han uttrycker det, vilken förstöringsgrad man vill använda då man granskar saken.¹²⁰

Den första dimensionen som Collin talar om är den arketypiska eller djuppsykologiska. Denna rymmer våra djupt rotade föreställningar om den goda modern och våra svårigheter med att stå ut med att se kvinnan som ond och hennes handlingar som onda.¹²¹

Den andra dimensionen handlar om det psykologiska maktförhållandet i relationen, en ytterst pinsam och känslig fråga för männen. Mycket handlar det om psykologi och balans i relationen. Detta kan ju ses i vilken relation som helst, att den ena parten ofta verkar vara mer styrande än den andra. Collin illustrerar detta med ett exempel som handlar om latinamerikanska män som han haft som klienter en del genom åren. Det har handlat om ungefär samma historier som för många thailändska kvinnor som kommit hit till svenska män; de har blivit hunsade och dominerade. Männen är i dessa fall mindre, spensligare, inte så bredaxlade och ger ett snällt intryck. Det handlar om obalans i relationen, men inte om fysiskt våld utan mer om att hon styr och ställer mycket, menar Collin.¹²²

Nästa dimension handlar om hur problemet framställs och beskrivs av massmedia, inom forskning, av politiker och andra som påverkar allas vårt sätt att se på saken. Det handlar t.ex. om feministisk retorik då problemet diskuteras, om en politik som kanske inte alltid tillåter en verklighetsbeskrivning osv. I en tid då de feministiska strömningarna är starka kan mansmisshandel kanske sägas vara politiskt inkorrekt att tala om.¹²³

Den socialpsykologiska dimensionen handlar om flickors brist på att få lära sig att hantera sin aggressivitet, något som närmare beskrevs ovan under avsnittet om socialiseringsprocessen.¹²⁴

Till detta kommer dessutom slutligen en dimension innehållande olika biologiska komponenter innebärande att pojkar och flickor faktiskt inte är biologiskt identiska i t.ex. hormonellt avseende.¹²⁵

¹¹⁸ Från 5.5 % till 8.5 %

¹¹⁹ Walldén, M., s 33

¹²⁰ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹²¹ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹²² Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹²³ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹²⁴ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹²⁵ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

Till de nu beskrivna grundläggande faktorerna läggs olika drivkrafter för att begå brott. Dessa drivkrafter har att göra med personlighetsproblematik, empatistörningar och/eller oförmåga till djupbindning till andra människor. Djupbindningen i relationer beskrivs av Collin som en slags spärr innebärande att man kan bli riktigt arg på varandra, men spärren gör att man aldrig går så långt att man riskerar att skada bandet eller bindningen till den närstående människan i fråga på grund av detta.¹²⁶

Jag skulle utifrån detta vilja uttrycka det som att det är bland de grundläggande faktorerna som skillnaderna mellan mäns och kvinnors brottslighet kommer till uttryck, medan drivkrafterna bakom brotten snarare har med person än med könstillhörighet att göra. Samtidigt kan man dock hävda att könstillhörigheten ju är en del av en människas person.

4.1. Orsaker till och syftet med kvinnors våld

Orsakerna till och syftet med det våld kvinnor använder sig av skiljer sig avsevärt åt mellan de olika kvinnorna. Det kan vara resultat av partnerns misshandel, men det kan också handla om att skydda sig själv eller sitt barn eller om hämnd, raseri, förakt eller mobbning etc.¹²⁷

Flertalet av de kvinnor som Kolfjord intervjuat har själva varit utsatta för våld, men detta skall för den sakens skull inte ses som någon orsaksförklaring till deras egen brottslighet. Det finns många som blivit utsatta för våld, men som aldrig själva begår brottsliga handlingar. Reaktionerna hos den som blivit utsatt för våld är också mångfacetterade och kulturellt könsbestämda. Medan pojkar ofta agerar ut sin aggression reagerar flickorna mer genom att skada sig själva. Våld föder inte alltid våld, men de flesta av de kvinnor som intervjuats och som utövat våld, hade själva varit utsatta för våld.¹²⁸

Kordon och Wetterqvist refererar i sin bok om kvinnliga gärningsmän till psykologen Gittha Weizmann-Henelius, som studerat just kvinnliga brottslingar i Finland. Weizmann-Henelius menar att kvinnorna i hennes studie hade mycket mindre behov än män i motsvarande situation att skylla ifrån sig. De hade dessutom en betydligt lägre nivå av skuld känslor inför vad de gjort i förhållande till män i jämförbara situationer. Många visade sig också ha någon form av personlighetsstörning, flera av antisocialt slag.¹²⁹

Somliga forskare menar att mäns och kvinnors våld är av mycket olika karaktär och har helt skilda syften. Män använder våld för att kontrollera sin omgivning, medan det kvinnliga våldet snarare kan sägas var ett uttryck för att det inre trycket blir för starkt. Våldet för kvinnors del kan sägas fungera som en vädringsventil, där de utlösande faktorerna är stress och frustration. Det som utlöser manligt våld är hotad maktställning och könsrollsidentitet. Detta visar sig exempelvis i att sexuellt våld, som är ett sätt att utöva makt och demonstrera manlig överlägsenhet på, är mycket

¹²⁶ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹²⁷ Kolfjord, I., s 39

¹²⁸ Kolfjord, I., s 254f

¹²⁹ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 29f

vanligare bland män än bland kvinnor.¹³⁰ Tove Pettersson uttrycker detta på ett annorlunda sätt med hjälp av Michael Kimmels ord, nämligen att våld eller viljan att slåss handlar om att markera det man inte är. Man är inte feg, svag, feminin eller homosexuell. För att bevisa detta måste man vara beredd på att slåss om det skulle behövas. Detta skapar en attityd av beredskap bland män inför att ta till våld för att upprätthålla sin manlighet.¹³¹

Pettersson, som är fil. dr och som forskar i kriminologi, har studerat samtliga polisanmälda våldsbrott i Stockholms stads polisdistrikt år 1995 där det fanns en skäligen misstänkt under 21 år och minst en av de misstänkta var en flicka. Petterssons studie visar att i de fall flickor utövar våldsbrott är de oftast endast flickor inblandade, både som offer och som förövare. Ofta handlar det om att markera dominans och upprätthålla hierarkier, vilket traditionellt brukar ses som ett uttryck för maskulinitet. Pettersson tolkar dock detta som ett uttryck för femininitet, eftersom det rör sig om flickor som överordnar sig andra flickor. På detta sätt skulle man kunna säga att femininitet faktiskt kan innebära aktivitet, styrka och överordning, men då framförallt i förhållande till andra femininiteter.¹³²

Då det gäller kvinnors våldsanvändning uppfattas det av dem själva som ett misslyckande och brist på självkontroll. Av männen uppfattas kvinnors våld som oförklarligt i rationella termer, komiskt, hysteriskt eller som ett uttryck för någon mental störning.¹³³

4.2. Kvinnors våldsbrott inom familjen

Av allt vuxenvåld inom familjer beräknar man att kvinnor står för ungefär 4 %. Naturligtvis är mörkertalen, både då det gäller vuxenvåld och våld mot barn i familjen, förmodligen höga.¹³⁴

Då det gäller våld mot barn är kvinnornas andel mycket större jämfört med andra våldstyper. Männen står enligt statistiken dock för den absolut största delen även av detta våld, nämligen för ungefär 80 %. Kvinnornas andel, 20 %, är med andra ord fortfarande mycket lägre än männens, men är ändå mycket hög i jämförelse med övrigt våld utövat av kvinnor.¹³⁵ Med andra ord består en förhållandevis stor del av det våld kvinnor utövar av våld mot barn.

4.3. Kvinnor som förövare av dödligt våld

Offren för dödligt våld utövat av kvinnor är i 41 % av fallen en nära partner och i 34 % av fallen ett barn. Då det gäller dödligt våld med manliga gärningsmän är offren

¹³⁰ Brå-rapport 1999:15, s 37

¹³¹ Pettersson, Tove, i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 139

¹³² Pettersson, T., i Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., s 144f

¹³³ Walldén, M., s 40

¹³⁴ Brå-rapport 1999:15, s 36f

¹³⁵ Brå-rapport 1999:15, s 38

en nära partner i 21 % av fallen och ett barn i 6 % av fallen. I detta avseende finns således en markant skillnad mellan manliga och kvinnliga förövare.¹³⁶

Jenny Yourstone har i sitt examensarbete i psykologi undersökt 86 individer som dömts för mord, dråp eller vållande till annans död i samband med våldsbrott under åren 1995 -2001.¹³⁷ Det skall påpekas att de dokument som undersökts, t.ex. personundersökningar och rättspsykiatriska undersökningar, och som kommit att ligga till grund för domstolsavgöranden innehåller ett visst mått av subjektivitet, eftersom de grundas på t.ex. en enskild polismans eller läkares perspektiv av vad som är relevant och vad som inte är det.¹³⁸

Då det gäller kvinnor som dödar är det vanligt att offret självt inlett det våld som slutligen dödat henne eller honom. Detta är mycket ovanligt då det är en man som dödar. Yourstone hänvisar till Stout och Browns studier som visar att kvinnliga förövare av dödligt våld i mycket större utsträckning sökt medicinsk vård på grund av skador de tillfogats av sitt blivande offer samt att de känt en större rädsla för sitt blivande offer före brottstillfället än vad de manliga förövarna gjort.¹³⁹

Resultatet av Yourstones studie visar att det var mycket vanligare bland de kvinnliga förövarna att de blivit hotade av sitt offer före gärningstillfället och ömsesidigt våld mellan offer och förövare var mer vanligt i de fall då kvinnan var förövaren än då mannen var det. Gärningsman och offer var i mycket större utsträckning nära anhöriga i de fall då kvinna var förövaren än tvärt om. Det var också mycket vanligare att de kvinnliga förövarna sökt hjälp inom vården, hos polisen eller hos sociala myndigheter för att de blivit utsatta för hot eller våld av sitt blivande offer före brottstillfället.¹⁴⁰

4.3.1. Psykosociala bakgrundsfaktorer hos kvinnliga förövare i jämförelse med manliga förövare

Då det gäller psykosociala bakgrundsfaktorer hos de manliga respektive kvinnliga förövarna framkommer i Yourstones uppsats att betydligt fler kvinnliga förövare som barn upp till avslutad grundskola levt med ett betydligt mindre gynnsamt emotionellt klimat i hemmet och dessutom har betydligt fler av kvinnorna varit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen. Dessutom var det vanligare att kvinnorna som barn levt med psykisk sjukdom eller psykiska problem hos en eller båda föräldrarna. Sammantaget hade kvinnorna fler betungande omständigheter i sitt psykosociala bagage än vad männen hade. Som barn hade flickorna inte alls i samma utsträckning som männen uppvisat någon form av aggressivt, utagerande beteende, vilket betyder att de utgör en riskgrupp som är svårare att fånga upp i tid, eftersom de varit mer osynliga.¹⁴¹

Då det gäller tiden för då brottet begicks fanns också skillnader mellan männen och kvinnorna. Det visade sig att de kvinnliga förövarna vid denna tid i större

¹³⁶ Yourstone, Jenny, s 8

¹³⁷ Yourstone, J., s 9

¹³⁸ Yourstone, J., s 21

¹³⁹ Yourstone, J., s 7

¹⁴⁰ Yourstone, J., s 23ff

¹⁴¹ Yourstone, J., s 22f

utsträckning levt under ordnade sociala förhållanden. De var gifta eller sammanboende och hade ett ordnat boende. De var heller inte i så hög utsträckning som männen brottsbelastade sedan tidigare. Detta sammantaget gör att dessa kvinnor även i vuxen ålder är mer osynliga och utåt sett inte verkar tillhöra någon riskgrupp.¹⁴²

Det fanns också saker i den psykosociala bakgrunden som inte signifikant skiljde sig åt. Ett exempel på detta är att ungefär hälften av kvinnorna och männen kom från ekonomiskt underprivilegierade familjer. Var tredje hade vuxit upp i skilsmässohem och lika många hade under hela eller delar av sin barndom levt utan sina biologiska föräldrar. Var tredje hade också vuxit upp i missbrukarmiljö och var fjärde hade varit utsatt för någon form av trauma eller psykisk eller fysisk misshandel under barndomen. Nära hälften av förövarna hade haft psykiska problem eller psykisk sjukdom under uppväxten och var fjärde hade uppvisat autistiskt beteende.¹⁴³

I vuxen ålder hade drygt hälften av förövarna, oavsett kön, psykiska problem eller sjukdomar. Över hälften missbrukade alkohol och/eller narkotika/tabletter. Majoriteten saknade högre utbildning och närmare hälften var arbetslösa vid brottstillfället. Sammantaget kan bilden av de psykosociala förhållandena de levde under som vuxna i många fall ses som en fortsättning på något som startade i barndomen. Det handlar ofta om individer som haft svårt att resa sig ur svåra uppväxtförhållanden och ta sig vidare.¹⁴⁴

¹⁴² Yourstone, J., s 23

¹⁴³ Yourstone, J., s 24

¹⁴⁴ Yourstone, J., s 24ff

5. Våld i nära relationer

Synen på våld i nära relationer har förändrats. Tidigare betraktades detta som en privatsak som bara rörde de inblandade parterna, medan denna typ av våld idag anses utgöra ett allvarligt samhällsproblem. Genom införandet av fridkränkningensbrotten 1998 ville man markera att våld och trakasserier mot närstående är att betrakta som allvarligare än om samma handling företagits mot en icke närstående person.¹⁴⁵ Våld i nära relationer är inte bara ett brott i lagens mening utan också ett förtroendebrott.¹⁴⁶

En ensidig betoning på mäns våld mot kvinnor får negativa konsekvenser genom att vissa grupper som utsätts för våld kommer att osynliggöras på detta sätt. En sådan grupp är män som utsätts för våld av sina kvinnor. En annan grupp är barn som utsätts för våld av sina mammor eller andra kvinnor, samt de barn som bevittnar då pappan utsätts för våld av mamman. Även barn som bevittnar våld i samkönade relationer riskerar att glömmas bort, liksom de vuxnas våld mot varandra i samkönade relationer.¹⁴⁷

Med anledning av ovanstående är begreppet ”våld i nära relationer” att föredra, eftersom det täcker in alla tänkbara konstellationer av offer – förövare. Detta är viktigt då allt detta slags våld har en särställning vad gäller orsaker, konsekvenser och åtgärder i jämförelse med det våld som utövats av en för offret okänd förövare på allmän plats.¹⁴⁸

För att förstå våld i nära relationer kan man dela in faktorerna bakom det i tre olika grupper.

Den första kan betecknas som *grundläggande faktorer* och innefattar sådant som mäns överordning över kvinnor, det sociala stöd (t.ex. då det gäller hedersrelaterat våld) eller avståndstagande för att använda våld som finns runt omkring en, våldsbägenhet hos den subgrupp man eventuellt tillhör, klasstillhörighet, samt det strukturella tryck som man lever under. Dessa faktorer kan inte i sig själva förklara våldet, varför fler förhållanden måste belysas.¹⁴⁹

Den andra gruppen som skapar potential för våld i nära relationer är *de betingande faktorerna*. Det kan handla om överdrivet kontrollbehov, svartsjuka, brister i självkänsla eller anknytningsförmåga, samt känslomässigt och socialt beroende av sin partner. Personlighetsstörningar räknas också som en betingande faktor.¹⁵⁰

Slutligen skall det till *utlösande faktorer*. Dessa kan t.ex. vara depressivitet, alkohol eller andra droger, känslor av maktlöshet, brister i kognitiv förmåga i stressande situationer, brist på normalt samspel och kommunikation i förhållandet. Det kan

¹⁴⁵ Larsson, Monica, i Granström, G., Mannelqvist, R., Weinehall, K., s 88f

¹⁴⁶ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 30

¹⁴⁷ Remissyttrande ang SOU 2004:117, s 3, Remissyttrande ang. SOU 2004:121, s 4f

¹⁴⁸ Remissyttrande ang SOU 2004:121, s 1

¹⁴⁹ Remissyttrande ang SOU 2004:121, s 11f

¹⁵⁰ Remissyttrande ang SOU 2004:121, s 11f

också vara kraftiga personlighetsförändringar till följd av psykos, ibland med paranoida vantolkningar.¹⁵¹

Av vikt då olika orsaker och mekanismer bakom våld diskuteras är att fokus bör ligga på våldets konsekvenser. Dessa är naturligtvis lika destruktiva oavsett vilken orsaksförklaring man ansluter sig till.¹⁵²

Generellt kan man om våld i nära relationer säga att det tenderar att öka och bli allt allvarligare med tiden.¹⁵³ Första gången våld förekommer i ett parförhållande skapas ett slags prejudikat, vars innehåll i högsta grad är beroende av hur det inträffade hanteras av paret.¹⁵⁴

5.1. Den onda cirkeln

Våld förekommer i de relationer där de känslomässiga banden är starka, varför det är svårt att bryta upp. Upprepat våld följer ofta ett visst mönster. Efter våldet är mannen ofta djupt ångerfull och förtvivlad och därför inleds nu en intensiv period av botgöring. Det kan handla om att mannen ber på sina bara knän om förlåtelse, att han skjutsar kvinnan till sjukhus om det skulle behövas, tröstar henne osv. Parallellt med detta försöker han se till att det hela stannar dem emellan, genom att på olika sätt bagatellisera det som inträffat. Kvinnan samarbetar med mannen genom att t.ex. sminka över sina blåmärken och ljuga för omgivningen om vad som hänt. Efter detta följer en period som är riktigt trevlig och av många upplevs som en ny smekmånad. Efterhand uppstår dock oro över hur länge detta skall vara, varpå spänningsnivån i förhållandet ökar kraftigt. Ett gräl kan nu utlösas av ingenting och döljer det egentliga problemet; rädslan. Våldet är snart ett faktum igen. Sedan upprepar sig mönstret, under förutsättning att båda parter deltar i det.¹⁵⁵

För utomstående kan det vara svårt att förstå varför kvinnan stannar kvar hos mannen som slår henne. Utöver själva rädslan för hans våldsamhet i sig handlar det också om rädsla för olika sociala konsekvenser i form av skilsmässa, barn som tas om hand av de sociala myndigheterna, polisutredningar, omgivningens reaktioner och till detta kopplat rädslan att bli betraktad som misslyckad. Att kvinnan väljer att stanna kan således grunda sig på kärlek, rädsla, ekonomiskt beroende, skam över reaktioner från bekanta, barnens bästa eller att man upplever sig själv som skyldig, eller åtminstone medskyldig till det som sker. För en kvinna som tidigare upplevt våld kan våldet betraktas som något normalt, medan kvinnan utan tidigare erfarenheter inte i första taget betraktar sig som offer för kvinnomisshandel.¹⁵⁶

Det finns också de kvinnor som ser det som sitt livsprojekt att så att säga göra en prins av en groda. De upplever sig kunna styra mannens beteende genom sitt eget

¹⁵¹ Remissyttrande ang SOU 2004:121, s 11f

¹⁵² Remissyttrande ang SOU 2004:117, s 4

¹⁵³ Eliasson, Per Elis, s 9

¹⁵⁴ Eliasson, P.E., s 42

¹⁵⁵ Eliasson, P.E., s 42f

¹⁵⁶ Eliasson, P.E., s 46f

agerande och om han således utövar våld mot henne är det hon själv som misslyckats i sitt projekt och det hela tonas därför ned av henne själv.¹⁵⁷

Ytterligare andra menar att de har en viss kontroll över misshandeln så länge de stannar kvar. Om de däremot skulle lämna mannen skulle de alltid behöva leva med rädslan att han ständigt, var som helst, när som helst kan dyka upp. På detta sätt kan det paradoxalt nog verka stressdämpande för dessa kvinnor att stanna kvar.¹⁵⁸

Efterhand, allt eftersom tiden går, blir paret eller familjen allt mer isolerade och därmed mer och mer utlämnade till varandra. Avgörande för huruvida kvinnan kommer att ta steget och kräva att mannen skall söka hjälp är om hon upplever att det går att göra något åt hans våldsamma beteende. Med anledning av detta är det viktigt att nyansera bilden av våldsamma män som hopplösa fall. Enligt de erfarenheter man har på Manscentrum i Stockholm av arbete med våldsamma män ökar chanserna att kvinnan ställer krav på mannen om hon vet att det finns hjälp för honom att få, eftersom hennes dåliga samvete inte blir lika stort då.¹⁵⁹

Om våldet betraktas som en enskild oftast oförklarlig händelse blir betydelsen av det obegriplig. Om man istället ser på våldet som steg på ett kontinuum från mildare, mer socialt accepterade former av dominans eller kontroll till regelrätt fysisk misshandel ser man att det fysiska våldet är något som föregåtts av mildare former, verbala utfall, hot om fysiskt våld osv. Det fysiska våldet framstår med detta sätt att se på saken mer som ett extremt steg i en pågående process.¹⁶⁰

5.2. Normaliseringsprocessen

Eva Lundgren är professor i sociologi, särskilt kvinnoforskning, vid Uppsala universitet. Enligt regeringens direktiv är professurens huvuduppgift att ”studera förhållandet mellan makt och kön i familj och samhälle, särskilt våld mot kvinnor”. På 1980-talet gjorde hon kvalitativa studier i Norge om religiöst och kulturellt betingat våld. År 2001 görs en kvantitativ studie ”Slagen dam” byggd på enkätundersökningar bland 7000 kvinnor i Sverige. Studien görs för Brottsoffermyndigheten, som i sin tur fått uppdraget av regeringen i samband med kvinnofridsreformen. Lundgren är framförallt känd för begreppet normaliseringsprocessen, som används i en rad yrkesutbildningar och även av kvinnojourer runt om i landet och som dessutom kan sägas ha legat till grund för införandet av brottet grov kvinnofridskränkning 1998.¹⁶¹ Med anledning av den utbredning och tillämpning Lundgrens forskning fått följer här en redogörelse för innebörden av den så kallade normaliseringsprocessen.

Våld mot kvinnor beskrevs för första gången som ett jämställdhetsproblem i proposition 1990/91:113.¹⁶² Lundgren menar dock att de gamla förklaringarna till våld mot kvinnor fortfarande visar sig vara livsdugliga, vilket hon anser bero på att

¹⁵⁷ Eliasson, P.E., s 47

¹⁵⁸ Kolfjord, I., s 127

¹⁵⁹ Eliasson, P.E., s 48f

¹⁶⁰ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 37f

¹⁶¹ <http://www.samgenus.uu.se/eva.html>

¹⁶² Lundgren, E., (2004), s 11,

man bortförklarar och bagatelliserar våldet. Lundgren menar vidare att det trots allt visat sig att det är det feministiska tillvägagångssättet som duger i möte med konkret våld, detta har framförallt kvinnojourer visat.¹⁶³ Hon säger också att våld mot kvinnor inte handlar om artskillnad utan om gradskillnad inom det vi i vår kultur uppfattar som ett normalt parförhållande.¹⁶⁴

Enligt Lundgren har de kvinnor hon intervjuat antytt att männen kanske faktiskt har något att uppnå genom att utöva våld. Därför sköt hon förutsättningen att männen hade problem av något slag åt sidan, för att studera vad de hade att vinna på våldet. Våldet betraktas, av Lundgren, som ett sätt för mannen att skapa sin maskulinitet.¹⁶⁵

Våldsprocessen i misshandelsförhållanden handlar om utvecklingen och vidmakthållandet av våldet och den kännetecknas av att våldet normaliseras, både av den som misshandlar, men också av den som misshandlas.¹⁶⁶ Med detta betraktelsesätt vill Lundgren ta avstånd från individualpsykologiska förklaringsmodeller till misshandel som sjukförklarar båda parter. Den som misshandlar ses, felaktigt enligt Lundgren, som en speciell, patologisk man som genomlevt en svår barndom och som idag brottas med frustrationer i ett kallt, kärlekslöst äktenskap vari han löser sina problem på ett sjukt sätt. Offret sjukförklaras också genom det individualpsykologiska synsättet, eftersom hon stanna kvar och finner sig i att bli misshandlad. Genom att denna syn på offer och gärningsmän kan man avskärma sig från denna typ av våld, eftersom det ju bara tycks drabba och utövas av vissa typer av människor. Lundgren tar också avstånd från maktteorier som tar fasta på maktskillnader inom den specifika familjen, utan att se till de systematiska maktskillnaderna som råder i samhället.¹⁶⁷

De olika teorier som på olika sätt försöker förklara våld i nära relationer och som tar utgångspunkt i avvikelser av olika slag medför att våldet fragmenteras. Man gör skillnad på vilka uttryck våldet tar sig, på olika våldstyper samt på olika slags förövare. Detta sätt att åtskilja korresponderar med juridikens isärhållande av olika gärningar från varandra, menar Lundgren. Detta stämmer dock dåligt överens med kvinnornas egna upplevelser och med teorin om normaliseringsprocessen. Likadant som juridiken särskiljer olika brottstyper särskiljer psykiatrin avvikare från normala.¹⁶⁸ Jag skulle här vilja påpeka att brottet grov kvinnofridskränkning skiljer ut sig i detta sammanhang och syftar bland annat till att möjliggöra en mer samlad bedömning. Samtidigt är ju en av grundbultarna i juridiken att saker och ting måste redas ut på ett korrekt sätt innan någon eventuellt kan dömas till ansvar. Brottet grov kvinnofridskränkning kan på detta sätt sägas vara ett försök till balansgång mellan dessa båda (motstående) intressen.

Forskning visar, skriver Lundgren vidare, att misshandel äger rum i parförhållande som i alla andra avseenden än just förekomsten av våld, är normala fredliga förhållanden. Detta tar det könsulturella processperspektivet som hon förespråkar

¹⁶³ Lundgren, E., (2004), s 11

¹⁶⁴ Lundgren, E., (2004), s 18

¹⁶⁵ Lundgren, E., (2004), s 23f

¹⁶⁶ Lundgren, E., (1993), s 2

¹⁶⁷ Lundgren, E., (1993), s 3

¹⁶⁸ Lundgren, E., (2004), s 94ff

fasta på. Det går inte att hitta mönster hos de män som misshandlar och hos de kvinnor som blir misshandlade.¹⁶⁹

Den som misshandlar ser våldet som ett sätt att försöka uppnå överensstämmelse mellan sin egen norm om hur en kvinna bör vara och hur den verkliga partnern faktiskt är. Lundgren uttrycker det som att mannen slår sin kvinna ”på plats”, en plats han själv definierat. Hur kvinnlighetsnormen ser ut är olika för olika män, men gemensamt är att den utifrån sitt individuella utgångsläge hela tiden förskjuts under våldsprocessens gång.¹⁷⁰ Att kontrollera kvinnligheten är för dessa män nära kopplat till vad det innebär att vara man.¹⁷¹

Lundgren skriver att hon på frågan om vad som skiljer män som använder våld mot sin partner och män som inte gör det brukar svara med en motfråga; Vad använder de då, istället för våld? Det kanske är så att ”fredliga” män använder sig av mer accepterade former för att uppnå samma sak?¹⁷² När Lundgren definierar våld på detta sätt inryms såvitt jag kan se även det våld som kvinnor ofta använder då de utövar våld mot män. Att Lundgren inte talar om att detta förekommer kan således enligt min mening inte vara en fråga som beror på hur våld definieras, utan måste ha andra orsaker. Frågan är vilka.

5.2.1. Ur männens perspektiv

Mäns våld mot kvinnor är enligt Lundgren en styrd handling, där person, plats, tid, mängd och sätt kontrolleras av misshandlaren.¹⁷³ Detta såtillvida att våldet utövas endast mot hustrun och enbart i hemmet eller på en annan plats där ingen annan kan se vad som försiggår ofta med gardinerna fördragna och stereon på.¹⁷⁴

Lundgren har i sin studie intervjuat båda parter i fyrtio olika misshandelsförhållanden, där mannen misshandlat kvinnan. Mönstret i det mannen berättar är att det emotionella tillståndet i själva handlingsögonblicket är ett tillstånd av mycket hög, oftast fullständig, kontroll. Männens uttrycker ofta att just kontrollen över det emotionella tillståndet i handlingsögonblicket är mycket viktig, då den är nära förknippad med kontrollen över kvinnan. Utöver känslokontrollen kontrollerar mannen även kvinnan genom att isolera henne från omvärlden och kontakter med släkt och vänner så gott han kan. En tredje kontrollmekanism är mannens växling mellan våld och värme. Fenomenet är välkänt från tortyrsammanhang. Effekten av tortyr förstärks då offret upplever tillgivenhet då smärtan uteblir eller då offret emellanåt får sina behov av t.ex. mat eller sömn tillgodosedda. Samma resultat tycks uppnås i misshandelsförhållanden, effekten blir kraftigare då våldet varvas med värme och omsorg och kontrollen ligger även i detta avseende hos den som misshandlar.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Lundgren, E., (1993), s 4

¹⁷⁰ Lundgren, E., (2004), s 34ff

¹⁷¹ Lundgren, E., (2004), s 39

¹⁷² Lundgren, E., (2004), s 40

¹⁷³ Lundgren, E., (2004), s 25

¹⁷⁴ Lundgren, E., (1993), s 7

¹⁷⁵ Lundgren, E., (1993), s 8f

På kort sikt uppnår mannen således kontroll över kvinnans livsutrymme, eftersom det ofta handlar om att bruka våld för att sätta gränser. På längre sikt uppnår han även kontroll genom att krympa kvinnans livsutrymme på ett socialt plan, vem hon umgås med, vad hon berättar osv. Allt eftersom hon blir mer isolerad kontrollerar han således hennes handlingar, tankar, upplevelser m.m.¹⁷⁶ Att detta lyckas beror på att den som misshandlar omväxlande också är just snäll, varm och omtänksam.¹⁷⁷

Ett av syftena eller målen med våldet tycks vara just att vidmakthålla eller förstärka kontrollen över kvinnan i förhållandet. Detta behov betingas av mannens föreställningar av hur en man, en kvinna och ett gott parförhållande skall vara. Våldet kan ses som en systematisk strategi från mannens sida att genom kontrollen av kvinnan konstituera sin maskulinitet och skapa sig själv som man, skriver Lundgren.¹⁷⁸

Utöver detta syfte visar intervjuerna Lundgren gjort att männen har upplevelser i samband med våldet som tyder på att det finns en annan dimension av det också. De ger uttryck för en erotisk upplevelse kopplad till kontrollen över liv och död i samband med våldet. Dessa upplevelser tycks vara så intensiva och starka att de gradvis kommer att bli själva drivkraften i den fortsatta våldsprocessen.¹⁷⁹

Med några undantag uttrycker de intervjuade männen att de känner sig starka och manliga då de slår, vilket enligt Lundgren är en känsla som kan översättas med sexuell upphetsning. Ur detta perspektiv skapar mannen själv ett eget psykologiskt beroende av kvinnan, allt under förutsättning att han inte lyckats tillintetgöra kvinnan fullständigt. Detta eftersom upphetsningen kring våldet beror på om det finns någon att övervinna, kontrollera och besegra, det vill säga någon som gör motstånd. Om inte detta bjuds söker misshandlaren efter en annan kvinna eller kanske dotter att övervinna, erövra och besegra.¹⁸⁰

5.2.2. Ur kvinnornas perspektiv

För kvinnans del innebär normaliseringsprocessen att det goda kommer att upplevas i ljuset av det onda, det som blivit normalt. På detta sätt upplevs det som mer positivt än det egentligen är. Att hon inte lämnar mannen som slår henne har att göra med att hennes verklighetsuppfattning gradvis förändras, eftersom isoleringen gör att mannen blir hennes enda referensram.¹⁸¹ Växlingen mellan våld och värme gör så småningom att gränsen mellan våld och kärlek suddas ut och att våldet upplevs som ett uttryck för kärlek och omtanke.¹⁸² Efter hand internaliseras våldet hos kvinnan och hans verklighet har blivit hennes.¹⁸³

Första slaget har ingen orsak, det förklaras snarare som en olyckshändelse. I nästa skede är mannen orsaken, eftersom det är han som utsätter henne för våldet, men

¹⁷⁶ Lundgren, E., (2004), s 27ff

¹⁷⁷ Lundgren, E., (2004), s 32

¹⁷⁸ Lundgren, E., (1993), s 12f

¹⁷⁹ Lundgren, E., (1993), s 14

¹⁸⁰ Lundgren, E., (2004), s 41ff

¹⁸¹ Lundgren, E., (2004), s 55f

¹⁸² Lundgren, E., (2004), s 58

¹⁸³ Lundgren, E., (2004), s 60

efterhand blir kvinnan själv orsaken. Han slår eftersom hon är som hon är. Hon motsvarar inte hans normer för kvinnlighet.¹⁸⁴

Utifrån intervjuerna med kvinnorna kan man se hur våldshandlingarna med tiden kommer att ses som vanliga och förväntade. De kommer att accepteras och försvaras i vardagen. Initialt kommer kvinnan att bli chockad och försöka förklara våldet på olika sätt, som en olycka eller i vissa fall till en början påföra mannen skulden för det inträffade. Efter ett tag kommer dock kvinnans verklighetsuppfattning att påverkas och gränserna för acceptabelt respektive icke acceptabelt beteende kommer att suddas ut, varefter våldet till slut upplevs som något normalt. Efter en tid kommer kvinnan att skuldbelägga sig själv och se sig själv som orsaken till våldet. Kvinnan anpassar sig gradvis till våldet och till mannens uppfattning om vad som är en man, en kvinna och ett gott parförhållande. Parallellt med att kvinnan utplånas kommer hennes gränser för vad som är en normal och vad som är en våldsam mansroll att suddas ut. I takt med att hon isoleras från omvärlden kommer mannen så att säga att få monopol på hennes känsloliv och hennes sociala upplevelser. Allt hon är med om upplever hon slutligen utifrån en enda referensram, nämligen mannen som misshandlar henne. Därmed blir det svårt för henne att vidmakthålla en egen uppfattning om vad som är en man, en kvinna och ett gott förhållande dem emellan.¹⁸⁵

En viktig del i att förstå normaliseringsprocessen ur kvinnans perspektiv är den ovan nämnda maktfaktorn som mannen använder sig av, nämligen växlingen mellan våld och värme. Både tröst och straff, samt våld och värme kommer från den till slut ende och dominerande personen i kvinnans liv och denna dubbelhet gör att våldet slutligen kommer att upplevas som ett uttryck för kärlek och omsorg.¹⁸⁶

Kvinnans strategi att anpassa sig till våldet gör att våldet normaliseras. Initialt är denna strategi ett försök att få slut på våldet. Genom att ändra sig efter mannens krav och önskemål hoppas hon att våldet skall upphöra. Efterhand kommer denna anpassning snarare att bli en överlevnadsstrategi, om hon inte fogar sig riskerar hon sitt liv. Steg för steg internaliserar kvinnan våldet och börjar se sig själv med mannens ögon och hon vill ändra det hon ser. Det som från början handlade om en anpassning till mannens krav har nu kommit att bli hennes egna krav. Hans metoder för att få henne att uppnå dessa börjar hon betrakta som hans uttryck för kärlek och omsorg. Här någonstans förlorar kvinnan sin egenskap av aktör och blir ett offer och härifrån är det mycket svårt att ta sig utan hjälp utifrån.¹⁸⁷

Symtomen på våldet är muskelsträckningar, diffusa smärtor, allmän oro, bristande beslutsförmåga och sedan handlingsförlamning, apati, ångest, depression, försvar av mannen och självmordsförsök. Om hon söker hjälp söker hon framförallt psykologisk eller psykiatrisk vård, för att få hjälp att förändra problemet, med andra ord sig själv.¹⁸⁸ Kvinnan anpassar sig således till situationen i ett första skede för att

¹⁸⁴ Lundgren, E., (2004), s 62ff

¹⁸⁵ Lundgren, E., (1993), s 15ff

¹⁸⁶ Lundgren, E., (1993), s 20

¹⁸⁷ Lundgren, E., (1993), s 20f

¹⁸⁸ Lundgren, E., (2004), s 65

undvika upprepat våld och efterhand för att överleva våldet, som inte upphör trots att hon anpassar sig till mannens krav. Detta eftersom dessa förskjuts allt eftersom.¹⁸⁹

Kvinnans gradvis bristande motstånd undanröjer själva grunden för mannens upplevelser. Han har inte längre en individ att agera mot och hans överordnade funktion som kvinnans ledare och herre blir nu överflödig. När kvinnan slutar göra motstånd finns det ingenting att kontrollera längre och en tomhet för mannen uppstår och ironiskt nog händer det att han lämnar henne i detta läge.¹⁹⁰

Lundgrens forskning om den nu beskrivna normaliseringsprocessen har, som ovan nämndes, fått stort genomslag, men till saken hör att den också kritiserats hårt. År 2005 granskades Lundgrens forskning av Uppsala Universitet på grund av misstankar om vetenskaplig ohederlighet. Hon friades från anklagelserna om vetenskaplig ohederlighet, men hennes forskning och hennes mest uppmärksammade teorier om våld mot kvinnor utsattes för mycket hård kritik. Man menar att hon inte ifrågasätter sina egna resonemang eller söker alternativa förklaringar osv. Dessutom är det svårt att få tillgång till hennes forskningsmaterial för att kunna granska detta. Några av hennes viktigaste arbeten om mäns våld mot kvinnor bygger på det totala intervjuer av män och kvinnor från starkt religiösa miljöer i Norge. Vid en närmare granskning av Slagen dam menar man också att resultaten av denna undersökning snarare talar mot Lundgrens m.fl. teorier.¹⁹¹

5.3. Kvinnor som blir misshandlade i nära relationer

Så kallad kvinnomisshandel brukar hanteras som ett kvinnoproblem, fast det i själva verket är ett mansproblem.¹⁹²

Det är alltid den som utövar våld som är ensam ansvarig för det, oavsett eventuella provokationer som föregått det.¹⁹³ Dessutom är det så att män har i genomsnitt ungefär 60 % större svingkraft än kvinnor på grund av att de generellt har ett bredare axelparti. Detta fysiska överläge medför att männen kan sägas ha ett större ansvar för vad de gör och hur de använder detta fysiska överläge.¹⁹⁴

Statistiken visar att fler män än kvinnor anmäler till polisen att de blivit utsatta för våld av något slag. Däremot är det så att det våld kvinnor utsätts för oftare sker i hemmet, medan våld mot män oftast sker på allmän plats av okänd förövare. Då det gäller det allra grövsta våldet i nära relationer; mord och dråp, är förövaren en man i 95 % av fallen och kvinnorna således i 5 % av fallen.¹⁹⁵

Då det handlar om kvinnor som blir misshandlade rör det sig framförallt om fysisk utsatthet och mycket sällan om enbart icke-fysisk sådan, så som t.ex. kontroll,

¹⁸⁹ Lundgren, E., (2004), s 67

¹⁹⁰ Lundgren, E., (1993), s 24

¹⁹¹ se t.ex. Dagens Nyheter, 2005-12-15

¹⁹² Eliasson, P.E., s 9

¹⁹³ Eliasson, P.E., s 20

¹⁹⁴ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

¹⁹⁵ Remissyttrande ang SOU 2004:121, s 7f

styrning, telefonterror osv.¹⁹⁶ Vad som startar våldsamheterna kan variera och vara allt från mannens eget beteende till ett gräl mellan dem båda eller att kvinnan inledningsvis varit den som ensidigt stått för det verbala eller fysiska våldet.¹⁹⁷

Det är sällan en man döms för att ha utövat psykisk misshandel mot sin partner. Trots detta fyller brottet/rekvisitet sin funktion, eftersom kunskaper om psykisk misshandel har ökat förståelsen för den fysiska misshandeln och nedbrytningsprocessen av kvinnans egenvärde.¹⁹⁸ Av kvinnorna själva beskrivs just det psykiska våldet ofta som det allra värsta.¹⁹⁹

Våld kan, som nämntes i inledningen, definieras på många olika sätt. Psykisk misshandel/psykiskt våld definieras på Kriscentrum för Män i Göteborg som att någon får någon annan att göra något som den inte vill, vilket resulterar i en upplevelse av vanmakt. Det kan handla om vad som helst egentligen, t.ex. att undanhålla någon dess ekonomi. Det viktiga är den utsattes upplevelse av det hela och konsekvensen att den andres livsutrymme begränsas på något sätt av handlingarna. Vid skilsmässor förekommer det ofta handlingar mellan parterna som ligger i gråzonen för att faktiskt falla in under denna definition av psykisk misshandel.²⁰⁰

Kolfjord diskuterar också detta och menar att ett undandragande från mannens sida från allt ansvar för hem och familj skulle kunna ses som en form av misshandel. Hon menar att resultatet för kvinnorna i dessa fall till stor del liknar vad som sker med andra kvinnor som utsätts för det som traditionellt betraktas som misshandel. Kvinnorna reduceras till maka och mor, deras självförtroende minskar och deras autonomi beskärs. De kommer att se sig själva som mindre värda och deras ohälsa ökar. Det kan vara rimligt att definiera det som våld då någon bryts ned psykiskt eller fysiskt även om handlingarna, eller brist på sådana, inte har detta som syfte.²⁰¹ Kolfjord påpekar dock själv att det skulle vara svårt att föra in undandragande av omsorgsansvar som ett nytt brott med tydliga rekvisit i det juridiska systemet. Dessutom skulle antalet misshandelsfall med denna vida definition öka avsevärt.²⁰² Diskussionen belyser i alla fall de vitt skilda och mer eller mindre snäva sätten att definiera våld på.

5.3.1. Männen som misshandlar

De män som är våldsamma har ofta svårt att formulera och försvara sina egna behov och tar därför istället hand om andras behov. Anledningen bakom detta är egentligen inte hjälpsamhet utan beteendet grundar sig snarare i en rädsla att inte få vara med.²⁰³

Andra män, och här nämns även kvinnor inom parentes, är de som skulle kunna kallas projektfundamentalisterna. Dessa människor skapar problem eftersom de har

¹⁹⁶ Burman, M., i Granström, G., Mannelqvist, R., Weinehall, K., s 14

¹⁹⁷ Eliasson, P.E., s 91

¹⁹⁸ Kolfjord, I., s 140f

¹⁹⁹ Palmberg, C., Wasén, H., s 10

²⁰⁰ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

²⁰¹ Kolfjord, I., s 139f

²⁰² Kolfjord, I., s 140

²⁰³ Eliasson, P.E., s 35

så bestämda idéer om hur livet skall gestalta sig vilket kräver att alla inblandade måste spela med och följa spelreglerna. Det kan t.ex. handla om att man väljer en partner som skall ha en viss roll och funktion. För dessa människor kan våldet bli ett sätt att kväsa beteenden och strävanden som uppfattas som avsteg från projektet och ”den rätta vägen”. En partner som har egna idéer, uppfattningar eller försöker leva ett eget liv uppfattas som illojal. Ofta upptäcker projektfundamentalismen alltför sent att det är han/hon själv som hotar hela projektet med sitt eget beteende.²⁰⁴

Ytterligare andra män har tagit på sig rollen som samhällets ordningsmän och är t.ex. den som alltid ingriper och säger ifrån då någon tränger sig före i kön. Genom att ta på sig detta arbete som inte så många andra skulle vilja ta på sig får de en viss status, men de hamnar också ofta i bråk då det inte är alla som finner sig i att bli tillrättavisade av dem. Även detta beteende grundar sig i en rädsla av att inte höra till och reaktionerna då han försöker bryta med denna roll bekräftar att han bara får höra till så länge han sköter jobbet som ingen annan vill ha. Ingen annan vill ta över rollen och mannen får höra vilken tråkmåns han blivit osv.²⁰⁵

Utifrån de män som besökt Kriscentrum för Män i Göteborg med anledning av att de misshandlat sin partner och därtill samtal med kvinnor på Kvinnojourer som drabbats av våld från sin partner kan man utläsa fyra olika kategorier av kvinnomisshandel. Den första är *det sociala arvet*, där männen har en lång historia av svåra prövningar av olika slag i livet. Det rör sig om separationer mellan föräldrarna, fosterhemsplaceringar, tillfälliga arbeten, arbetslöshet, vistelser på behandlingshem eller fängelser, alkohol eller annat missbruk. Den andra gruppen är *det traditionella mansrollsvåldet*. I denna grupp finner man i huvudsak män med en välordnad social situation, hemmahörande i vilken socialgrupp som helst. Med några få undantag har männen aldrig sökt hjälp hos olika myndigheter. Den tredje gruppen utgörs av *kulturkollisionsvåld*, som innefattar dem som lever i så kallade blandäktenskap, dvs. där mannen och kvinnan har olika kulturell bakgrund. Den fjärde gruppen är *separationsvåldet*. Männen i den här gruppen har aldrig tidigare misshandlat, varken i det aktuella förhållandet eller i tidigare förhållanden. De allra flesta lever under socialt välordnade former. Separationen har utlöst konflikter kring barnen, bostaden, att kvinnan träffat en ny man osv. Dessutom har separationen väckt känslor så som vanmakt, självförakt, ångest hos männen. För några enstaka män har det varit fråga om att de själva velat bryta, men att kvinnan vägrat acceptera detta och att de så att säga försökt slå sig fria ur förhållandet.²⁰⁶

5.3.2. Processen som föregår våldet

Den process som föregår mäns våld mot kvinnor handlar om att förmågan och viljan att visa hänsyn minskar. Språkbruket blir allt grövre och sådant som hänsyn, kärlek, empati och omhändertagande minskar allt mer. Ofta verkar det verbala våldet bädda för det fysiska våldet.²⁰⁷

²⁰⁴ Eliasson, P.E., s 36

²⁰⁵ Eliasson, P.E., s 37

²⁰⁶ Lennéer-Axelsson, B., s 240-268

²⁰⁷ Eliasson, P.E., s 30f

5.3.3. När våld mot kvinnor ses som en konsekvens av det patriarkala samhället

Camilla Palmberg och Heidi Wasén hänvisar till Lundgren som en av dem som menar att mäns våld mot kvinnor existerar på grund av det patriarkala samhället. Lundgren hävdar att män slår för att hävda och befästa fullkomlig makt över kvinnan. Misshandeln är målmedveten och kontrollerad och används för att kuva. Mäns våld mot kvinnor, menar Lundgren, är ingen marginell företeelse, utan en etablerad maktstruktur.²⁰⁸

Även Lars Jalmert, som är docent i pedagogik vid Stockholms Universitet, menar att de allra flesta fall då en man misshandlar den kvinna han lever tillsammans med är planerade såtillvida att männen t.ex. drar för gardinerna, skruvar upp volymen på stereon, försöker slå så att inga synliga skador skall uppkomma osv. På detta sätt är det enligt Jalmert fråga om medveten, avsiktlig misshandel och inte någon hastigt påkommen, okontrollerbar aggressivitet.²⁰⁹

Eliasson menar att det inte utan vidare går att acceptera förklaringar till kvinnomisshandel utifrån inre, psykologiska mekanismer. Dessa måste i så fall kunna tillämpas även då det gäller kvinnor, som rimligen också tappar kontrollen, blir svartsjuka etc., men utan att för den skull bli våldsamma. Om inte detta går måste man finna en trovärdig förklaring till varför modellen bara kan tillämpas på män. Det håller t.ex. inte att hänvisa till en trasig barndom, om det inte samtidigt kan förklaras varför kvinnor som också kan ha haft en svår uppväxt, ändå generellt sett ändå inte tar till våld.²¹⁰

Att kvinnor som upplever sig kränkta oftast inte reagerar med våld förklarar Jalmert med att det sannolikt beror på att de inte anser sig ha rätt till eller skall ha makt. Det är kombinationen av att anse sig ha rätt till makt och upplevelsen av att denna tas ifrån en som leder till våld, menar han.²¹¹

5.3.4. En helhetssyn

Då mäns våld mot kvinnor ofta ses som ett uttryck för den patriarkala samhällsprincipen, att våld är ett sätt att upprätthålla den rådande ordningen, tenderar ansvaret att flyttas längre bort från individen som faktiskt utövar våldet. Arbetet med att bekämpa våld kommer att handla mer om att förändra samhällsstrukturerna och mindre om att förändra de individer som faktiskt slår. Detta synsätt kan försvåra möjligheterna att bryta individens våldsamma beteende, eftersom det för den enskilde skapar möjligheter att skylla våldet på yttre orsaker, utanför den egna personen.²¹²

Palmberg och Wasén beskriver i sitt examensarbete hur även Socialstyrelsen förespråkar en mer nyanserad bild av våldets orsaker i sin rapport "Våldsutsatta kvinnor" (2001:37). Man menar att män som misshandlar kvinnor är en heterogen grupp och att det därför kan vara svårt att finna en teori som är giltig för samtliga

²⁰⁸ Palmberg, C., Wasén, H., s 8

²⁰⁹ Jalmert, Lars, i Heimer, G., Posse, B., s 263

²¹⁰ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 44

²¹¹ Jalmert, L., i Heimer, G., Posse, B., s 264

²¹² Eliasson, P.E., s 106f

dessa män. Man poängterar vidare vikten av att kunna se samspelet mellan en rad olika faktorer, så som personliga, situationsbetingade och sociokulturella. Detta synsätt brukar kallas för den ekologiska modellen.²¹³

Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män (nedan kallad Riksorganisationen) skriver i sitt remissyttrande angående SOU 2004:117 om bl.a. bildandet av ett nationellt kunskapscentrum rörande dessa frågor att ett det hela bör präglas av ett vetenskapligt förhållningssätt, som i ljuset av ny information kan ompröva tidigare ståndpunkter, snarare än att bekräfta en ståndpunkt genom att bara ta till sig den forskning som stöder det egna perspektivet.²¹⁴ Tanken med det nationella kunskapscentrat är att det skall fungera som kunskaps- och resursorgan för myndigheter, organisationer och allmänhet när det gäller mäns våld mot kvinnor, sexuella övergrepp och våldtäkt. Det skall initiera forskning och peka på forskningsbehov men inte bedriva egen forskning.²¹⁵

Legitimiteten i ett sådant kunskapscentrum riskeras också att urholkas om forskare med andra synsätt inte släpps in. Dessutom görs män och kvinnor genom ett ensidigt könsmaktsperspektiv till objekt och offer för könsmaktsstrukturen. På detta sätt förnekas enligt Riksorganisationen, både individens ansvar och dess förändringspotential.²¹⁶ Dessa synpunkter är som jag ser det viktiga inte bara då det gäller ett nationellt kunskapscentrum utan för frågan i stort.

5.3.5. Bortförklaringar och förnekanden

Det finns olika strategier för att slippa ta ansvar för sina handlingar. Många män utvecklar ett beteende som i mångt och mycket liknar alkoholistens och ber om förlåtelse, lovar att det aldrig skall hända igen osv. I likhet med alkoholisten lyckas löftena dock inte infrias. Andra män lägger över skulden från sig själv på kvinnan. Ytterligare andra skyller på yttre faktorer så som att de haft en dålig dag, har druckit för mycket eller sovit för dåligt. På detta sätt behöver man inte själv ta ansvar för sina handlingar, vilket ökar risken för återfall.²¹⁷

Genomgående är att männen oftast använder ord som slagsmål, handgemäng eller uttrycker det som att ”vi kom ihop oss”, istället för att benämna det inträffade som just misshandel. Ibland kan det faktiskt vara fråga om ett slagsmål mellan parterna snarare än misshandel. I andra fall kan användandet av mer neutrala ord vara ett uttryck för förnekande eller ett bagatelliserande av händelserna. Händelser som kan underlätta för mannen att benämna det slagsmål istället för misshandel är om kvinnan t.ex. slagit tillbaka i självförsvar, eller startat det hela genom att ge mannen en örfil. Man vet inte om det är så att nutida kvinnor faktiskt oftare slår tillbaka, men sannolikt förhåller det sig så. Problemet med detta är just att det gör det lättare för männen att bagatellisera sitt eget ansvar i det hela. 46 % av männen som misshandlat uppger att också kvinnan använt sig av fysisk aggressivitet mot honom.²¹⁸

²¹³ Palmberg, C., Wasén, H., s 9

²¹⁴ Remissyttrande ang SOU 2004:117, s 5

²¹⁵ SOU 2004:121, s 187f

²¹⁶ Remissyttrande ang SOU 2004:117, s 5

²¹⁷ Eliasson, P.E., s 44

²¹⁸ Lennéer-Axelsson, B., s 268f

Det faktum att mannen förnekar, bortförklarar och har minnesluckor kring misshandeln indikerar samtidigt att han är mycket väl medveten om hur fel han agerar. Några pekpinningar och undervisning om detta är inte nödvändigt.²¹⁹ Enligt de erfarenheter som Riksorganisationen har av möten med dessa män upplever klienterna våldet mot partnern som ett stort och skamfyllt misslyckande.²²⁰

5.3.6. Hjälpa även till mannen

Centralt i att få våldet att upphöra är att inte bara den misshandlade kvinnan (och eventuella barn) får hjälp, utan att också mannen som misshandlar får det. En myt kring män som misshandlar är att det enda som kan få dem att sluta är att kvinnan lämnar dem för gott, men enligt de erfarenheter man har av arbetet med dessa män på Manscentrum i Stockholm kan de upphöra med våldet ändå, såvida de får rätt hjälp.²²¹ Vad som krävs för ett på sikt hållbart resultat är en djupgående attitydförändring hos mannen.²²²

Man skulle kunna dela upp kvinnomisshandeln i två grupper. En som framför allt är relations- eller situationsbunden och en annan som i första hand är personlighetsrelaterad. För att ändra på den senare krävs ett hårt och mycket långsiktigt arbete.²²³

Lennéer-Axelsson beskriver hur Leonard Berkowitz skiljer mellan impulsiv aggressivitet som är extremt emotionell och ofrivillig samt instrumentell aggressivitet som syftar till att uppnå ett visst mål utöver skadan. Denna sistnämnda typ är en mer kall och beräknande form och kan t.ex. syfta till att vidmakthålla dominans över kvinnan. Han vill tysta henne, skrämna henne, ge henne en läxa eller kontrollera relationen.²²⁴

Då det kommer till frågan att behandla våldsamma män, menar man på Manscentrum i Stockholm att det också försvårar processen med att bryta det våldsamma mönstret om man fokuserar på mannens tidigare bakgrundshistoria med eventuella kränkningar mot honom själv. Om man gör detta riskerar man att mannen intar en offerposition och därmed undviker att ta ansvar för det våld han använder.²²⁵ Dessutom är det viktigt att poängtera att långt ifrån alla män som kommer till Manscentrum i Stockholm för att de är våldsamma säger sig ha blivit utsatta för våld som barn. Detta betyder att förklaringar till våldsanvändandet måste sökas även på andra håll. Dessutom finns det de som trots en svår och våldsam uppväxt inte själva tar till våld som vuxna. För det mesta är det svårt att peka på något som skiljer de våldsamma männen från andra män.²²⁶ Det de framförallt egentligen har gemensamt är att de är våldsamma. Utöver detta går det dock att urskilja en slags sårbarhet i relationer till andra, särskilt i nära relationer.²²⁷

²¹⁹ Eliasson, P. E., s 20

²²⁰ Remissyttrande ang SOU 2004:117, s 6

²²¹ Eliasson, P.E., s 9f

²²² Eliasson, P.E., s 18f

²²³ Lennéer-Axelsson, B., s 280f

²²⁴ Lennéer-Axelsson, B., s 234f

²²⁵ Eliasson, P.E., s 21

²²⁶ Eliasson, P.E., s 24

²²⁷ Eliasson, P.E., s 33f

Om mannen inte upplever att han riskerar något genom våldsanvändandet, t.ex. för att sociala och juridiska konsekvenser uteblir, underlättar detta utövandet och risken för att det fortsätter ökar. Anledningarna till detta kan vara att den som blir utsatt inte berättar, eller berättar men inte blir trodd eller själv tar på sig en del av ansvaret och skulden för det inträffade. Generellt gäller att risken för att våldet skall upprepas står i proportion till hur starka konsekvenser det får för mannen som använder sig av våldet.²²⁸

5.3.7. Den djupare innebörden av mansrollen

Vad som med största sannolikhet sker då våld används för att uppnå makt och kontroll är att det blir nödvändigt att ta till våld igen för att försvara och upprätthålla den uppnådda makten. På grund av detta institutionaliseras och normaliseras våldet. Moral, empati och förnuft förlorar sin reglerande funktion eftersom de inte kan samexistera med våldet. Detta möjliggör oacceptabla handlingar och risken för upptrappning av våldet blir därmed större.²²⁹

Drivkraften bakom våld är ofta i grunden en rädsla. Man vill genom våldet förhindra att något som hotar eller skrämmer blir verklighet. Förmodligen är det så att god tilltro till den egna förmågan att bemästra svårigheter av olika slag minskar benägenheten att ta till våld.²³⁰ Strävan efter makt och kontroll över andra människor bottnar ofta i en känsla av maktlöshet och maktutövningen, öppen eller kamouflerad i form av överdriven hjälpsamhet och omhändertagande, är en slags strategi för att hantera existentiell osäkerhet.²³¹

Mäns våld mot kvinnor beskrivs ofta som ett uttryck för makt, åtminstone för stunden, men man skall också komma ihåg att våld är den maktlöses redskap. Våldet i sig är inte något styrkebevis, utan snarare det motsatta, nämligen ett bevis för att mannen känner sig svag i förhållande till kvinnan. Våldet fungerar dels som en ventil för frustration och dels som en livboj åt mannens vacklande självkänsla. Vissa män utnyttjar sitt fysiska överläge för att kompensera för sitt känslomässiga underläge.²³² Våldsamma män talar ofta om kvinnans verbala överlägsenhet. Detta tydliggörs i de fall då män som försökt strypa kvinnan genom att lägga händerna runt hennes hals eller en kudde för ansiktet uttrycker det som att det handlar om ett försök att få tyst på hennes verbala attacker.²³³

För män, som ofta är rädda för att framstå som svaga och veka, kan det vara svårt att tala om känslor. Därför riskerar dessa att lagras på hög inombords för att till slut välla över och uttryckas i form av ilska, vilket kan vara det enda sätt man är förmögen att uttrycka sig på.²³⁴ Genom socialiseringen går mannen ofta miste om färdigheter så som social kompetens och förmåga till nära relationer.²³⁵ Bland män i allmänhet är idén om att ”bra karl reder sig själv” djupt rotad och det finns hos

²²⁸ Eliasson, P.E., s 31

²²⁹ Eliasson, P.E., s 20f

²³⁰ Eliasson, P.E., s 25f

²³¹ Eliasson, P.E., s 28f

²³² Eliasson, P.E., s 34, 108

²³³ Eliasson, P.E., s 39

²³⁴ Eliasson, P.E., s 30

²³⁵ Eliasson, P.E., s 38f

många män en rädsla för att verka svag och sårbar. Generellt bär män både på en ovilja och på en oförmåga att prata om känslomässiga problem.²³⁶ Homofobiska attityder bidrar ytterligare till att man överlåter på kvinnor att ta större ansvar för de känslomässiga bitarna i livet. Detta står i vägen för genuin jämställdhet, men är samtidigt ett mönster som är svårt att bryta. Mäns nära relationer till kvinnor har ofta ett starkt inslag av beroende. Detta är dock inte så synligt i dagliga livet då det förtäcks av manligt dominant beteende och kvinnlig anpassning. Allt är ofta frid och fröjd så länge kvinnan anpassar sig, men då något sker som påverkar tryggheten, t.ex. att kvinnan vill lämna mannen, så exponeras mannens beroende av kvinnan.²³⁷

Jag tror att den rädsla som verkar vara allmänt utbredd bland män att verka svaga, veka, rädda och omanliga förmodligen får konsekvenser för dem även då det är de som själva blir utsatta för våld. Det kan vara mycket svårt och pinsamt för en man att överhuvudtaget erkänna för sig själv vad som pågår och många män kanske inte definierar det de utsätts för som misshandel, eftersom detta skulle skaka om manligheten i självbilden alltför mycket hos dem.

5.4. Män som blir misshandlade i nära relationer

I Göteborgs-Posten kan man en dag läsa om en äldre kvinna som åtalats för grov fridskränkning. Hon har i årtal misshandlat och hållit sin gamle sjuke make inlåst i parets hem. Kränkningarna har bl.a. bestått i att mannen då paret åkte ut med sin bil tvingats ligga i baksätet med avsikt att avhålla honom från att titta åt andra kvinnor. Då mannen inte följde med ut blev han inlåst med neddragna persienner och kvinnan tog med sig alla deras telefoner ut.²³⁸

5.4.1. Kvinnor som anses handla i nödvärn

Den ovan beskrivna situationen hör vi inte ofta talas om. I de flesta fall då så kallad mansmisshandel diskuteras handlar det om kvinnor som agerar i självförsvar mot en man.

Dagens utformning av nödvärnsrätten har varit föremål för kritik, eftersom den sägs vara utformad efter en manlig norm som förutsätter två jämnstarka parter.²³⁹ Tesen om att man i nödvärnssammanhang inte får använda mer våld än vad nöden kräver kan i själva verket sägas dölja olika könspositioneringar. Den idealtypiska nödvärnssituationen kan exemplifieras av två personer som på puben hamnar i konflikt med varandra varpå den ene slår den andre och denne försvarar sig genom att slå tillbaka. Denna situation är dock ganska olik den där en kvinna agerar mot den man som kanske i årtal har misshandlat henne eftersom kvinnan i dessa fall på grund av erfarenhet av våld från denna person vet vad som kan komma. I detta avseende skiljer sig den misshandlade kvinnan från den rättsliga idealtypiska abstraktionen av attack och försvar.²⁴⁰ Ett kvinnligt synsätt skulle kanske innebära att nödvärnsrätten finns kvar även efter avslutat angrepp. Därmed skulle även t.ex. de

²³⁶ Eliasson, P.E., s 12

²³⁷ Eliasson, P.E., s 38f

²³⁸ Göteborgs-Posten den 10 december 2006

²³⁹ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 111

²⁴⁰ Kolffjord, I., s 124

fall då kvinnan dödar sin plågoande då han sover kunna bedömas som nödvärnssituationer. I några rättsfall från Norge har man godtagit att nödvärnsrätt förelegat i sådana fall.²⁴¹

Det finns dock en risk då offer- och förövarstatus sammanblandas, eftersom detta fråntar individen hennes eget ansvar och gör henne passiv. Detta blir en paradox inom den feministiska teoribildningen där man kämpat för att kvinnan skall ses som det motsatta, nämligen som ett aktivt och handlande subjekt. Parallellt med detta är det ju just tack vare kvinnorörelsen och feministisk forskning som kvinnor får offerstatus i rättssystemet då det handlar om våldtäkter och misshandel.²⁴²

Annika Eklund-Erikson, som är socionom och legitimerad psykoterapeut, möter i sitt arbete vid Kriscentrum för Kvinnor i Göteborg framförallt kvinnor som på något sätt utsatts för våld av en man. Ibland kan det förekomma att mannen och kvinnan slår varandra. Offer- och förövarrollerna kan mycket snabbt kastas om. Ytterst handlar det om makt, i bemärkelsen vem som bestämmer över vem och vem som skall anpassa sig efter vem osv. och detta är något som finns i alla relationer. På kort sikt lönar sig våld, på så sätt att det är en metod för att driva igenom sin vilja, men på längre sikt förstör det relationen. Människor använder sig av den typ av makt de bäst behärskar och generellt är män mer vana vid att använda fysiskt våld mot andra vuxna än vad kvinnor är. Till saken hör också att män är fysiskt starkare än vad kvinnor är. Eklund-Erikson menar att kvinnorna hon möter i sitt arbete oftast är offer även i de fall då de själva använder våld mot mannen, men hon understryker samtidigt att varje människa som använder våld mot en annan människa är ansvarig för detta och är i den stunden en förövare.²⁴³ Denna bild är lite mer nyanserad och visar att verkligheten inte alltid är svartvit och att människor inte är bara goda eller onda, offer eller förövare.

5.4.2. Förekomst

I remissyttrandet angående SOU 2004:121 hänvisar man till nyligen gjorda studier av Gill och Remdahl för Folkhälsoinstitutet i Kanada. Dessa studier visar att det lindrigare våldet används lika mycket eller mer av kvinnorna än av männen i parförhållanden. Kvinnor och män verkar ha varit utsatta för våld i nära relationer i lika stor omfattning, men kvinnorna rapporterar allvarligare följder av våldet än vad männen gör.²⁴⁴

Palmberg och Wasén beskriver i sitt examensarbete amerikansk och brittisk forskning som säger att det inom ett parförhållande är lika vanligt att kvinnan slår mannen som att mannen slår kvinnan.²⁴⁵ Kvinnor kan enligt viss forskning ha lika stort behov som männen av att dominera, känna äganderätt och de kan i lika stor utsträckning känna sig osäkra.²⁴⁶ Detta visar på bristerna i att enbart använda sig av

²⁴¹ Lernestedt, C., I Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 111

²⁴² Kolffjord, I., s 35f

²⁴³ Telefonsamtal med Annika Eklund-Erikson, den 4 oktober 2006

²⁴⁴ Remissyttrande ang SOU 2004:121, s 8

²⁴⁵ Palmberg, C., Wasén, H., s 5

²⁴⁶ Palmberg, C., Wasén, H., s 14

den patriarkala förklaringsmodellen för att förklara våld i nära relationer, enligt denna skulle ju kvinnor enbart bruka våld i självförsvar.²⁴⁷

5.4.3. Socialt accepterat våld

Kordon och Wetterqvist tar upp amerikanska undersökningar kring våld i nära relationer som visat att de kvinnor som är mest aggressiva inte är de som är mest maskulina, utan tvärt om de kvinnor som bar typiskt sett feminina drag. Däremot fann man i dessa undersökningar skillnader i vilken typ av misshandel kvinnorna använde sig av. De kvinnor som misshandlade sin partner visade sig framförallt använda sig av psykiska trakasserier. Det finns studier i psykologi som visar att kvinnor till och med oftare låter sin partner utstå aggressioner än vice versa. Skillnaden verkar ligga i att män oftare skadar sin partner fysiskt. Detta skulle eventuellt kunna förklaras med att män kanske inte slår oftare utan att de av naturgivna orsaker slår hårdare än vad kvinnor gör. Vid sidan av dessa studier finns annan amerikansk forskning som visar att kvinnor visst använder fysiskt våld mot sin partner i samma utsträckning som vad män gör, men att män inte är lika anmälningsbenägna som vad kvinnor är.²⁴⁸ Kordon och Wetterqvist refererar i detta sammanhang också till Weizmann-Henelius som utifrån sin studie menar att kvinnor visst kan vara lika våldsamma som män. Skillnaderna ligger snarare just i att kvinnors våld på grund av fysisk styrka inte ställer till med lika stor skada som vad männens våld gör.²⁴⁹

Eklund-Erikson tycker att man generellt kan se att kvinnor har blivit våldsammare idag. Samtidigt påpekar hon att omfattningen/förekomsten beror på hur man definierar våld. Kvinnors våld handlar i större utsträckning om att de förföljt sin (före detta) partner, anlagt bränder, skadat mannens bil etc. än om fysiskt våld.²⁵⁰

Det är i allmänhet mer socialt accepterat att en kvinna använder våld mot en man än tvärt om. Den typ av våld som kvinnor använder sig av kan också sägas vara mer accepterat, det kan handla om örfilar, sparkar eller att man kastar föremål.²⁵¹ Collin menar att en örfil visserligen kan verka harmlös. Men han påpekar samtidigt att huden är gränsen mellan människans psyke och omvärlden. Kylan från örfilen går genom huden in i själen, precis som värmen från en smekning på kinden gör det.²⁵²

Kvinnor tar i större utsträckning till vapen, ofta i form av köksredskap.²⁵³ Då en kvinna begår våldsbrott använder hon sig framförallt av knivar eller trubbigt våld och ytterst sällan av skjutvapen. Kordon och Wetterqvist refererar till Jerzy Sarneckis påpekande att kvinnor inte använder sig av de jämlika möjligheter till våldsbrott som finns. Ett skjutvapen har ju fördelar med att man inte behöver komma så nära sitt offer och att det inte heller kräver någon styrka för att användas. Sarnecki menar att man skulle kunna säga att kvinnor som begår våldsbrott gör det med mycket av den

²⁴⁷ Palmberg, C., Wasén, H., s 36

²⁴⁸ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 15

²⁴⁹ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 28f

²⁵⁰ Telefonsamtal med Annika Eklund-Erikson, den 4 oktober 2006

²⁵¹ Palmberg, C., Wasén, H., s 14ff

²⁵² Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

²⁵³ Palmberg, C., Wasén, H., s 14ff

traditionella kvinnorollen som mönster.²⁵⁴ Det psykiska våldet skall inte heller glömmas bort och kan vara minst lika förödande som det fysiska.²⁵⁵

En kvinnas våld mot en man ses i allmänhet som mindre allvarligt, oavsett dess karaktär, vilket förmodligen har att göra med den generella bilden av män som starka och kvinnor som svaga. De flesta män upplever det som mycket genant att gå till polisen och anmäla en kvinna. Om mannen tar kvinnans våld med ro riskeras våldet mot honom dock att trappas upp. Risken för honom är att han till slut handgripligen måste försvara sig och att han då passerar gränsen för det tillåtna.²⁵⁶ Jag tror att han i ett sådant fall kan ha svårt att ha framgång med att hävda att han handlat i självförsvar gentemot kvinnan i fråga, så som en kvinna oftast skulle anses ha gjort i motsvarande situation.

Kvinnorna själva kan också anse sig ha rätt att använda våld för att hävda sig i en relation, samtidigt som de aldrig skulle tolerera något våld från mannens sida mot dem själva, allt med motiveringen att de är kvinnor.²⁵⁷

År 1991 hölls ett seminarium där Robert Philippe propagerade för nolltolerans för våld i nära relationer, det vill säga oavsett om det är mannen eller kvinnan som är den som utövar våldet. Han menade att man aldrig kan acceptera att det för halva mänskligheten är legitimt att använda våld. Collin, som var en av deltagarna på detta seminarium, minns hur provocerande detta uttalande upplevdes bland åhörarna.²⁵⁸ Palmberg och Wasén hänvisar till Strauss som är en av dem som menar att det är viktigt, inte bara för de utsatta männen, att bryta det till synes harmlösa mönstret av örfilar, sparkar, kastande av saker osv. Detta eftersom följderna av att kvinnor använder sig av det mer accepterade våldet skulle kunna leda till ett minskat motstånd mot våld inom familjen i största allmänhet. Dessutom upprätthåller det ett mönster av våld. För att bekämpa våld i nära relationer av alla de slag är det därför viktigt att kräva ickevåld inte bara från män, utan även från kvinnor.²⁵⁹

5.4.4. Fyra typer av mansmisshandel

Palmberg och Wasén har i sitt examensarbete i sociologi intervjuat sju män utsatta för våld av en kvinna i en nära relation och utifrån deras berättelser delar de in misshandeln i fyra olika kategorier. Det kan handla om det vi kanske först tänker på då vi hör ordet misshandel, nämligen *fysisk misshandel*, men även *psykisk misshandel* eller *ekonomiskt utnyttjande* eller slutligen *misshandel med kopplig till de gemensamma barnen*. Den sistnämnda kategorin handlar om att kvinnorna svartmålar männen inför barnen eller inte låter männen träffa sina barn.²⁶⁰ De två sistnämnda kategorierna är något som framförallt verkar drabba män, vilket tyder på att kvinnor använder sig av annorlunda metoder för att kontrollera och utöva makt

²⁵⁴ Kordon, S., Wetterqvist, A., s 27

²⁵⁵ Palmberg, C., Wasén, H., s 14ff

²⁵⁶ Eliasson, P.E., s 40

²⁵⁷ Eliasson, P.E., s 40

²⁵⁸ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

²⁵⁹ Palmberg, C., Wasén, H., s 14

²⁶⁰ Palmberg, C., Wasén, H., s 21

över sin partner. Av männen själva upplevs dessa kategorier som just misshandel, då de upplevt maktlöshet, känt sig hjälplösa och mått psykiskt dåligt på grund av det.²⁶¹

De i Palmberg och Waséns examensarbete intervjuade männen har utsatts för *fysiskt våld* i form av örfilar, sparkar, slag med knytnäve och de har blivit spottade på. De har också blivit attackerade med hjälp av tillhyggen så som stenar, brödkniv, skål och läskflaska, som antingen kastats mot dem eller använts vid slag. En av kvinnorna hade vid ett tillfälle försökt köra över sin man. En av männen blev misshandlad av en tredje part som hans partner skickat för att angripa honom och som mitt i natten trängde sig in hans hem, gick till attack och hotade att slå ihjäl honom.²⁶² En av de sju männens berättelser skiljer sig från de andras i det avseendet att han säger att han vid några tillfällen då det uppstått handgemäng mellan honom och hans före detta sambo slagit tillbaka.²⁶³

Sex av de sju intervjuade männen upplever att de utsatts för *psykisk misshandel* i form av hot och kränkningar. Ibland handlade det om att kvinnorna uttryckte sig nedvärderande om mannen eller om det han gjorde. En av männen blev ofta uppringd på sin arbetsplats och kvinnan hotade att slå honom och slå sönder lägenheten. Vid ett tillfälle hotade hon att döda honom.²⁶⁴

Den psykiska misshandeln med koppling till barnen har yttrat sig på så vis att männen inte fått träffa sina barn överhuvudtaget eller att umgänget begränsats på kvinnans villkor eller att kvinnan misskrediterar mannen inför barnen och resten av omgivningen. Ofta har detta resulterat i vårdnadstvister. En av männen uttrycker att det finns en myt i samhället idag om att mamman är den viktigaste föräldern för barnet och att männen på grund av detta missgynnas vid vårdnadstvister.²⁶⁵

Tre av männen har blivit polisanmälda för falska anklagelser. Männen tror att kvinnorna använder detta för att misskreditera dem, speciellt i samband med vårdnadstvister. En av männen har blivit polisanmäld 25 gånger på fyra år. Samtliga dessa tre män menar att kvinnorna förvånansvärt enkelt och utan att ifrågasättas kan göra dessa ogrundade anmälningar. Man upplever att polis och andra myndigheter automatiskt tror på kvinnorna. På detta sätt kan man säga att det stereotypa tänkandet skapar gränser för vad man ser.²⁶⁶

Den sista formen av misshandel, så som männen definierar det, är *det ekonomiska utnyttjandet*. I två av fallen har männen i princip satts i personlig konkurs. En av männens före detta sambo fick genom att ljuga för myndigheterna dem att kräva honom på pengar.²⁶⁷

²⁶¹ Palmberg, C., Wasén, H., s 32

²⁶² Palmberg, C., Wasén, H., s 22f

²⁶³ Palmberg, C., Wasén, H., s 22

²⁶⁴ Palmberg, C., Wasén, H., s 23f

²⁶⁵ Palmberg, C., Wasén, H., s 24f

²⁶⁶ Palmberg, C., Wasén, H., s 29, 36

²⁶⁷ Palmberg, C., Wasén, H., s 26f

5.4.5. Männens upplevelser

Männen hade mått, eller mådde fortfarande, psykiskt mycket dåligt på grund av det som hänt och de flesta hade drabbats av depressioner. Några av dem hade haft suicidal tankar vid upprepade tillfällen.²⁶⁸

Männen förklarar kvinnornas beteende på olika sätt. Tre av männen menar att orsakerna finns i kvinnornas barndom och uppväxt. En av dem talar om det som ett socialt arv och inlärt beteende om hur man får sin vilja igenom och löser konflikter i kombination med en oförmåga att verbalisera sina frustrationer. Andra män talar om beteendet som sjukt och onormalt och en av dem nämner avsaknad av normala normer och psykopati. Ytterligare någon talar om att kvinnan är bortskämd och omogen.²⁶⁹ Männerna ger inte uttryck för att de kommit att uppfatta det hela som ett tecken på partnerns kärlek, så som Lundgren m.fl. säger att kvinnorna i deras studie kan göra.²⁷⁰ Så som jag ser på saken beror detta förmodligen på i vilket skede man befinner sig då man blir tillfrågad. De kvinnor som blir misshandlade uppfattar nog inte det som inträffat som kärlek efteråt, utan snarare under tiden det pågår, i det mer akuta skedet. Med distans till händelserna kan jag tänka mig att även kvinnorna finner andra förklaringar till misshandeln än kärlek.

Några av männen menar att det är deras egen snällhet och godtrogenhet som möjliggjort situationen, men påpekar samtidigt att man inte kan skydda sig mot att sådant kan inträffa.²⁷¹

Sex av männen har valt att inte berätta om händelserna på sin arbetsplats och Palmberg och Wasén menar att man här kan se en önskan framträda hos männen om att få vara som alla andra, att få en fristad där man uppfattas som en normal man, det vill säga en man som inte blir misshandlad.²⁷²

De intervjuade männen berättar om sina upplevelser av bemötande av sociala myndigheter och rättsväsende. En av dem säger att han blev väl bemött hos polisen och upplevde att de tog honom på allvar. Fyra av de sju intervjuade har dock mer negativa erfarenheter och upplever att sociala och rättsliga myndigheter varit partiska till kvinnans fördel och sett henne som den mest trovärdiga. Detta är också något som männen har märkt generellt, både bland vänner, arbetskamrater, i media, hos myndigheter och bland politiker, nämligen att den allmänt utbredda uppfattningen är att det är kvinnor som blir misshandlade och det är männen som är de skyldiga. Enligt dessa mäns erfarenheter agerar myndigheter schablonmässigt med skepsis då en man anmäler att han blivit misshandlad av sin sambo eller hustru. Detta får konsekvenser för de män som faktiskt blir misshandlade.²⁷³

Collin erfar genom sitt arbete vid Kriscentrum för Män i Göteborg att män i allmänhet tycker att det är oerhört pinsamt och genant att gå till polisen och anmäla att de blivit misshandlade av sin partner. De flesta män upplever dessutom att de inte blir lyssnade på om de väl vågar berätta om vad de varit med om. Collin berättar om

²⁶⁸ Palmberg, C., Wasén, H., s 33

²⁶⁹ Palmberg, C., Wasén, H., s 27

²⁷⁰ Palmberg, C., Wasén, H., s 36

²⁷¹ Palmberg, C., Wasén, H., s 34

²⁷² Palmberg, C., Wasén, H., s 35

²⁷³ Palmberg, C., Wasén, H., s 30f

en man han mött i sitt arbete som varit utsatt för misshandel av sin partner bl.a. i form av att hon slagit honom och kastat saker mot honom i närvaro av parets tvååriga dotter. I grunden kunde man i detta fall skönja en jämställdhetskonflikt i relationen mellan mannen och kvinnan, där han ville att hon skulle ta mer ansvar och engagera sig mer i deras dotter. Hon verkar sakna den ovan beskrivna förmågan till djupbindning, som inte bara gör att man inte skadar varandra utan också att man t.ex. intuitivt engagerar sig i sina barn. Mannen polisanmälde kvinnan och fick kämpa väldigt mycket för att bli tagen på allvar och för att saken till slut skulle hamna på åklagarens bord. På grund av olika omständigheter fanns misshandeln i detta fall dokumenterad på video. Ljudet kunde bevisa att det var just denna kvinna som misshandlade mannen, men det kunde inte bilden på videobandet göra, varför brott inte kunde styrkas och ärendet lades ned. Collin menar att denna kvinnas beteende kanske bottnar i hennes oförmåga till djupbindning, som även syns i förhållandet till dottern. Denna oförmåga kan vara det som gör att hon går över gränsen i relationen till sin man.²⁷⁴

Eklund-Erikson menar att män utåt inte vill framstå som offer. Det krävs mycket mod hos en man för att han skall anmäla att han blivit utsatt för misshandel av sin partner. Det kan istället vara ett lättare (och mer ”manligt”) sätt att hantera det hela att slå tillbaka. I de fall där parterna misshandlar varandra anmäler inte männen kvinnan, annat än möjligen i form av en motanmälan då kvinnan redan anmält mannen.²⁷⁵

Lennéer-Axelson tar upp psykoanalytikern Horst Richter som menar att läkarvetenskapen likväl som att satsa på hälsoförebyggande information vad gäller kost, motion osv. borde satsa på information om hälsoriskerna med barnuppfostran som propagerar för vad han kallar den falska manlighetens ideal.²⁷⁶ Så som jag ser det kan detta sägas bidra till hälsorisker både för männen själva då de blir utsatta, men också för kvinnor och barn som männen utsätter för våld.

Anne Holmdahl är auktoriserad socionom och arbetar på Brottsofferjouren i Göteborg. Verksamheten bedrivs ideellt och har funnits i Göteborg sedan 1990. Hit vänder sig brottsdrabbade antingen själva på eget initiativ eller så förmedlas kontakten via polisen. Holmdahl har i stort sett aldrig varit i kontakt med dessa män i sitt arbete med att stödja och ge råd till brottsoffer under de drygt sex år som hon varit verksam vid brottsofferjouren. Hon tror att det beror på att det är för mycket skam kring detta att som man ha blivit utsatt för våld av en kvinna i en nära relation för att männen skall våga ta kontakt med dem.²⁷⁷ Jag kan också tänka mig att det inte faller sig naturligt för männen att kontakta just en brottsofferjour, eftersom många av männen har svårt att överhuvudtaget se sig som just brottsoffer.

Två av de intervjuade männen i Palmberg och Waséns examensarbete upplever att inte ens mansjourerna som de varit i kontakt med kunnat hantera deras problem, utan endast arbetar med män som misshandlar och inte män som blir misshandlade.²⁷⁸ Att man inte uttryckligen på hemsidan för Kriscentrum för Män i Göteborg vänder sig

²⁷⁴ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

²⁷⁵ Telefonsamtal med Annika Eklund-Erikson, den 4 oktober 2006

²⁷⁶ Lennéer-Axelson, B., s 323

²⁷⁷ Telefonsamtal med Anne Holmdahl, den 3 oktober 2006

²⁷⁸ Palmberg, C., Wasén, H., s 34

till män som utsätts för olika typer av våld i nära relationer har framförallt att göra med att mäns våld mot kvinnor och barn i omfattning är mycket vanligare än kvinnors våld mot män. Dessutom är det sistnämnda perspektivet inte riktigt "tillåtet". Det härskande perspektivet är istället kvinnofrid. Det är detta man skall jobba för och att tala om något annat är nästan lite tabu. Tanken är dock att det skall läggas till på hemsidan att man även vänder sig till dem som har problem i sina relationer. Detta hoppas man kan få även dessa män att känna igen sig och våga höra av sig i större utsträckning.²⁷⁹ Jag tycker förvisso att detta är ett steg i rätt riktning, men jag kan fortfarande få upplevelsen av att man försöker fånga upp de män som utsätts för våld i nära relationer utan att behöva skylta för mycket med det. Att man med hjälp av neutrala formuleringar försöker att nå dem "mellan raderna", utan att samtidigt reta upp någon annan. I så fall visar detta på vilken ensidig syn samhället har på våld i nära relationer. Att erkänna att män kan vara offer för kvinnor i dessa sammanhang borde inte vara det samma som att förneka förekomsten av kvinnomisshandel, men ändå tycks det upplevas just så av många och därmed vara väldigt provocerande.

5.4.6. Pojkmottagningen – En parallell pojkar – män

Jag kommer nu att göra en kort jämförelse mellan män som utsätts för våld i nära relationer och pojkar som utsätts för sexuella övergrepp. Parallellen jag tycker att man kan se är hur män redan som barn har svårt att definiera sig själva som offer. Likheten ligger således inte i vad de fallit offer för. Poängen är snarare att könsrollsförväntningarna, samt förknippandet av manlighet med aktivt handlande snarare än passivitet och offerskap kan ses redan i tidiga åldrar.

Den så kallade Pojkmottagningen startade år 1990 med syfte att hjälpa pojkar utsatta för sexuella övergrepp. Efter fem år hade bara två pojkar själva tagit kontakt med dem för att berätta och få hjälp med sina problem. Båda pojkarna ville vara anonyma och ingen av dem kom till mottagningen, utan hade bara telefonkontakt.²⁸⁰

Det finns flera litterära skildringar där kvinnor berättar om sina känslor och upplevelser kring de sexuella övergrepp de utsatts för, men det är ovanligt att hitta motsvarande skildringar av män.²⁸¹ Anders Nyman och Börje Svensson frågar sig om anledningen till detta kan vara att offerupplevelser är så skamfyllda för pojkar och ligger så långt från en traditionell mans- och pojkrull att övergreppen inte låter sig beskrivas utan att själva manligheten sätts ur spel.²⁸² Dessutom kan det kanske vara så att män och pojkar då det är möjligt försöker omtolka situationer där de egentligen varit ett värlöst offer till en situation där de själva varit aktiva och ansvariga. En man de kommit i kontakt med beskriver ett sexuellt övergrepp som sin sexualdebut. Hans syn på sig själv var att han var tidig i sin sexuella debut, inte att han var ett offer för sexuellt utnyttjande.²⁸³

²⁷⁹ Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

²⁸⁰ Nyman, Anders, Svensson, Börje, s 13

²⁸¹ Nyman, Anders, Svensson, Börje, s 13

²⁸² Nyman, A., Svensson, B., s 14

²⁸³ Nyman, A., Svensson, B., s14f

5.5. Manligt och kvinnligt

5.5.1. Manligt och kvinnligt språk

Mäns och kvinnors språk dominerar olika livsområden. Kvinnors verbala överlägsenhet har att göra med personer, relationer och känslor, medan mäns verbala dominans snarare ses utanför den privata sfären rörande sakfrågor i samhälls- och arbetsliv.²⁸⁴

Män objektifierar i allmänhet språket. Saklighet, objektivitet, logik och rationalitet betonas. Män verkar i allmänhet tycka att kvinnor pratar för mycket, för ofta och för förtroligt med sina väninnor, utan logik och med för mycket känsloläggning och att de har för lätt att falla i gråt.²⁸⁵

En olycklig kvinnlig och könsdiskriminerande missuppfattning är att det manliga mer rationella och svala sättet att uttrycka sig på också innebär att män faktiskt är kyliga och känslolösa, vilket naturligtvis inte alla behöver vara.²⁸⁶

Män upplever ofta att då det handlar om att tala om känslor lägger kvinnorna beslag på och bestämmer formen för språket, varpå många män tystnar. Detta i sin tur tolkas ofta som att de inte vill eller inte kan tala om känslor.²⁸⁷

Både bland par under pågående separation och bland par där misshandel förekommer finns det ofta en lång process av ömsesidiga provokationer och kränkningar i form av sårande ord. Denna psykiska misshandel är vanlig parallellt med fysisk misshandel. Då de sista verbala kränkningarna så att säga är förbrukade och inte biter längre, kan tillfogande av fysisk smärta vara en frestande upptrappning av situationen. Detta är något som både personal på Kriscentrum för Män i Göteborg och personal på kvinnojourerna, som Lennéer-Axelsson refererar till i sin bok, lagt märke till.²⁸⁸

Lennéer-Axelsson presenterar i sin bok två forskare, Lion och Ptacek, med helt skilda åsikter om fysiskt och psykiskt våld. Lion menar att mäns våld mot kvinnor är ett resultat av att kvinnor använder emotionellt våld eller psykiskt våld mot män i parförhållanden.²⁸⁹ Ptacek menar däremot att kön och mansmakt måste lyftas fram då kvinnomisshandel diskuteras och han är mycket kritisk till Lions nyss nämnda ståndpunkt. Att jämställa psykologiskt våld med fysiskt våld är enligt Ptacek endast ett sätt att bagatellisera fysiskt våld. Det är enligt honom absurt att se ensamhet, svartsjuka eller att förlora en verbal konfrontation som faktorer som gör en man till ett offer och som kräver och försvarar fysiskt våld. Att se mannen som offer gör honom också mindre ansvarig för sina handlingar, påpekar Ptacek vidare.²⁹⁰

²⁸⁴ Lennéer-Axelsson, B., s 150

²⁸⁵ Lennéer-Axelsson, B., s 167ff

²⁸⁶ Lennéer-Axelsson, B., s 170

²⁸⁷ Lennéer-Axelsson, B., s 172

²⁸⁸ Lennéer-Axelsson, B., s 163

²⁸⁹ Lennéer-Axelsson, B., s 234

²⁹⁰ Lennéer-Axelsson, B., s 233f

Om kvinnans vapen för att sårta och uttrycka aggressivitet är orden så ligger det nära till hands för en man med bristande självkänsla och ordfattigdom att hota med eller faktiskt ta till fysiskt våld, eftersom de generellt har svårare att klä känslor i ord.²⁹¹

Våld och konstruktiv kommunikation utesluter varandra. I dagens moderna samhälle ställs stora krav på att kommunikationen i en relation fungerar. I extrema fall kan männens bristande kommunikationsförmåga vara en avgörande bakgrundsfaktor till kvinnomisshandel, enligt vad personalen på Kriscentrum för Män erfar. Ju större språklig kompetens en person har, desto längre tid tar det innan aggressioner måste ageras ut i handling. De män som misshandlat har beskrivit hur de upplevt sig vara i språkligt och därmed också psykologiskt underläge, i jämförelse med kvinnan.²⁹²

5.5.2. Kvinnojourer, Mansjourer och Kriscentra

Under 1970-talets början växte det i USA fram en rad olika frivilliga initiativ med syfte att hjälpa olika brottsoffergrupper. Den gemensamma grunden bakom dem var åsikten att samhället hade ett ansvar då det gäller att ta hand om dem som utsatts för brott. Många av de tidiga initiativen togs av människor som själva fallit offer för brott och som upplevt ett otillräckligt stöd från samhällets sida i samband med detta.²⁹³

Trots likheten i benämningen sysslar kvinno- respektive mansjourerna med olika saker. Mansjourerna vänder sig till män som befinner sig i relationskriser, antingen i samband med skilsmässa eller med koppling till barnen, medan kvinnojourerna däremot vänder sig till brottsoffer. Vidare påpekar man att mansjourerna inte vänder sig till de män som misshandlar. Kriscentra däremot tar även emot dessa män, utöver de män som också mansjourerna är öppna för.²⁹⁴

Socialt inriktade frivilligorganisationer vilar på en identitetsbekräftande grund. Identiteten handlar både om att inkludera dem som man känner samhörighet med och att exkludera dem man tar avstånd ifrån, det vill säga ett ”vi och dom” tänkande. Detta kan vara en orsak till att mansjourerna inte vänder sig till män som misshandlar, eftersom det i så fall skulle innebära att man tvingades identifiera sig med dessa män och inkludera dem i ”vi-gruppen”. På ett kriscentrum däremot bygger mötet inte på identitet, utan på en behandlingssituation, ett möte mellan en utbildad man som i sin yrkesroll hjälper en klient.²⁹⁵

Kvinnjourerna behöver inte brottas med samma dilemma, oavsett vilken utgångspunkt man har i analysen av kvinnomisshandeln. En feministisk analys av kvinnomisshandel bygger på tanken att alla kvinnor utsätts för det strukturella förtrycket i det patriarkala samhället, vilket kan illustreras med påståendet att det är en gradskillnad, inte en artskillnad mellan att bli misshandlad och att utsättas för ”normalförtryck”.²⁹⁶ En jämställdhetsinriktad analys av kvinnomisshandel har också sin utgångspunkt i den existerande obalansen mellan könen, men man betonar

²⁹¹ Lennéer-Axelsson, B., s 236f

²⁹² Lennéer-Axelsson, B., s 275

²⁹³ Lindgren, M., (2004), s 91

²⁹⁴ SoS-rapport 1998:6, s 11f

²⁹⁵ SoS-rapport 1998:6, s 68f

²⁹⁶ SoS-rapport 1998:6, s 69

samtidigt att våldet utförs av vissa män i särskilda situationer och under speciella omständigheter. Våldet individualiseras med andra ord mer i denna typ av analys. Det rena individperspektivet bortser helt från samhällsstrukturen och ser bara till de enskilda människorna.²⁹⁷

Något som är intressant att nämna i sammanhanget är att homosexuella kvinnor inte alltid är välkomna på reguljära kvinnojourer.²⁹⁸ Detta visar enligt min mening på bristerna i en alltför snäv syn, då till och med vissa kvinnojourer utesluter vissa grupper av kvinnor, därför att förövaren inte är en man.

Kriscentrum för Män i Göteborg har funnits sedan 1986 och var det första i Europa. Det har kommunen som huvudman.²⁹⁹ Bakgrunden till initiativet var dels att man noterade ohälsa bland män i samband med skilsmässa och dels kvinnomisshandeln.³⁰⁰ År 2005 tog man emot 235 olika män för samtal vid Kriscentrum för Män i Göteborg. Av dessa hade ungefär 32 % problem med att hantera sin aggressivitet. De män som söker hjälp har problem av olika slag i sina nära relationer. Man betonar att våld måste ses utifrån en helhetssyn och det övergripande intresset är att våldet skall upphöra.³⁰¹

Collin tror att det vid en grov uppskattning rör sig om ungefär 3 % av de män som besöker Kriscentrum för Män i Göteborg som själva blir utsatta för misshandel i någon form.³⁰²

Bland de män som kom till Kriscentrum för Män i Göteborg (1994) på grund av att de misshandlat sin partner var knappt en tredjedel polisanmälda för detta. Med anledning av detta kan man säga att våld i nära relationer är ett relationsproblem, snarare än ett juridiskt problem.³⁰³ Jag tror att ett effektivt sätt för rättsväsendet att hantera detta skulle vara att satsa på medling i många av dessa fall. Detta skulle kunna ses som en slags medelväg, så att alternativen för de inblandade inte upplevs vara antingen en strikt juridisk behandling eller ingen juridisk behandling alls. Att se på juridiken som en konfliktlösare på detta sätt skulle öppna upp för en något mer flexibel syn på val av metod, allt utifrån vad konflikten består i och vilka som är inblandade i den osv.

Den främsta orsaken till att kvinnorna inte polisanmäler verkar vara att de anser att mannen inte blir hjälpt av det, utan snarare tvärt om. De hoppas istället att mannen skall söka eller få hjälp för sin egen del. Dessutom vet de att det tar tid innan ärendet behandlas och de finner ingen anledning att genom en polisanmälan veta att saken kommer att rivas upp igen då det redan gått ett tag.³⁰⁴ Ett snabbt polisengripande kan dock göra stor nytta genom att markera allvaret i situationen, vilket även en del män som varit med om det intygar. De beskriver polisförhöret som ett slags uppvaknande.³⁰⁵

²⁹⁷ SoS-rapport 1998:6, s 70

²⁹⁸ Eliasson, M., i Heimer, G., Posse, B., s 16f

²⁹⁹ <http://www.rikskriscentraforman.se/pdf-filer/KriscentrumGbg/KriscentrumGbg.pdf>

³⁰⁰ Lennéer-Axelsson, B., s 37

³⁰¹ <http://www.rikskriscentraforman.se/pdf-filer/KriscentrumGbg/KriscentrumGbg.pdf>

³⁰² Samtal med Carl-Johan Collin, den 12 oktober 2006

³⁰³ Lennéer-Axelsson, B., s 294

³⁰⁴ Lennéer-Axelsson, B., s 293

³⁰⁵ Lennéer-Axelsson, B., s 295

I USA har kriscentra för män ifrågasatts av radikala feminister, som menar att detta bara får männen att känna sig bättre till mods och att skulden återförs på kvinnan. Några kvinnojourer där har uttryckt oro över att behöva konkurrera med mansjourer om pengar till verksamheten och de betonar att kvinnor och barn måste få hjälp innan männen kan få det. Andra grupper av feminister menar att männen överhuvudtaget inte skall få hjälp, utan bara fängelse. Liksom i Sverige återvänder dock många av de misshandlade kvinnorna till männen, varför ett flertal kvinnojourer upptäckt att det lönar sig att även hjälpa männen.³⁰⁶

Bland personal som arbetar på kvinnojourerna i Sverige är erfarenheten att kvinnorna som besöker dem är mycket positiva till att även den man som misshandlat dem får hjälp. Många av kvinnorna klarar annars inte av att separera från mannen, eftersom hon någonstans samtidigt tycker synd om honom eller på grund av att han hotar att ta sitt liv eller av rädsla för att en separation bara trappar upp våldet ytterligare. Några kvinnor är dock rädda att nämna för mannen att han kan få hjälp på ett kriscentrum för män, eftersom de befärar att han skulle uppfatta detta som en provokation från kvinnans sida.³⁰⁷

5.5.3. Jämställdhet

Då vår tids moderna könskamp bröt ut på 1960- och 1970-talen handlade det framförallt om att män attackerades på två punkter. Dels för försumlighet mot barn och hem och dels för våldsamhet mot kvinnor. Under denna tid var männen förvånansvärt tysta i debatten. De använde samma strategi som i den privata sfären då gräl och tjat utbryter och drog sig undan i väntan på att ovärdet skulle gå över.³⁰⁸

I jämställdhetssträvandenas spår finner man ökade konflikter och förvirring i förhållande till mans- och kvinnorollerna. Dessutom ses männens oförmåga till många traditionella kvinnogöromål som ovilja, då det till viss del snarare handlar om att männen tillhör en generation som vuxit upp med en annan innebörd av könsrollerna. Dessutom handlar det om kvinnor som inte är beredda att ändra sin kvinnoroll i takt med att männen försöker ändra sin mansroll. Många män upplever att kvinnorna inte släpper taget om barnen, inte tror att de klarar av inköpet av vinteroverallen lika bra som kvinnorna själva och tillrättavisar dem eller omyndigförklarar dem då de utför olika sysslor i hemmet. Trots att kvinnorna talar om jämställdhet ser de fortfarande hemmet som sitt och barnen som sina.³⁰⁹

I århundraden har vi levt med föreställningen om att mannen skall ha den överordnade och dominerande positionen och att kvinnan skall ha den underordnade. Mannen skall gärna vara lite längre, lite äldre, tjäna mer pengar och vara lite mer stabil än kvinnan. Lennéer-Axelsson refererar till Hanne Haavind, som är norsk socialpsykolog och som menar att det idag inte är lika nödvändigt för en kvinnas kvinnlighet att hon är passiv och hjälplös. Kvinnan kan idag vara initiativrik, intelligent, framgångsrik och dominant, men bara så länge hennes man är mer framgångsrik, mer dominant etc. Haavind kallar detta för den relativa

³⁰⁶ Lennéer-Axelsson, B., s 290

³⁰⁷ Lennéer-Axelsson, B., s 287f

³⁰⁸ Lennéer-Axelsson, B., s 21f

³⁰⁹ Lennéer-Axelsson, B., s 79ff

underordningen. Hon menar att detta innebär att kvinnor kan göra allt, bara de gör det relativt underordnat männen. Samtidigt påpekar hon att det i ett enskilt förhållande inte är säkert att mannen utövar denna makt medvetet, utan att det oftare är fråga om en potentiell makt.³¹⁰

Målet med jämställdheten är inte att män och kvinnor skall bli lika utan snarare att de skall bli lite mindre olika. Det är inte meningen att gamla stereotyper skall ersättas med nya, utan att det skall finnas ett större utrymme för individuella skillnader, oavsett kön.³¹¹

³¹⁰ Lennéer-Axelson, B., s 100f

³¹¹ Lennéer-Axelson, B., s 325

6. Likhet i lagen eller likhet inför lagen?

Då det handlar om brottslighet är könsrollerna oftast mycket traditionella. Mannen är i de flesta fall subjektet i egenskap av gärningsman och kvinnan är oftast objektet i egenskap av offer. Straffrätten kan därför i dessa sammanhang sägas få en traditionellt manlig roll, nämligen som beskyddare av kvinnor.³¹²

6.1. Gällande rätt

Om straffrätten generellt kan man säga att den kan ses som en destruktiv del av rättsordningen, då den så att säga bemöter ett ont med ett annat ont, den reparerar eller bygger inte upp.³¹³

Lagtexten på det här området är klar och tydlig. Den är också könsneutral, förutom i BrB 4:4a st 2, där offrets och gärningsmannens kön faktiskt har betydelse för lagrummets tillämpning.

BrB 3:1 ”Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid”

BrB 3:2 ”Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till omständigheter som föranlett gärningen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år”.

BrB 3:5 ”Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader”.

BrB 3:6 ”Är brottet som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för grov misshandel dömas till fängelse, lägst ett högst tio år.
Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat särskild hänsynslöshet eller råhet.”

BrB 3:7 ”Den som av oaktsamhet orsakar annans död, döms för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.
Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Har gärningen begåtts vid förande av motorfordon skall vid bedömande om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen varit påverkad av alkohol eller något annat medel.”

BrB 4:4a ”Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av kränkningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse, lägst sex månader och högst sex år”.
Har gärningarna som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, skall i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff.”

³¹² Pohjonen, Soile, i Nordborg, Gudrun, s. 199

³¹³ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s20

BrB 24:1 ”En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.

Rätt till nödvärn föreligger mot

p1. ett påbörjat eller överhängande angrepp på person eller egendom”

BrB 29:3 ”Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

p5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.”

Straffbuden riktar sig således till alla och envar. Därför kan de vid en första anblick verka neutrala och behandla alla lika, men i praktiken är det inte alla som har intresse av att göra det som straffbudet förbjuder.³¹⁴ Thomas Mathiesen citerar i sin bok den franske författaren Anatole France (1844-1924) som uttryckte detta på följande ironiska vis; ”lagen i sin majestätiska strävan efter likhet, förbjuder såväl den rike som den fattige att sova under broarna, att tigga på gatorna och att stjäla bröd”.³¹⁵ Genom maktstrukturer i samhället kommer handlingar som framförallt grupper med mindre makt utför att definieras som kriminella. Denna diskriminering handlar om vilka handlingar som överhuvudtaget definieras som brott.³¹⁶

Claes Lernestedt frågar sig om inte Fru Justitia bör ta av sig ögonbindeln och se individen mer kontextualiserad än med det formella, neutrala förhållningssättet. På sätt och vis skulle man då kunna tala om att utvecklingen skulle ta ett steg bakåt, med t.ex. grupptillhörighet som en relevant faktor. Det som förr ansågs ge mer rättvisa kan idag sägas utgöra ett hinder för ökad rättvisa.³¹⁷ Det som behövs i stället för en bindel för ögonen är ett genomtänkt och reflekterande förhållningssätt till sig själv, sina egna föreställningar och fördomar.³¹⁸ Christian Diesen beskriver dock genom Sigrid Nordesjö och hennes examensarbete att den unge juristen genom utbildningen skolas in i juristrollen och ett normsystem som framställs som neutralt och objektivt, men som i själva verket bygger på värderingar.³¹⁹ Detta skulle kunna försvåra ett öppet, självkritiskt och reflekterande förhållningssätt.

³¹⁴Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 41

³¹⁵ Mathiesen, Thomas, s 120

³¹⁶ Pettersson, Tove, i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 148

³¹⁷ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 41f

³¹⁸ Pettersson, T., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 174

³¹⁹ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 209

6.2. Lagens utformning och tillämpning

Likhet inför lagen är ett ideal och liksom andra sådana är det ouppnåeligt och skälet till detta är människans allmänna brister.³²⁰

Då man talar om likhet kan man inledningsvis konstatera att likhet förutsätter jämförbarhet.³²¹ I praktiken är det i princip omöjligt att finna två exakt likadana objekt att jämföra, det kommer snarare att handla om vilka aspekter som är relevanta och vilka som inte är det. Vi kan exempelvis konstatera att en blå stulen bil egentligen inte är det samma som en röd stulen bil, men vi har bestämt oss för att olikheten i färg saknar betydelse i detta avseende.

Ett historiskt exempel i detta sammanhang handlar om de gamla landskapslagarna som gjorde skillnad beroende på vem som var offer och vem som var förövare. Återigen handlar det om att vi bestämmer vilka olikheter som skall ges relevans och vilka som inte skall det.³²² Frågor som är aktuella idag är t.ex. huruvida kön skall ha betydelse eller inte och i så fall i vilka sammanhang och på vilket sätt.

Personkategorier som i Sverige idag intar en särställning inom rättsväsendet är barn, ungdomar, psykiskt sjuka, kvinnor med nyfödda, mycket gamla eller sjuka människor, samt vissa tjänstemän.³²³

Då det gäller likhet inför lagen kan man skilja på likhet inför dess tillämpning och likhet inför dess utformning. Likhet inför lagens utformning är ett vidare begrepp och har med lagstiftaren att göra. Ett annat sätt att uttrycka denna likhet på är att tala om likhet i lagen.³²⁴ Svensk juridisk tradition lägger vid rättstillämpningen störst vikt vid lag och förarbeten. Domarens uppgift är inte att skapa rätten utan att, i egenskap av redskap snarare än subjekt, tillämpa den.³²⁵ Att avgöra vilka likheter som är relevanta och vilka som inte är det är däremot lagstiftarens uppgift.³²⁶ Svenska domstolar har ett mycket begränsat handlingsutrymme då det kommer till att göra så kallade materiella likhetsprövningar.³²⁷

En ytterligare dimension i dessa sammanhang handlar just om det som brukar kallas materiell respektive formell likhet inför lagen. Detta kan illustreras med exemplet att formell likhet skulle betyda att alla människor får lika mycket mat, medan materiell likhet skulle betyda att alla människor är lika mätta. Det väsentliga för den materiella likheten är med andra ord resultatet.³²⁸

Vad gäller kön förlorade denna aspekt sin betydelse då den formella olikheten avskaffades. Under 1900-talet har alla de grunder som historiskt sett förklarar könens

³²⁰ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 183

³²¹ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 22

³²² Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 30

³²³ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 191f

³²⁴ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 23f

³²⁵ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 76

³²⁶ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 78

³²⁷ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 87

³²⁸ Lernestedt, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 25

olikhet och hierarkisering upphört i likhetens namn. Genom denna formella likhet har dock inte de reella skillnaderna upphört. Sättet att hantera detta på är att man ser avvikarna som problemen istället för likhetsnormen i sig. Målet att alla människor, oavsett kön, skall ha lika rättigheter och skyldigheter anses uppnått i och med att lagstiftningen formellt är könsneutral. Man bortser från könsaspekten i lagstiftningen, trots att den i praktiken har stor betydelse.³²⁹

Genom att rätten tar hänsyn till att genusrelationen ofta i verkligheten är ojämn, både individuellt och strukturellt kan rätten ha en balanserande och utjämnande funktion. På detta sätt fungerar ju rätten på andra områden där maktrelationerna är ojämna, exempelvis mellan arbetstagare och arbetsgivare eller mellan konsument och näringsidkare. Baksidan är dock att parternas maktpositioner konserveras, eftersom de en gång rättsligt definierats. På detta sätt kan rätten verka normerande i dessa sammanhang och den part som en gång definierats som svag förblir svag. Lösningen skulle kunna vara att se varje enskilt fall för vad just det är, istället för att se till kategorier. I verkligheten är ju inte alla kvinnor underordnade och svaga, liksom alla män inte är starka och överordnade. En viss öppenhet i rätten och ett undvikande av generellt fastlåsta positioner för parterna skulle kunna vara en lösning.³³⁰

I grundlagen talar man om likhet på följande sätt;

RF 1:2 "Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.
Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det skall särskilt äligga det allmänna att trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet och en god levnadsmiljö.
Det allmänna skall verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden. Det allmänna skall tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter samt värna den enskildes privatliv och familjeliv.
Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas."

Könsneutral lagstiftning är norm. Lagen får inte särbehandla män och kvinnor. I Sverige är detta ett målstadgande, som med andra ord inte kan åberopas inför domstol. Till detta finns två undantag, nämligen vad gäller värnplikt och ökad jämställdhet i samhället;

RF 2:16 "Lag eller annan föreskrift får ej innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön, om ej föreskriften utgör ett led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt".

Följande stadgande är däremot bindande, men bara vad avser tillämpningen av lagen;

RF1:9 "Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saktighet och opartiskhet."

Då det gäller lagstiftningens legitimitet bygger den gentemot allmänheten på kopplingen mellan rätt och rättvisa, medan den vetenskapliga legitimiteten bygger på

³²⁹ Svensson, Eva-Maria, s 221f

³³⁰ Svensson, E.-M., s 233f

åtskiljandet mellan objekt och subjekt. Objektet, det vill säga rätten, blir upphöjt över konkreta faktorer hos subjektet, t.ex. dess kön. Symbolen för detta är den romerska rättvisegudinnan Justitia, som är neutral, generell och som i tanken inte sysslar med individer.³³¹ Genom att på detta sätt definiera vad som är rättsligt relevant utövar rätten makt. Vardagliga händelser kommer att ses genom ett rättsligt filter och alternativa sätt att se på verkligheten kommer att diskvalificeras som rättsligt irrelevanta fakta.³³²

Om legitimiteten fungerar kommer rätten att ha en normerande verkan både inomrättsligt och gentemot allmänheten. Rätten kommer att fungera självbevarande och dessutom åtnjuta respekt från allmänheten. Det sistnämnda har betydelse för att människor faktiskt kommer att efterleva lagen och rätten får därmed en beteendestyrande funktion.³³³ Samtidigt verkar rätten också normbildande, på så sätt att det finns ett symbolvärde i att reglera en viss fråga. Rättsliga normer påverkar våra värderingar. Eva-Maria Svensson menar, som exempel på detta, att det förmodligen är omöjligt att komma till rätta med mäns våld mot kvinnor, samtidigt som sådana skildringar skyddas av yttrandefriheten.³³⁴ Jag skulle vilja uttrycka det som att man i dessa fall kan tala om en slags dubbelmoral i rätten, där normer på olika områden ställer sig olika till samma företeelse. Detta kan göra det lättare för den som vill, att upprätthålla en viss värdering, eftersom rätten är tvetydig och man därmed kan använda sig av de normer som passar ens egna värderingar bäst, för att rättfärdiga dem.

6.3. Olika upptäcktsrisk för olika grupper

Utöver lagens utformning och tillämpning finns det fler steg i rättskedjan där likhet är intressant att diskutera. En sådan sak är att det råder olika upptäcktsrisk för olika personer. Detta beror dels på att anmälningsbenägenheten varierar beroende på vem gärningsmannen är eller tros vara. Brott begångna av personer tillhörande vissa grupper anmäls oftare än brott begångna av personer tillhörande andra grupper, som generellt inte anses vara lika kriminella. På detta sätt kommer ju dessutom de stereotypa uppfattningarna att i hög grad bekräftas, eftersom människor från de grupper där kriminalitet anses vara mer vanligt förekommande oftare kommer att åka fast.³³⁵

Anmälningsfrekvensen är också högre ju allvarligare brottet upplevs och detta kan i sin tur bero på vem som är gärningsman och vem som är offer.³³⁶

Dessutom kan det vara så att utredningen ser annorlunda ut beroende på vem som är misstänkt och vem som är offer. Är det fråga om ett idealoffer och en idealgärningsman läggs det ofta mer krut på utredningen, än då fallet från början verkar hopplöst av någon anledning, så som att offret självt är kriminellt.³³⁷ Jag tänker mig

³³¹ Svensson, E.-M., s 198f

³³² Svensson, E.-M., s 226f

³³³ Svensson, E.-M., s 225

³³⁴ Svensson, E.-M., s 237

³³⁵ Diesen, C., s 147ff

³³⁶ Diesen, C., s 149

³³⁷ Diesen, C., s 147ff

att en man som anmäler att han blivit utsatt för våld av sin hustru eller sambo skulle kunna utgöra ett annat sådant exempel.

6.4. Polisen och brottsoffer

I verkligheten är det ju dock inte alla fall som når längre än till polisens bord. Polisen är ofta därför inte bara den första, utan också den enda representanten för samhället som ett brottsoffer kommer i kontakt med. Därför har den en mycket betydelsefull roll då det gäller samhällets totala brottsofferstödande verksamhet.³³⁸

Brottsoffret är inte bara chockat eller förvirrat, utan också ofta mycket känsligt för attityder som han eller hon tycker sig uppfatta hos omgivningen. Hur mötet med polisen uppfattas kan därför bli avgörande för brottsoffrets fortsatta hantering av hela sin situation. Kontakten med polisen är ju inte bara viktig för brottsoffrets återhämtning efter det som skett, utan också för polisens utredning av det hela. I slutändan är det en rättssäkerhetsfråga eftersom många brott inte ens skulle komma till polisens kännedom utan brottsoffrets medverkan. Än mindre skulle man kunna utreda brotten för att slutligen ställa någon till svars som gärningsman om inte brottsoffren medverkade till detta.³³⁹

6.5. Felkällor och stereotyp tänkande vid rättstillämpningen

I ett sista skede i rättskedjan kan även diskriminering förekomma i domstolen, som kan döma olika beroende på vem som är gärningsman.³⁴⁰

Nu till frågan om det möjligtvis kan vara så att kvinnor särbehandlas i samband med brottsmisstankar riktade mot dem och om denna särbehandling i så fall bottnar i stereotypa uppfattningar om kvinnlig natur och karaktär. Diesens hypotes är att kvinnor särbehandlas positivt då de befinner sig inom eller kan återföras till den traditionella kvinnorollen, men de särbehandlas negativt då de överskridit denna gräns.³⁴¹

Detta skulle kunna medföra att kvinnor inte löper lika stor risk att bli misstänkta för brott, då gärningsmannen är okänd. Man tenderar att i dessa fall utgå från att förövaren är en man. Då det gäller påföljden skulle denna bli lägre för kvinnor, eftersom den generella uppfattningen är att återfallsrisken för kvinnor inte är lika stor och att det dessutom är lättare att återanpassa kvinnor. Utöver detta skulle det innebära att våldsbrott begångna av kvinnor skulle bedömas lindrigare, då man ofta i dessa fall utgår från att våldet utövats i självförsvar eller om så inte är fallet att kvinnor i alla fall har en högre retningströskel än män. Det kan också tänkas att kvinnliga förövare oftare ses som offer, jämfört med vad som är fallet då det handlar om en manlig förövare. Kvinnorna kan på det stora hela tänkas bli bemötta med en högre grad av förståelse än vad männen blir. Forskningen i Sverige inom detta

³³⁸ Lindgren, M., (2004), s170

³³⁹ Lindgren, M., (2004), s 171ff

³⁴⁰ Diesen, C., s 147ff

³⁴¹ Diesen, C., s 214

område är knapphändig, men så mycket tycks åtminstone kunna sägas som att kvinnor generellt faktiskt behandlas mindre strängt än män.³⁴²

Då en kvinna begår ett brott är det i sig fråga om en undantagssituation och i sådana är det alltid lättare att motivera avsteg från gängse praxis.³⁴³ Brottet ses ofta, då det gäller kvinnliga förövare, som själva beviset på att de lider av en psykisk störning. Det visar sig också att kvinnliga förövare får rättspsykiatrisk vård i en tredjedel av alla fall, medan så endast är fallet för en fjärdedel av alla manliga förövare. Fler kvinnor än män får åtalsunderlåtelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn, för brott som normalt ger fängelse.³⁴⁴

Processrättsligt har kvinnliga brottsoffers berättelser tolkningsföretråde och kvinnor betraktas som mer sårbara och ofta anses straffvärdet högre just därför att offret är en kvinna. Det finns dock ett undantag till detta och det är då det handlar om sexualbrott, där istället förövaren ges tolkningsföretråde, vilket innebär att det är hans berättelse som ligger till grund för hela bedömningen. Rättsordningen tycks då det gäller sexualbrott vara uppbyggd för att skydda män från risken att bli falskt anklagade för våldtäkt.³⁴⁵ Utifrån detta menar jag att man kan ifrågasätta huruvida kvinnor och män faktiskt är lika inför lagen. Det verkar ju förhålla sig som så att manliga och kvinnliga förövare behandlas olika utifrån sin könstillhörighet. Dessutom behandlas manliga och kvinnliga offer olika av samma anledning. Betydelsen av könstillhörigheten verkar dessutom bero på vilket brott saken gäller.

Diesen ställer sig vidare frågan huruvida det har någon betydelse vem som dömer i ett visst fall. Har domarens kön någon betydelse för bedömningen? Generellt har det inte det, vad avser själva skuldfrågan. I denna del kan domare generellt bortse från sina egna värderingar.³⁴⁶ Man skall också komma ihåg att i ungefär 85-90 % av alla brottmål talar bevisen för sig själva. Det är i de övriga, mer tveksamma fallen, som det finns en risk att en enskild domares personliga värderingar kan spela in vid bedömningen av ansvarsfrågan. Denna bedömning görs ju dock inte av en enskild domare, utan av en grupp, även om rättens ordförande är den enda med juridisk kompetens. I och med detta har juristdomaren stort inflytande över de övriga ledamöterna och får anses vara styrande över de övriga.³⁴⁷

Principen ”hellre fria än fälla” skall om minsta tveksamhet råder slå igenom eventuella känslor, personliga värderingar och dylikt och leda till ett friande utfall. Om utfallet skulle bli fällande, så finns det däremot större utrymme i själva påföljdsfrågan, för personliga värderingar. Oftast finns ju dock en relativt klar och fast praxis att förhålla sig till då det gäller straffmätningen.³⁴⁸ Men man kan, som ovan anförts, tänka sig att det är lättare att motivera undantag från denna i de fall offer- och gärningsmannakonstellationen är ett undantag i sig.

³⁴² Diesen, C., i Diesen C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 214f

³⁴³ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 215

³⁴⁴ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 216

³⁴⁵ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 225f

³⁴⁶ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 333f

³⁴⁷ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 333ff

³⁴⁸ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 227f

En viss könsskillnad mellan domare finns dock och denna visar sig framförallt i mål som innehåller en könsdimension. Kvinnliga domare är generellt mer benägna att fria i våldtäktsmål, jämfört med manliga. Anledningarna till detta har föreslagits vara att kvinnliga domare har bättre insikt i kvinnlig psykologi eller att de har mer stereotypa uppfattningar om kvinnlig list och om att kvinnor skulle vara mer hämndlystna och svekfulla. Det skulle också kunna handla om ett behov hos kvinnliga domare att distansera sig från dessa kvinnor och deras livsföring, som ett sätt att värja sig från rädslan att själv drabbas av en våldtäkt. Genom att tillskriva de utsatta kvinnorna vissa egenskaper, som t.ex. att de är mer riskbenägna, minskar risken rent psykologiskt för att man själv skall drabbas. För den manlige domaren handlar benägenheten att fälla till ansvar om ett försök att utdefiniera sig själva från stereotypen våldtäktsman.³⁴⁹ Diesen menar att skillnaderna snarare har att göra med att kvinnor i högre grad anammar den manliga könsrollen än männen själva, av rädsla för att bli kritiserade för bristande objektivitet i sina bedömningar. Detta skulle innebära att kvinnor styrs mer av den manliga normen än vad männen gör. Diesen menar att man kan se dessa tendenser redan hos juriststudenterna under utbildningen, där de kvinnliga studenterna tenderar att kompensera för sin könstillhörighet.³⁵⁰

6.5.1. En kort parallell med vårdnadstvister

Lennéer-Axelsson skriver angående vårdnadstvister att män i dessa sammanhang riskerar att komma till korta, eftersom de inte kan hävda sig på samma sätt inför advokater, familjerätt, barnpsykiater m.fl. Kvinnan har i dessa sammanhang oftast lättare att rent språkligt uttrycka t.ex. karaktären av relationen till barnet och dess behov och har oftast större psykologisk kunskap om barn och om samspel i största allmänhet. Männen är ofta antingen fåordiga eller så uttrycker de sig instrumentellt och objektifierande, eftersom de är mer ovana vid att formulera sig i familjekrissituationer. Ytterligare andra män uttrycker sig föga diplomatiskt och smidigt och kan ibland också verka aggressiva och stökiga i sitt sätt att uttrycka sig. Detta handlar framförallt om män från arbetarklassen och invandrarmän, som på grund av detta riskerar att diskvalificeras eller patologiseras som fäder.³⁵¹

Personalen på Kriscentrum i Göteborg har dessutom märkt att mäns krisreaktioner så som depression och gråt klassats som tecken på psykisk labilitet och har vänts mot dem av t.ex. kvinnans advokat. Det faktum att de haft kontakt med kriscentrum kan också komma att ses som ett sådant tecken. En gråtande mor betraktas som kärleksfull och känslsam, medan en gråtande far betraktas som svag, psykiskt labil och opålitlig, vilket beror på våra djupt rotade föreställningar om manligt och kvinnligt. Dessutom har männen ofta färre släktingar och nära vänner, så som kvinnor ofta har, som kan berätta mer detaljerat om hans relation till barnet. Det är också ofta kvinnan som har den närmaste kontakten med personal på barnets daghem eller skola.³⁵²

Jag tror att faktorer som dessa kan ligga männen till last även i fall som rör våld i nära relationer. Det kvinnliga sättet att uttrycka sig och föra sig passar nog bättre även i denna typ av mål och stämmer också bättre in på vår bild av idealoffret,

³⁴⁹ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 342f

³⁵⁰ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 343ff

³⁵¹ Lennéer-Axelsson, B., s 114f

³⁵² Lennéer-Axelsson, B., s 115

samtidigt som det är svårare att få ihop en kvinnas framtoning och uttryckssätt med bilden av en gärningsman.

Då det kommer till skillnader i manligt och kvinnligt språk eller sätt att uttrycka sig är det naturligtvis inte bara könsaspekten som är av betydelse. Även faktorer så som socialtillhörighet, utbildning, yrke, uppväxtförhållanden påverkar vårt sätt att uttrycka oss.³⁵³

6.5.2. Trovärdighet och tillförlitlighet hos vittnen

I processrättsliga sammanhang brukar man tala om någonting som kallas sympatiprofil och som handlar om vilket intryck parterna gör i rättssalen. Det kan t.ex. handla om; Ger den tilltalade ett osympatiskt, farligt intryck? Har den tilltalade dessutom svårt att uttrycka sig? Är familjen där som stöd? Kan man tycka att målsägande är medskyldig till det inträffade? Är det lätt för domaren att identifiera sig med målsäganden?³⁵⁴

Nära kopplat till detta är studien som de två norska forskarna Guri Drevland och Ellen Wesel gjort rörande sambandet mellan känslouttryck och trovärdighet hos vittnen. Jag menar att detta kan vara av intresse för min uppsats eftersom man skulle kunna tänka sig att, om känslouttrycken visar sig ha betydelse för hur trovärdigt ett vittne uppfattas, detta är något som drabbar män och kvinnor olika, om de generellt kan sägas visa känslor olika mycket eller på olika sätt.

De båda begreppen tillförlitlighet och trovärdighet är mycket viktiga inom vittnespsykologin, som är en del av ämnet rättspsykologi. Drevland och Wesel hänvisar till Bothwell och Jail m.fl. som beskriver detta så som att ett vittnes trovärdighet är kopplat till dess person, hur det talar, ser ut och för sig i största allmänhet. Tillförlitligheten är däremot kopplad till själva utsagan som vittnet ger. Ett trovärdigt vittne kan således avge en icke tillförlitlig utsaga och ett icke trovärdigt vittne kan avge en tillförlitlig utsaga.³⁵⁵ Forskning visar att en rad olika egenskaper hos vittnet faktiskt påverkar huruvida det uppfattas som trovärdigt eller inte, det handlar t.ex. om vittnets ras, kön, utseende, språk, mimik och ögonkontakt.³⁵⁶ Jag upplever att de båda begreppen ofta blandas ihop eller felaktigt används synonymt. Dessutom tror jag att det psykologiskt kan vara svårt att se bortom det intryck ett icke trovärdigt vittne ger och se berättelsen eller utsagan för vad den är. Likadant kan det vara svårt att genomskåda en icke tillförlitlig berättelse om vittnet ger ett mycket trovärdigt intryck. Därför är trovärdigheten central, även om det som egentligen borde intressera oss mest är tillförlitligheten.

Mycket av forskningen inom vittnespsykologin kommer från de två områdena inom psykologin kallade socialpsykologi och kognitiv psykologi. Kognitionspsykologin i detta avseende bidrar framförallt med forskning kring perception och minne. Socialpsykologin visar att samma socialpsykologiska mekanismer uppstår i rättssalar

³⁵³ Lennéer-Axelsson, B., s 145

³⁵⁴ Diesen, C., i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T. och Pettersson, T., s 337

³⁵⁵ Drevland, Guri, Wesel, Ellen, s 2f

³⁵⁶ Drevland, G., Wesel, E., s 4

och andra förhörssituationer som i vardagliga livet i övrigt. Vid en huvudförhandling blir således det sätt på vilket informationen läggs fram centralt.³⁵⁷

Den som har att värdera trovärdigheten hos en annan människa har både verbala och icke-verbala faktorer att förhålla sig till.³⁵⁸

Idealt skall manliga och kvinnliga vittnen värderas lika. Drevland och Wesel påpekar dock att forskning av Whobrey, Sales och Elwork visar att det finns skillnader i hur män och kvinnor värderas som vittnen. I vittnessammanhang litar man generellt mer på kvinnliga källor än manliga. Kvinnor själva värderar däremot män som mer kompetenta än kvinnor. Attraktiva kvinnor uppfattas ofta som mer trovärdiga, såvida de inte själva utnyttjar detta, då de i stället kommer att upplevas som mindre trovärdiga.³⁵⁹

Samma forskare har också visat att grad av ögonkontakt kan spela roll för hur ett vittnes trovärdighet uppfattas. Att titta på åhörarna istället för att se bort inverkar positivt för hur trovärdigheten uppfattas. Språkbruk och vokabulär har också visat sig ha betydelse. Sådana saker som ton, volym och hastighet har också visat sig ha betydelse. Ett gott ordförråd, högt tempo i berättelsen och få pauser i det man berättar höjer trovärdigheten.³⁶⁰

Utöver detta har de visat att en självsäker framtoning ökar trovärdigheten. Drevland och Wesel beskriver också hur Vrij visat att även motsatsen gäller, nämligen att socialt osäkra människor har en nackdel, då de ofta sänder ut signaler på spänning, nervositet och rädsla, vilket av andra kan uppfattas som tecken på att de ljuger.³⁶¹ Dessutom påpekar Drevland och Wesel att situationen att sitta i förhör på en polisstation eller att sitta i en rättssal för att vittna kan vara sådana situationer som i sig väcker olika emotioner, detta enligt Christiansson m.fl.³⁶²

Studier av Andersen och Guerrero m.fl. som Drevland och Wesel tar upp visar att emotionella uttryck dock både kan simuleras, undertryckas, överdrivas eller förminskas. Med andra ord är det fullt möjligt att visa ett annat känslouttryck än det verkliga.³⁶³ Trots detta har vi ofta fasta föreställningar om hur en människa ska reagera i en viss situation.

Åhörare har i flera tidigare studier, Drevland och Wesel nämner bl.a. Vonk i detta sammanhang, visat sig mycket känsliga för inkongruens mellan verbal och icke-verbal information. Personer som presenterar information på detta sätt minskar sin trovärdighet.³⁶⁴

Den studie Drevland och Wesel gjort syftar till att undersöka hur emotionella uttryck hos ett vittne påverkar dess trovärdighet. Detta är intressant eftersom ett vittnes trovärdighet kan vara avgörande för hur åhörare, domare eller en jury uppfattar och

³⁵⁷ Drevland, G., Wesel, E., s 3

³⁵⁸ Drevland, G., Wesel, E., s 4

³⁵⁹ Drevland, G., Wesel, E., s 5

³⁶⁰ Drevland, G., Wesel, E., s 5

³⁶¹ Drevland, G., Wesel, E., s 5

³⁶² Drevland, G., Wesel, E., s 7

³⁶³ Drevland, G., Wesel, E., s 8

³⁶⁴ Drevland, G., Wesel, E., s 9

tolkar innehållet i det som sägs. Försöket genomfördes på så sätt att ett antal försökspersoner fick en uppiktad utsaga rörande en våldtäkt presenterad för sig. Detta skedde antingen skriftligt, det vill säga utan känslomässiga uttryck, eller på video inspelat av en skådespelerska, som för olika grupper i försöket uppvisade olika känslomässiga uttryck. De första av de olika uttrycken var kongruenta (i förhållande till det som berättades), kvinnan grät, var förtvivlad och betedde sig så som de flesta förväntar sig att man skall bete sig då man berättar om en sådan händelse. Den andra typen av känsloutryck var neutrala och kvinnan verkade då avspänd när hon berättade om det inträffade. I den tredje varianten uppvisade kvinnan ett paradoxalt uttryck i förhållande till det hon berättar om, hon ler, verkar positiv och oberörd. Utsagorna var av två olika typer. En som skulle vara en klar våldtäktssituation. Den andra skulle vara en mer tvetydig situation där det inte framstår som lika tydligt huruvida kvinnan avvisat mannen eller om det hela skett frivilligt från hennes sida. Efter att försökspersonerna läst utsagan eller tittat på videon, beroende på vilken grupp de hamnat i, fick de svara på ett antal frågor på en svarsenkät och bl.a. skatta kvinnans trovärdighet.³⁶⁵ Det rörde sig således om två olika utsagor om samma händelse, vardera presenterad på tre olika muntliga sätt och ett skriftligt, med andra ord sammanlagt åtta olika varianter.

Resultatet av studien visar på att vittnets emotionella uttryck är av signifikant betydelse för dess trovärdighet. Försökspersonerna uppger själva att de använt sig av både innehåll och framförande av det som sagts för att bedöma trovärdigheten, men generellt verkar ändå känsloutrycket överskugga själva innehållet i det som sägs.³⁶⁶

Kvinnan uppfattas som mest trovärdig då hon uppvisar ett kongruent känsloutryck och trovärdigheten reduceras gradvis i den neutrala och slutligen paradoxala framställningen. Detta gäller för både den klara och den tvetydiga berättelsen. Innehållet överskuggas således av det uppvisade känsloutrycket. Sammantaget visar resultatet att det verkar vara en fördel att vara socialt begåvad för den som skall avge en utsaga, eftersom dessa personer är bättre på att i en given situation uppvisa de känsloutryck som omgivningen förväntar sig. Drevland och Wesels studie visar hur stor betydelse känsloutrycken har för hur den som lyssnar upplever trovärdigheten. Försöket visar att även om en person avger en innehållsmässigt stark utsaga kan det vara förmågan att uttrycka det hela känslomässigt som blir avgörande för hur trovärdigheten uppfattas.³⁶⁷ Till detta skulle jag vilja koppla resonemanget ovan om skillnaderna i manligt och kvinnligt språk. Man skulle utifrån detta kunna tänka sig att kvinnor i dessa typer av mål har en fördel, eftersom de är mer vana vid att uttrycka sig då det handlar om känslor osv.

Utöver detta visar också försöket att kvinnans emotioner inte bara har betydelse för hennes egen trovärdighet utan också för huruvida mannen anses skyldig eller inte. Mannen bedömdes vara skyldig i mycket större utsträckning i de fall där kvinnan grät och var förtvivlad.³⁶⁸ Vid en första anblick kan jag tycka att detta hänger ihop med varandra. Det kan upplevas paradoxalt att tänka sig ett trovärdigt vittne och en oskyldigt anklagad. I fall där ord står mot ord måste ju någon av parterna fara med osanning eller någons upplevelse av det inträffade måste i alla fall stämma mer

³⁶⁵ Drevland, G., Wesel, E., s 10ff

³⁶⁶ Drevland, G., Wesel, E., s 27

³⁶⁷ Drevland, G., Wesel, E., s 27ff

³⁶⁸ Drevland, G., Wesel, E., s 27

överens med hur en utomstående betraktare skulle ha beskrivit saken. Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att skilja på de båda begreppen trovärdighet och tillförlitlighet. Vittnets trovärdighet har ju inte alltid att göra med tillförlitligheten i utsagan han eller hon avger.

Att försökspersonerna själva uppger att innehåll och känslouttryck haft lika stor betydelse för deras bedömning men att försöket visar att känslouttrycken spelat större roll än innehållet tyder på att de själva inte är medvetna om den stora påverkan känslouttrycken har för den bedömning de kommer att göra.³⁶⁹ Detta är enligt min mening en än viktigare kunskap än det faktum att vi påverkas av känslouttryck i högre grad än innehåll i en utsaga. Att inte vara medveten om att vi påverkas mer än vi tror av den känslomässiga framställningen kan förmodligen leda till fler felaktiga bedömningar än själva faktumet i sig. Vikten av ett medvetet och öppet förhållningssätt till sitt sätt att bedöma och reagera på omvärlden och våra fördomar om den och människorna i den kan inte nog understrykas. Vi kan inte ändra vårt sätt att fungera, men vi kan vara medvetna om det och därmed minimera felaktiga och orättvisa konsekvenser av det.

³⁶⁹ Drevland, G., Wesel, E., s 30

7. Analys och avslutande kommentarer

De frågeställningar jag hade då jag startade skrivandet och under den process av informationsletande som föregår det och som fortlöper under arbetets gång har nu behandlats. Detta har för mig personligen varit ett givande, men stundtals också ganska svårt arbete. Svårigheten ligger förstås i det faktum att ingen vet eller talar så mycket om kvinnors våld mot män i nära relationer. Samtidigt är det detta som gör att jag finner det extra intressant att behandla ämnet våld i nära relationer även utifrån just denna infallsvinkel. Under resans gång och med det färdiga examensarbetet i handen har dock många nya frågeställningar väckts. Arbetet kan därför sägas ha lett, inte bara till svar utan, kanske framför allt, också till en rad nya frågor. Förhoppningsvis har det lett till en rad funderingar också för läsaren och kanske en och annan aha-upplevelse. Att vidga perspektivet eller, annorlunda uttryckt, att vrida på det har för mig själv varit nyttigt och insikten om att de egna djupt rotade föreställningarna kommit i gungning är en nyttig erfarenhet. Precis som Diesen påpekar handlar det kanske inte så mycket om att bli en fördomsfri jurist, utan om att bli medveten om de fördomar man har och de socialpsykologiska processer som gör varje människa mindre öppen för sådant som inte följer mönstret.

Temat kvinnors våld mot män i nära relationer kan knappast sägas vara nytt. Det skulle enligt den bild jag fått vara mer rättvisande att säga att det knappast existerar över huvudtaget i dagsläget. Med detta menar jag inte att det inte förekommer, utan snarare att någon diskussion, debatt och något erkännande av dess existens knappast förekommer. Därför finns det många intressanta frågor att titta närmare på och många utmanande infallsvinklar. Några av dem presenterar jag här;

- Det behövs en stor omfångsundersökning också bland pojkar och män, motsvarande "Slagen Dam" som gjorts bland kvinnor.
- Man kan också tänka sig att gå utanför den privata sfären och undersöka kvinnors våld mot män i det offentliga rummet.
- Kvinnors våld mot män förr och nu. Hur har kvinnornas tillvaro från "ägodel" till självständig individ påverkat det hela? Kan jämställdheten leda till ökad misshandel av män?
- Det kan också vara intressant att studera både kulturella och åldersmässiga skillnader (eller likheter) i dessa sammanhang. Då det gäller ålder tänker jag dels på att det skulle kunna vara vanligare bland yngre par att det är mannen som blir misshandlad och dels på att det kanske är vanligare bland par komna till åren, då mannen ofta både fysiskt och mentalt (på grund av hormonella faktorer) blir den svagare parten i förhållande till kvinnan.
- En fördjupning av problematiken kring verbal misshandel och andra mer socialt accepterade former av våld. Var går gränserna? Psykologiskt sett är detta tämligen enkelt, eftersom utgångspunkten då är den enskildes upplevelse av situationen. Den stora utmaningen ligger inom juridiken, som av naturliga skäl inte kan tillåta en alltför generös syn, eftersom detta skulle göra var och en av oss till brottslingar lite då och då.

- Det behövs förutom mer kunskap om män som offer för våld i nära relationer också mer kunskap om våld i samkönade relationer och om kvinnors och mäns våld riktat mot barnen. Med andra ord om alla dem som faller utanför då det framför allt är kvinnomisshandel som diskuteras.
- Inom det processrättsliga området kan man tänka sig att titta närmare på huruvida det är lättare eller svårare att få ihop tillräckligt för att väcka åtal då det är en kvinnlig förövare av våld i en nära relation, samt om det ur försvarsadvokatens synvinkel är lättare eller svårare att försvara en kvinnlig förövare i dessa sammanhang.

Då man talar om kvinnomisshandel kan den patriarkala förklaringsmodellen inte klandras för att vara ofullständig i sig. Talar man däremot om våld i nära relationer och innefattar alla som bör innefattas i detta begrepp syns dock genast bristerna med denna teori som ensam förklaringsmodell. Detta eftersom den inte lyckas förklara vare sig varför kvinnor misshandlar sina män eller varför kvinnor och män misshandlar varandra i samkönade relationer. Den förklarar inte heller varför barn misshandlas av sina föräldrar.

Dessa brister pekar på vikten av ett bredare angreppssätt då våld i nära relationer skall förklaras. Trots detta verkar den patriarkala förklaringsmodellen användas i stor utsträckning i debatten, som ju i och för sig framförallt förs kring den del av våld i nära relationer som avser misshandel av kvinnor. Det får naturligtvis inte glömmas bort att våld mot kvinnor i nära relationer är ett stort och allvarligt problem. Vad jag vänder mig emot är snarare den ensidiga förklaringen av detta våld som ett symptom på kvinnans underordning under mannen i samhället. Jag menar att detta synsätt låser oss vid gamla invanda föreställningar om kvinnor som offer och män som förövare och snarare kan bidra till att konservera detta tillstånd än till att förändra det. Jag tror också att ett strikt könsrollstänkande kan få många människor, män som kvinnor, som inte känner igen sig (eller vill känna igen sig) i dessa roller att distansera sig från problemet och se det som något som extrema feminister får sysselsätta sig med. Hela diskussionen om våld i nära relationer förlorar i trovärdighet om vi bortser från vissa fakta och utesluter vissa offergrupper.

Dessutom är det viktigt att komma ihåg att långt viktigare än att förklara våldet är att bekämpa det. Jag upplever att det finns en gräns där man inte längre har så mycket att vinna på att träta om saker som vem som har rätt eller mest rätt och vilken förklaringsmodell som är mest gångbar osv. Någonstans når vi en gräns där alla, och då framförallt offren för våld i nära relationer, vinner på att konstatera olikheterna i synen på förklaringar och i stället försöka arbeta för att finna lämpliga lösningar för att bekämpa problemet.

Jag tror att en hjälp i detta kan vara att betrakta de olika förklaringsmodellerna som olika verktyg i en verktygslåda, så som Nilsson beskrivit det i avsnittet om socialpsykologi. Alla dessa verktyg kan vara till nytta för att förklara en företeelse och i vissa situationer kan vissa verktyg vara mer användbara än andra. Ju fler verktyg man kan använda eller är redo att lära sig att använda desto större chans har man att lyckas.

Det som vid en första anblick kan tänkas vara ett problem i detta resonemang är att de lösningar som förespråkas varierar utifrån vilken orsak man anser ligga bakom problemet. Detta behöver dock inte vara någon nackdel. Om man ser på saken ur ett individperspektiv kan ju olika förklaringar och därmed olika lösningar faktiskt lämpa sig olika bra för olika personer. Ur ett makroperspektiv är det viktigt att alla tänkbara orsaker läggs fram, eftersom de kan ha olika mycket betydelse för olika individer.

Det har i alla tider varit svårt att tänka på kvinnan som något annat än den goda modern och så tycks det vara än idag. Häri ligger en av svårigheterna med att acceptera förekomsten av kvinnors våld mot män i nära relationer. Det är ett naturligt behov hos oss människor att skapa ordning i rådande kaos och känna att vi behärskar och kan avläsa och förutse olika situationer. Därför är det rent psykologiskt naturligt att det är omskakande för oss att utmana gamla föreställningar som blivit till sanningar om världen runt omkring oss och människorna i den. Vi kan då inte längre veta hur vi skall förhålla oss och vi förlorar den (illusion) av kontroll vi hade. Vi har ett behov av att se världen i svartvitt, att se saker och personer som antingen goda eller onda. Detta är ett fullt mänskligt sätt att fungera på och också i viss mån nödvändigt just för att vi skall fungera. Vad vi kan göra är inte att ändra vårt kognitiva system utan att snarare, som jag tidigare påpekat, vara medvetna om att det är så vi fungerar.

Flertalet män upplever det nog som oerhört pinsamt om det skulle komma ut att de utsätts för våld av den kvinna de lever tillsammans med. Det är förmodligen inte bara männen själva utan samhället i stort som upplever detta som genant och detta utgör en ytterligare svårighet då det kommer till att tala om dess förekomst. Detta har förmodligen sin grund i könsrollstänkandet och upplevelsen av det omanliga i att vara ett passivt offer istället för aktiv och stark. Denna upplevelse tycks kunna vara så stark att männen inte ens inför sig själva definierar sig som offer för våld. Med den psykologiska definitionen av våld eller misshandel som tar sin utgångspunkt i individens upplevelse skulle man kunna hävda att dessa män kanske inte heller kan sägas vara offer för våld, de definierar ju så att säga ut sig själva.

För de män som utsätts för våld i nära relationer och vill ha hjälp verkar det inte finnas många ställen dit de känner att de kan vända sig och identifiera sig med målgruppen för verksamheten. Till Brottsofferjouren vänder man sig inte, kanske för att man har svårt att se sig själv som just ett offer. Verksamheter som arbetar speciellt med män så som Mansjourer eller Kriscentra vänder sig till män som t.ex. har relationsproblem vid skilsmässa eller i kontakten med sina barn, samt till män som misshandlar. De män som utsätts för våld i nära relationer är dock välkomna om de ändå skulle ta kontakt, men det faktum att man inte uttryckligen riktar sig till dessa män tror jag utgör ett problem. Detta eftersom det kan tänkas vara ännu svårare för ett offer som faller utanför ramen att ta kontakt än vad det är för ett idealoffer och än svårare när kanske inte ens det enda stället dit man skulle våga vända sig tar upp saken. Detta får troligtvis dessa män att känna sig än mer udda och ensamma. Skulle man däremot i information om verksamheten uttryckligen vända sig även till dessa män och på detta sätt erkänna förekomsten av mansmisshandel skulle förmodligen fler män våga ta kontakt. Med anledning av det omanliga i att vara offer och bristen på ställen att vända sig till kan man räkna med höga mörkertal.

Det är inte bara männen själva som bär denna syn inom sig. Den finns i samhället i stort. Män passar dåligt in under den bild vi har av ett idealoffer. Det kan tänkas att det är lite lättare för mannen att ses som ett offer om han t.ex. är gammal och/eller sjuk. Då tycks vår sympati genast öka för honom, eftersom han inte längre passar in under manlighetsnormen som en stark, initiativtagande och aktivt handlande människa.

Av de män som trots allt faktiskt tar kontakt eller gör en polisanmälan mot kvinnan upplever många att de inte blir tagna på allvar och att det inte finns tillräckligt med kunskap för att kunna hjälpa dem. Man kan fråga sig om detta är rimligt i ett rättssamhälle. Är det rimligt att kampen för jämställdhet skall gå så långt att det blir fullt att tala om att det faktiskt finns kvinnor som begår onda handlingar och att även män kan falla offer för kvinnliga förövare.

Således kan det i vissa avseenden vara svårare att vara man och offer för våld i nära relationer än att vara kvinna i en motsvarande situation. Detta har flera olika orsaker. En man är som sagt inte ett idealoffer och än mindre är han det i en situation där gärningsmannen inte heller är ideal, utan en kvinna. Dessutom kan det tänkas vara svårare för en man att överhuvudtaget se sig själv som ett offer, på grund av den rådande normen om manlighet och allt vad det innebär med ensam är stark, bra karl reder sig själv, att en riktig man skall vara stark och inte blödig osv. Det kan därför i ett första skede vara svårare för att mannen många gånger hindrar sig själv, det är genant att erkänna, man har svårt att se sig själv som ett offer osv. I nästa skede, om han trots detta vågar anmäla eller berätta på annat sätt, kan man tänka sig att han många gånger möts av reaktioner från omgivningen, blir ifrågasatt, inte tagen på allvar, hånad osv. I ett senare skede, om saken trots allt går till prövning inför domstol, kan mannen ha svårare att göra ett trovärdigt intryck, dels på grund av våra uppfattningar om hur ett idealt offer respektive en ideal gärningsman är, men också på grund av att män generellt sett inte visar lika mycket känslor som en kvinna. Detta har ju visat sig vara av stor betydelse för trovärdigheten, oavsett om själva utsagan i sig är stark och tillförlitlig.

Jag vill återigen ta upp rättsfallet NJA 1990 s 370. Det första problemet med detta är naturligtvis att offret inte är i livet, varför man endast har den tilltalades version att gå på. Så är ju dock alltid fallet då det kan vara fråga om mord och vittnen saknas. Därutöver har offret inte en ideal position, han framställs som våldsam och hotfull och anklagas för att ha försökt ge sig på den svagare parten, kvinnan och har tidigare misshandlat henne. Hon verkar därmed ha handlat i självförsvar då hon pressat händerna mot hans hals. Det som förefaller märkligt är dock att hon, trots att hon sedan säger sig tro att mannen är död, binder honom innan hon tänder eld på honom. Frågan är varför man binder en människa som redan är död?

Det kan vara intressant att vända på perspektivet och låta mannen och kvinnan i ett tankeexperiment byta roller med varandra. Jag undrar hur stor framgång mannen hade haft med att hävda att han agerat i självförsvar mot en kvinna som försökt antasta honom och att han, sedan han trott att hon avlidit, bundit henne för att slutligen tända på henne. Att en kvinna säger sig ha blivit antastad av en man köper vi, det är så det "brukar" vara. En man skulle förmodligen däremot ha mycket svårt att övertyga oss om att han utsatts för samma sak. Kanske är det så att vi nästan per automatik godkänner en kvinnas berättelse om att ha blivit antastad och att hon

agerat i självförsvar och att vi därmed inte ser bristerna och frågetecknen i hennes berättelse. Man kan tänka sig att detta händer än lättare då mannen i fråga dessutom passar bra in i rollen som våldsam och alkoholiserad. Eller kan det vara så att vi har mer överseende med att en kvinna handlar irrationellt och tvetydigt i ett sådant läge, kvinnor anses väl lätt bli lite hysteriska i pressade lägen? Av en man kanske vi har lättare att kräva rationalitet och att han även i en motsvarande situation skulle ha tänkt på att han inte behövde binda en död kvinna? Skulle en man hävda något annat skulle det kanske ses som en brist i hans berättelse, medan det för en kvinna snarare kanske kan anses understryka hur förvirrad och upprörd hon var i situationen. Mannens version av händelseförloppet lär vi i detta fall aldrig få ta del av.

Det rättsfall jag nu diskuterat illustrerar kanske inte det man först tänker på då man hör talas om våld i nära relationer, men det kan tänkas illustrera bilden av idealoffret och den ideala gärningsmannen och hur denna påverkar vårt sätt att bedöma saker och ting. Huruvida utgången blivit en annan om rollerna varit ombytta kan man bara spekulera i.

Man kan i alla fall ställa sig frågande till huruvida män och kvinnor i dessa sammanhang faktiskt är lika inför lagen. Det kan tyckas att det borde ligga i jämställdhetens intresse att även en man kan få rätt och bli tagen på allvar gentemot en kvinna som utsatt honom för våld. Samtidigt inser jag att detta inte är något som kan göras över en natt. Hos mig själv finner jag ibland tvivel på ett rent känslomässigt plan, även om förnuftet säger något annat. Kan situationen för en man verkligen vara lika illa i dessa sammanhang som för en kvinna i motsvarande situation? Och jag småler själv ibland spontant då jag hör talas om en man som blir hunsad, inlåst och behandlad på ett sätt av sin fru som vi, om han varit kvinna, skulle benämna som misshandel och ingenting annat. Bilden av Selma och lilla Fridolf gör sig påmind för min inre syn. Men jag kommer ändå fram till att det naturligtvis aldrig kan vara rimligt och rätt att en enskild man i egenskap av offer får ta smällen för kvinnans historiska underordning under mannen.

Vi lever i en tid då könsrollerna håller på att förändras mycket, samtidigt som de kanske inte har förändrats så mycket som vi skulle önska eller vill tro att de gjort. Tidsmässigt befinner vi oss i något av en brytpunkt mellan gammalt och nytt och jag tror att en stor rollförvirring råder bland många män och kvinnor beträffande hur man skall förhålla sig till det nya. Många av dagens unga och småbarnsföräldrar är uppväxta med föräldrar som till stor del levt enligt det traditionella könsrollsmönstret, kanske med mamma hemma och pappa förvärvsarbetande. Nu står de inför utmaningen att utan egentliga förebilder själva agera förebilder för sina egna barn och vara ett jämställt par med allt vad det innebär. Det är svårt att inte veta vad som förväntas av en och kunna agera utifrån en färdig mall, samtidigt som det väl är just den möjligheten vi eftersträvar. I samband med detta borde man höja en varningens flagga så att resultatet inte bara blir nyinförda stereotypa könsroller utan snarare ett öppnare och mer tolerant synsätt som ser individer framför kön/genus. Jämställdhetsdebatten bör inte gå så långt att det blir fult att t.ex. tala om att män kan vara offer för våld i nära relationer eller att kvinnor inte alltid är goda representanter för det klassiskt moderliga, omhändertagande och heliga.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

- *Cederqvist-Aagaard, Knud*, Ljuset från Lykeion – om psykologins klassiker, Studentlitteratur, Lund, 1999
- *Diesen, Christian, Lernerstedt, Claes, Lindholm, Torun och Pettersson, Tove*, Likhet inför lagen, Natur och Kultur, Stockholm, 2005
- *Drevland, Guri C B och Wessel, Ellen*, ”Det er ikke det du sier, men måten du sier det på” – betydningen av emosjonelle uttrykk for vitners troverdighet, Psykologisk institut, Universitetet i Oslo, 2000
- *Eliasson, Per Elis*, Män, kvinnor och våld – att förstå och förändra våldsamt beteende, Carlsson Bokförlag, Stockholm 2000 (En rapport från Manscentrum i Stockholm)
- *Granström, Görel, Mannelqvist, Ruth och Weinehall, Katarina* (red), Brottsoffer – ansvar och konsekvenser: ett viktimologiskt forskningsseminarium i Umeå den 22 november 2005
- *Heimer, Gun och Posse, Barbro* (red), Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar, Studentlitteratur, Lund 2003
- *Kolfjord, Ingela*, Kvinnors drogbruk och lagbrott – positionella och kontextuella strategier i en våldsrelaterad vardag, Bokbox Förlag, Malmö 2003
- *Kordon, Suzanne och Wetterqvist, Anna*, Gärningsmannen är en kvinna – en bok om kvinnlig brottslighet, Bokförlaget DN, Stockholm 2006
- *Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva* (red), Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet – genusperspektiv inom svensk kriminologi, Studentlitteratur, Lund 2003
- *Lennéer-Axelsson, Barbro*, Männens röster – i kris och förändring, Natur och Kultur; Finland 1994
- *Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke och Hägglund, Bo*, Brottsoffer – från teori till praktik, Stockholm, Jure CLN, 2001
- *Lindgren, Magnus*, Brottsoffer i rättsprocessen – Om ideala brottsoffer och goda myndigheter, Jure Förlag AB, Stockholm 2004
- *Lindgren, Sven-Åke*, Om brott och straff – Från sociologins klassiker till modern kriminologi, Studentlitteratur, Lund 1998

- *Lundgren, Eva*, Våldets normaliseringsprocess – Två parter – två strategier, Uppsala Universitet, ROKS, 1993
- *Lundgren, Eva*, Våldets normaliseringsprocess, ROKS, Linköping 2004
- *Mathiesen, Thomas*, Rätten i samhället – en introduktion till rättssociologin, Bokförlaget Korpen, Göteborg 1985
- *Nilsson, Björn*, Socialpsykologi – utveckling och perspektiv, Studentlitteratur, Lund 1996
- *Nordborg, Gudrun* (red), 13 kvinnoperspektiv på rätten, Iustus Förlag, Uppsala 1995
- *Nyman, Anders och Svensson, Börje*, Pojkmottagningen – sexuella övergrepp och behandling, Rädda Barnen, Falun 1995
- *Svensson, Eva-Maria*, Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten, Iustus Förlag, Uppsala 1997
- *Waldén, Marja*, Kvinnor och brott – en sammanfattning av tre rapporter om kvinnlig brottslighet, Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet, 2000

Examensarbeten

- *Palmberg, Camilla och Wasén, Heidi*, Slagen man – fyra former av mansmisshandel, Examensarbete, Sociologiska institutionen, Stockholms Universitet 2003
- *Yourstone, Jenny*, Kvinnor som dödar – En jämförelse av psykosociala bakgrundsfaktorer hos kvinnliga och manliga förövare av dödligt våld i Sverige under åren 1995-2001, Magisteruppsats, Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet 2003

Rättsfall

- NJA 1990 s 370

Statens offentliga utredningar

- SOU 2004:121 Slag i luften – en utredning om myndigheter, mansvåld och makt
- SOU 2004:117 Nytt nationellt kunskapscentrum – ombildning av RKC

Övrigt

- BRÅ-rapport 1999:15, Kvinnors brottslighet

- <http://www.rikrkriscentraforman.se/pdf-filer/KriscentrunGbg/KriscentrumGbg.pdf>
- <http://www.samgenus.uu.se/eva.html>
- Notis i Göteborgs-Posten den 10 december 2006
- Remissyttrande ang. SOU 2004:117 Nytt nationellt kunskapscentrum – ombildning av RKC – Betänkande av utredningen om ombildning av Rikskvinnocentrum, av Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män
- Remissyttrande ang. SOU 2004:121 Slag i luften – en utredning om myndigheter, mansvåld och makt, av Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män
- Rikspolisstyrelsen (2003), En nationell handlingsplan - Brottsofferarbetet inom polisen
- Samtal/intervju med Carl-Johan Collin, som arbetar som socionom vid Kriscentrum för Män i Göteborg, den 12 oktober 2006
- SoS-rapport 1998:6 Våld mot kvinnor – män i kris, En kartläggning av verksamheten på sju kvinnojourer och tre mansjourer 1997, Holmberg, Carin och Bender, Christine, Socialstyrelsen
- Telefonsamtal med Anne Holmdahl, som arbetar som socionom vid Brottsofferjouren i Göteborg, den 3 oktober 2006
- Telefonsamtal med Annika Eklund-Erikson, som arbetar som kurator och legitimerad psykoterapeut vid Kriscentrum för Kvinnor i Göteborg, den 4 oktober 2006